

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ARHEOLOGIJU

Petra Grizelj, Paula Mesarić

Senzacionalno otkriće: povijesni udžbenici kriju pretpotopne misterije!

**Kako povijesni udžbenici i popularni mediji utječu na percepciju kronološkog slijeda rane
povijesti čovječanstva**

Zagreb, 2020.

Ovaj rad izrađen je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Rajne Šošić Klindžić i predan je na natječaj za dodjelu Rektorove nagrade u akademskoj godini 2019./2020.

Sadržaj rada

1.	Uvod.....	1
2.	Hipoteza.....	2
3.	Opći i specifični ciljevi rada.....	3
4.	Metode i materijali.....	4
5.	Razrada i rezultati.....	6
5.1	Analiza udžbenika.....	6
5.1.1	Prapovijesne kulture.....	6
5.1.2	„Špiljski čovjek“/stanište.....	10
5.1.3	Društvena hijerarhija.....	12
5.1.4	Prezentacija kamenog doba javnosti.....	14
5.1.5	Simboličko ponašanje.....	16
5.1.5 a)	Kult špiljskog medvjeda.....	17
5.1.5 b)	Nakit.....	19
5.1.6	Prikaz neandertalaca.....	20
5.1.7	Društvena organizacija neandertalskih zajednica.....	20
5.1.8	Morfologija neandertalca.....	21
5.1.9	Oružje, oruđe i svakodnevni predmeti.....	23
5.1.10	Umjetnički izričaj i vjerovanja.....	25
5.1.10 a)	Umjetnički izričaj.....	25
5.1.10 b)	Vjerovanja.....	27
5.1.11	Ostala razdoblja prapovijesti.....	29
5.1.12	Kronološki pomak u udžbenicima.....	31
5.2	Anketa.....	35
5.2.1	Zaključak – anketa.....	52
5.3	Analiza medija.....	53
5.3.1	Novine.....	55
5.3.2	Analiza novinskih članaka.....	58
	a) „Neandertalci su bili toliko animalni da su žderali jezike vlastite djece, ali nisu mogli preživjeti susret s čovjekom“.....	58

b) „Evo zašto im smetamo: Srbija je kolevka evropske civilizacije“	60
c) Trend „paleo dijete“	62
5.3.3 Analiza filmova.....	64
a) Društvo i privređivanje.....	67
b) Prikaz odjeće i nakita.....	68
c) Prikaz oruđa i oružja.....	70
d) Komunikacija.....	71
e) Rituali.....	72
f) Prikaz odnosa sa životinjama.....	74
g) Prikaz staništa.....	75
h) Analiza filma <i>Ledeni čovjek (Iceman)</i>	76
5.3.4 <i>Obitelj Kremenko (The Flintstones)</i>	77
5.3.5 <i>Gogs</i>	93
5.3.6 Zaključak – filmovi	97
6. Zaključci.....	98
7. Dodatak 1: katalog novinskih članaka.....	100
8. Dodatak 2: katalog filmova.....	132
9. Zahvale.....	162
10. Popis figura.....	163
11. Popis grafikona.....	163
12. Popis slika.....	164
13. Bibliografija.....	173
14. Sažetak.....	176
15. Summary.....	177

1. Uvod

Prvi kontakt s prapovijesti, time i kamenim dobom, unutar školskog sustava djeca imaju u petom razredu osnovne škole u sklopu predmeta povijesti. Do tada predodžbe stječu isključivo putem medija kojima su izloženi. Na temelju predstavljenih informacija, u sklopu predmeta, djeca formiraju mišljenja i razvijaju interes za čovjekovu najraniju prošlost, npr. njegov duhovni život, svakodnevne aktivnosti, način prehrane i odijevanja, oruđe koje izrađuje. Time je uloga predavača i literature na osnovi koje se gradivo obrađuje izuzetno bitna jer upravo to usmjerava i čak ograničava dječju spoznaju života čovjeka u kamenodobnim zajednicama. Smatramo da je iz tog razloga neophodno izabrati kvalitetan sadržaj s aktualnim podacima te sustavno organiziranim gradivom kako bismo spriječili učenje pojedinačnih činjenica napamet i umjesto toga ostvarili shvaćanje organizacije prapovijesnog društva i njegove materijalne ostavštine.

Sljedeći kontakt s kamenim dobom je tijekom prvog razreda srednje školom u sklopu nastave povijesti. Djeca dolaze sa stečenim znanjem kamenog doba putem medija i načina na koji im je nastavnik prezentirao gradivo u osnovnoj školi na temelju odabrane literature. Stoga smatramo da je i sada bitno izabrati kvalitetnu literaturu pomoću koje bi se rekompiliralo znanje stečeno do tog životnog razdoblja. Svrha ovog rada nije ispravak tehničkih podataka predstavljenih u pojedinom udžbeniku, već prijedlog reorganizacije načina predavanja i koncipiranja sadržaja s novim usmjerenjem prema važnosti pojedinih sastavnica života u kamenom dobu. Činjenica je da je ovo posljednja prilika za upoznavanje većine mladih ljudi s idejom o kamenom dobu koju će zadržati tijekom cijelog budućeg života. Dakle, naglasak se treba premjestiti s idiličnog opisa krajolika u kojem boravi prapovijesni čovjek: „Naselja starčevačke kulture izgrađena su na povišenim riječnim obalama i sunčanim padinama brežuljaka (Ujaković & Vorel, 2014: 32)“ i određenih pretpostavaka o svakodnevnim aktivnostima te se umjesto toga fokus treba prebaciti na načine na koje možemo proučavati prošlost i interpretirati arheološke podatke.

2. Hipoteza

Radom se željela testirati hipoteza da popularna kultura i način prikaza prapovijesti u udžbenicima formiraju često pogrešnu percepciju života ljudi u dalekoj prošlosti. Polazi se od pretpostavke da viđenje čovjeka u suživotu s dinosaurom i slični kronološki pomaci proizlaze iz zabavnog sadržaja, a ono se temelji na nedostatnoj važnosti pridanoj vremenskom slijedu događaja u školskim udžbenicima.

3. Opći i specifični ciljevi rada

Radi rupa u znanju daleke ljudske prošlosti, primijećenih kod poznanika, autorice su bile potaknute na shvaćanje njihova uzroka sveobuhvatnom analizom udžbenika osnovne i srednje škole te popularnih medija; poput novinskih članaka i filmova i serijala. Konačni je cilj ovoga rada identificiranje sadržaja u udžbenicima povijesti koje je moguće redefinirati u svrhu boljeg razumijevanja obrađenih tema te time omogućavanja relativnog i apsolutnog smještanja događaja u kronološki slijed.

Samom analizom i interpretacijom odabranih udžbenika želi se ukazati na važnost koje ima pravilno predstavljanje gradiva u procesu formiranja svijesti budućih odraslih ljudi o osnovama ljudskih početaka, a koje u kombinaciji s neznanstvenim medijskim prikazom rezultira nerealnim shvaćanjem prošlosti, jer ako sami udžbenici ne pružaju adekvatno znanje, pojedinac ga stječe upravo preko druge navedene komponente; popularnih medija. Na osnovi takvog skupa znanja pojedinac izlazi u svijet.

Analizom novinskih članaka želi se ukazati na široki spektar informacija na koje se nailazi na Internetu, ponekad bez predispozicija za kritički osvrt na ponuđeni sadržaj. Također se želi ukazati na upitnost superlativnih epiteta u opisu arheoloških otkrića.

Provedena je online anketa s ciljem utvrđivanja stanja poznavanja prapovijesnih tema među vlastitim poznanicima. Pitanjima se pokušalo ustanoviti leži li problem u poznavanju ovakvih tema uopće ili više u samom njihovom uvrštavanju u kronološki slijed.

Nakon provedene ankete, odabrani su filmovi koji prikazuju kamenodobne zajednice, a koji svojom popularnošću igraju ulogu u formiranju slike prapovijesnog čovjeka, koju mnogi ne preispituju i koja time postaje dijelom njihovog razumijevanja razvoja čovjeka i njegove kulture.

4. Metode i materijali

Konzultirajući se s nastavnicima povijesti i uzevši u obzir kurikularnu reformu školstva, izabrale smo udžbenike koje smo analizirale – udžbenike koje prethode kurikularnoj reformi: *Tragom prošlosti 5* (Bančić, et al., 2013), *Koraci kroz vrijeme 1* (Ujaković & Vorel, 2014) i *Povijest 1* (Mijatović, 2015); i udžbenike koji se koriste u nastavi kao dio kurikularne reforme: *Vremeplov 5* (Kujundžić, et al., 2019), *Klio 5* (Bančić & Matanić, 2019), *Povijest 5* (Birin, et al., 2019), *Moja povijest 5* (Jugo-Superina & Malbaša Kovačić, 2019), *Učiteljica života: Povijest 5* (Tomorad, et al., 2019), *Svijet prije nas: Povijest 1* (Tomorad, et al., 2019), *Tragovi 1* (Caput, et al., 2019) i *Zašto je povijest važna ?1* (Budak, et al., 2019) i *Povijest 1* (Bilić-Dujmušić, et al., 2019). Analiza je pokazala da su raniji udžbenici puni pojednostavljenih prikaza ljudskog života u najranijem razdoblju povijesti te međuostalim neaktualnim, ali i krivim informacijama koje ne daju dobar okvir za stjecanje jasne slike o ranim ljudskim zajednicama. Međutim, ni novi udžbenici, iako izostavljaju pojednostavljene prikaze te teže realnijem prikazu čovjeka u prapovijesno doba, ne ispunjavaju najbolje cilj jasne predodžbe kronološkog slijeda događaja kamenog doba.

Kako bismo potvrdile ili odbacile naše pretpostavke o znanju naših poznanika o ovoj tematici, provele smo online anketu sa 14 pitanja na profilima naših društvenih mreža. Anketa je objavljena u ožujku te joj je do srpnja pristupilo 54 ispitanika. Dobiveni odgovori grafički su prikazani uz popratnu interpretaciju.

S obzirom da današnje mišljenje o gotovo svakoj temi, osim obrazovanja oblikuje u velikoj mjeri i popularna kultura, bilo je nužno obraditi i novinske članke na Internet portalima i filmove i serijale te tematike te su oni priloženi u obliku kataloga na kraju rada. Novinski nisu birani prema određenim kriterijima, već su oni koji su u ovaj rad dospjeli, upravo oni članci koji se prvi javljaju upisivanjem tipičnih epiteta koje vežemo uz arheološka otkrića u tražilicu. S druge strane filmovi i serijali priloženi u radu birani su prema kriteriju zastupljenosti u provedenoj anketi. Prilikom obrade tog sadržaja, javila se i potreba za video prikazom određenih sastavnica koje nije bilo dovoljno verbalno opisati, a to je prikaz komunikacije. Stoga smo izdvojile video isječke takvih scena u njihovim *trailerima*

na *YouTube* kanalima kako bismo što jasnije predočile različite pristupe prikazivanju komunikacije kamenodobnog čovjeka.

Na osnovi prikupljenih informacija iz različitih kategorija prikupljanja znanja u današnjem svijetu, a potom i njihove interpretacije, pokušale smo prikazati uzrok nedovoljnog poznavanja ljudske prošlosti kada se prijeđe u razdoblje prapovijesti. Te se manjkavosti u znanju očituju u smještanju događaja u konkretan kronološki okvir, a rupe su sve veće što dalje zadiremo u prošlost.

U radu se obrađuje 6 osnovnoškolskih i 6 srednjoškolskih udžbenika, provedena anketa sadrži 14 pitanja, prikazuje se 32 novinskih članaka te 14 igranih i animiranih filmova.

5. Razrada i rezultati

5.1. Analiza udžbenika

Tijekom godina udžbenici su pisani na način da zainteresiraju djecu za gradivo koje obrađuju, a time i prapovijest. Proučavanje prapovijesti, posebice kamenog doba, bazira se na tipologiji¹, koja nije potrebna bilo kome izvan struke arheologije ili povijesti. Stoga izniče pitanje koji je dobar način za obradu prapovijesti u sklopu nastave, pritom izbjegavajući potankosti tipologije, ali opet iznoseći dovoljno podataka za razumijevanje razdoblja. Pitanje je koje ćemo podatke izabrati u tom pothvatu sažetog prezentiranja kamenog doba, kako bismo postavili kvalitetan temelj za točno shvaćanje okolnosti i sastavnica prapovijesnog života, no pritom izbjegli ulaženje u znanstvene detalje. Potrebno je pomno osmisliti program u kojem izbjegavamo komercijalizaciju povijesti i arheologije kakvu susrećemo u medijima, ali i dalje pobuditi interes za gradivo.

5.1.1. Prapovijesne kulture

Prapovijesne kulture odraz su zastupljenog materijalnog fundusa određenog razdoblja. Njima objašnjavamo razlike u materijalu u kontekstu vremenskog i geografskog raspona. Kao takve, zaista su neophodne za razumijevanje razvoja motoričkih sposobnosti, spoznaje različitog materijala korištenog za izradu predmeta svakodnevne upotrebe, načina preživljavanja, prehrane i privređivanja te umjetničkog izražaja neke zajednice na određenom geografskom položaju, ali i ljudske vrste generalno. Kulturom nazivamo ponašanje, običaje, ideje, materijalne stvari, institucije i vjerovanja koja je izgradila jedna skupina ljudi koja živi na određenom području čije je granice moguće manje ili više pouzdano odrediti, i prijenosi se s naraštaja na naraštaj (Težak-Gregl, 2011: 176). Obradujući osnovnoškolske udžbenike, *Tragom prošlosti 5*, *Klio 5*, *Moja povijest 5*, primijetile smo manjkavost pri načinu predstavljanja ovog pojma. Naime, ukoliko udžbenik uopće navodi pojam kulture, svodi ga na nabranje naziva neolitičkih kultura, posve nesistematiziranim i nesvrhovitim načinom, redajući njihova imena, no ne i ono što ih međusobno razlikuje npr. „U mlađe kameno doba na tlu Hrvatske

¹ Definicija tipologije, po Hrvatskom strukovnom nazivlju, je sustavna klasifikacija izrađevina u tipove na temelju zajedničkih obilježja („Tipologija“, 2020).

nastanjena su bila područja uz plodne nizine rijeka i obale Jadranskog doba. Imena tih stanovnika nisu nam poznata. Njihove su kulture² nazvane prema najvažnijim nalazištima – starčevačka, sopotska, danilska i hvarska kultura.“ (Bančić & Matanić, 2019: 29). na takav se način obrađuju kulture i u: Bančić, et al., 2013: 29; Tomorad, et al., 2019: 25; Jugo-Superina & Malbaša Kovačić, 2019: 26. Definiranje kultura nije samo sebi svrhom, a posebice bez razumijevanja osnovnog pojma kulture, koji se rijetko i opskurno navodi u tekstu. Ukoliko izostavimo definiciju kulture, čitatelju uskraćujemo razumijevanje koncepta razlikovanja kultura, čime se svrha uopće njihovog redanja gubi te ono postaje puko nabranje neshvatljivih pojmova. Stoga treba izostaviti ovakve kompleksnije komponente prapovijesti u osnovnoškolskim udžbenicima i umjesto toga predstaviti sam pojam i njegovu ulogu u proučavanju prapovijesti. Dobar primjer takvog prezentiranja neolitika, povijesni su udžbenici *Povijest 5* (Birin, et al., 2019), za osnovnu školu i *Povijest 1* (Bilić-Dujmušić, et al., 2019) izdavača Alfa, za srednju školu te udžbenik izdavača Profil Klett *Vremeplov 5* (Kujundžić, et al., 2019) za osnovnu školu i *Zašto je povijest važna? 1* (Budak, et al., 2019) za srednju školu. „Razvoj poljodjelstva i stočarstva doveo je do prelaska na sjedilački način života, gradnja stalnih nastambi i nastanka prvih naselja. Nomadski način života ipak nije potpuno nestao jer su se ljudi, kada bi zbog obrađivanja iscrpili zemlju, morali s vremena na vrijeme seliti“, „Višak proizvoda mijenjao se za drugu robu ili prodavao pa je tako u ovome razdoblju započela i trgovinska razmjena „ (Birin, et al., 2019: 26).“(…) a pojedinu zajednicu možemo razlikovati prema osobitostima njezine materijalne kulture. Te se razlike najviše uočavaju u tehnikama ukrašavanja keramičkih posuda te u vrstama i oblicima ukrasa (...) stoga znanstvenici takve zajednice nazivaju kulturama, a naziv kulture određuju prema nalazištu na kojem su pronađeni njezini najtipičniji ostaci.“ (Birin, et al., 2019: 33). Smatramo da je ovo odličan način prezentacije neolitika s obzirom na dob i dotadašnji doseg znanja učenika, tako što se izbjegava nabranje kultura te se ono mijenja objašnjavanjem različitih značajki života tog razdoblja, a nudi se i izvadak iz znanstvene literature (iz knjige *Prapovijest* Dimitrijevića, Težak-Gregl, Majnarić Pandžić) koji predstavlja različite tehnike

² U ovome je udžbeniku kultura naznačena zvjezdicom te na kraju odlomka piše „Potražite u pojmovniku na str. 34 značenje pojma kultura“. Ovo nije dobar način predočavanja neolitičkih kultura učenicima petog razreda iz razloga što su kulture nabrojane prije samog objašnjenja toga pojma koje se čak ne nalazi ni na istoj stranici! Treba napomenuti i da se ovaj odlomak javlja neposredno nakon odlomka o kromanjoncu, čime kronološki razmak između ta dva odlomka nekome tko se s njima po prvi put susreće niti ne može biti jasan.

ukrašavanja keramike, umjesto nuđenja nepotrebnog opisa staništa pripadnika pojedinih kultura „Sopotska se kultura prostirala između Drave, Save i Dunava, te od Srijema do Križevaca, a dobila je ime prema nalazištu blizu Vinkovaca. (...) Prva su utvrđena nizinska naselja sopotske kulture imala pravokutne kuće s kosturom od greda te zidovima od šiblja oblijepljenim blatom“ (Caput, et al., 2019: 17), a prikazom peći se produbljuje shvaćanje načina i kompleksnosti samog procesa izrade keramike.

Nužno je ukazati na osnovne razlike razdoblja kamenog doba, s obzirom da napamet naučena lista naziva bez konteksta i shvaćanja ne predstavlja mnogo. Potpuno je neučinkovito govoriti o kulturama tog razdoblja, a pritom ne govoriti o razlikama u njihovom keramičkom materijalu, a sama se keramika kao takva osnovna komponenta neolitika ne izdvaja kao temelj proučavanja istog, već se često samo navodi kako je neolitički čovjek poznao tehnologiju izrade keramike (za što najraniji dokaz imamo već u gornjem paleolitiku (Težak-Gregl, 2011: 63) te time spomen poznavanja tehnologije izrade keramike u neolitiku gubi smisao).

Veliki problem predstavlja i nedostatak vjerodostojnog slikovnog prikaza koji bi zamijenio pojednostavljene crteže koji su dodani kako bi privukli pažnju mladih čitatelja, no ipak besmisleni jer ne nude konkretne podatke. Ukoliko se neolitičke kulture već izdvajaju u udžbenicima, korisno je uz njih priložiti slike najzanimljivijeg materijala kojeg uz njih vežemo. U novijim udžbenicima usporedno su prikazani stariji rekonstrukcije te moderne rekonstrukcije, a smatramo da se upravo ovakvim usporednim prikazom pospješuje razumijevanje krivog shvaćanja neandertalca u prošlosti te da oni predstavljaju korak prema razumijevanju sličnosti između dvije vrste, a to su udžbenici *Klio 5* i *Moja povijest 5*. Želimo istaknuti udžbenik *Vremeplov 5* kao primjer izvora kvalitetnih slikovnih prikaza izvađenih iz muzejskih kataloga i brojnih aktualnih rekonstrukcija prihvaćenih od arheološke znanosti. (slika 1.)

Slika 1. Primjer kvalitetne rekonstrukcije izrade strelice u udžbeniku (Kujundžić, et al., 2019: 29)

Iz u udžbenicima priloženih fotografija i crteža, gotovo se može zaključiti kako se popularna

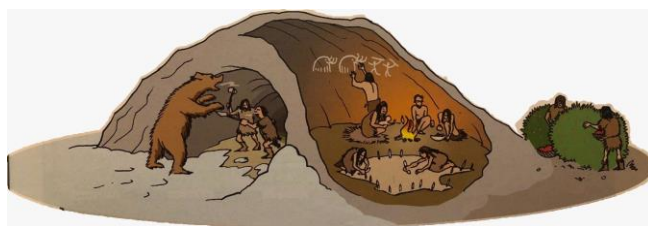

Slika 2. Obredna posuda riton s nalazišta Smilčići u Hrvatskoj (kraj 6. i početak 5. tis. Pr. n. e.) (Dimitrijević, 1998: 99)

hrvatska arheologija svodi na otprilike tri nalaza, poput primjerice krapinskog neandertalca, vučedolske golubice ili danilskog ritona (kraj 6. i početak 5. tis. pr. n. e.) (slika 2.), kojima je lako privući pažnju publike.

5.1.2 „Špiljski čovjek“/stanište

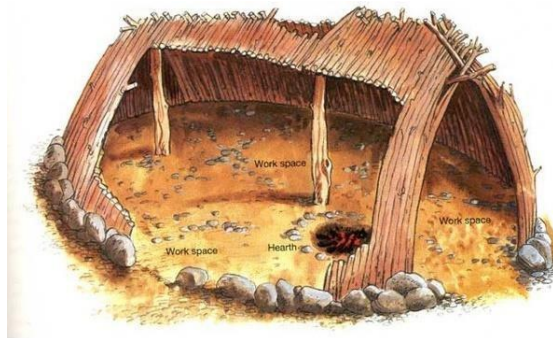
Pod pojmom komercijalizacija mislimo na gomilanje zanimljivih, ali često netočnih ili neopravdano sažetih pojmova kojima se privlači publika, što u svakom slučaju ne smije biti svrha nastavne literature. Jedan od najčešćih pojmova koji se na takav način koristi je termin „špiljski čovjek“. U obrađenim udžbenicima, ali i u odabranom medijskom sadržaju, bitak prapovijesnog čovjeka proizlazi iz njegovog mjesta boravka, koji se popularno prikazuje kao špilja koja mu pruža prirodni zaklon, uslijed njegovog neznanja upotrebe materijala iz okoline za gradnju stambenih objekata. U udžbeniku (slika 3.) za osnovnu školu navodi se kako u paleolitiku nisu gradili kuće te se aludira da se čovjekov život odvija u špiljama- „U paleolitiku čovjekovi preci nisu gradili kuće“ (Bančić, et al., 2013: 23). U novijoj verziji udžbenika, *Klio 5* i dalje je isti prikaz života u špilji (Bančić & Matanić, 2019: 27).

Slika 3. Prikaz života u špilji u udžbeniku (Bančić, et al., 2013: 23)

Međutim, znanstveno je dokazano kako čovjek ni u jednom razdoblju povijesti nije koristio špilje kao isključivo boravište, već najčešće kao mjesto privremenog ili ritualnog boravka, a većinu je vremena boravio na otvorenom (Težak-Gregl, 2011: 58). Neosporivi dokaz sposobnosti gradnje

nastamba prapovijesnog čovjeka ostaci su nastambe iz Terre Amate u Francuskoj, datirane oko 380 000 godina BP (slika 4.), (Težak-Gregl, 2011:60),

Slika 4. Rekonstrukcija nastambe s nalazišta Terra Amata, oko 380 000 BP, u Francuskoj (Koca, 2018: 139)

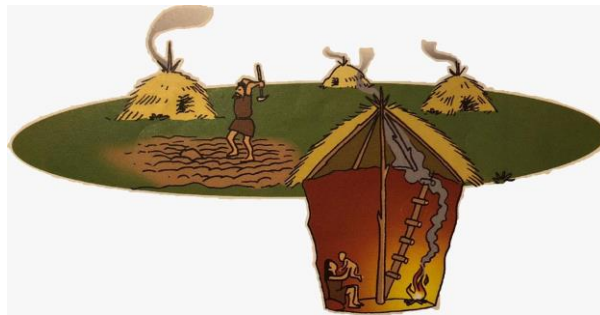
dok ostaci nastambe izgrađene od mamutovih kostiju iz Mezhyricha u Ukrajini (slika 5.) svjedoče o njegovoj snalažljivosti i domišljatosti pri odabiru raznovrsnog materijala (Težak-Gregl, 2011: 143).

Slika 5. Rekonstrukcija nastambe od mamutovih kostiju s nalazišta Mezhyrichi u Ukrajini (izvor: <http://www.infoukes.com/history/inventions/>)

Zašto je „špiljski čovjek“ postao ustaljen termin? Smatramo da upravo upotrebom netočnih termina poput ovog dolazi do ranije spomenute komercijalizacije u svrhu buđenja (nebaziranog) interesa za prapovijest. Pitanje je kako je došlo do upotrebe ove sintagme u masovnoj literaturi koja ne bi trebala nositi odlike popularnog medijskog sadržaja, u kojem se često koriste takvi prikazi u svrhu prodaje, što svakako ne smije biti svrha udžbenika. Zbog takvog prikaza dolazi do kronološkog pomaka znanja i tehnologije izrade raznih vrsta prapovijesnih stambenih objekata poput zemunica i sojenica u kasnije razdoblje mezolitika i neolitika (Mijatović, 2015: 24; Bančić, et al., 2013: 25; Bančić & Matanić, 2019:

37; Tomorad, et al., 2019: 23; Budak, et al., 2019: 21) i netočnog, unazađenog prikaza tih najranijih stambenih objekata poput prikaza u udžbeniku *Tragom prošlosti* (Bančić, et al., 2013: 25; Jugo-Superina & Malbaša Kovačić, 2019: 31); u kojem je zemunica prikazana kao potpuno ukopana struktura iz čega proizlazi da je čovjek živio gotovo u potpunosti pod zemljom (slika 6.). Unazađen prikaz zemunice, praktički kao bunkera, javlja se ponovno u novoj verziji udžbenika, *Klio 5* (Bančić & Matanić, 2019: 37).

Slika 6. Rekonstrukcija ukopane zemunice u udžbeniku (Bančić, et al., 2013: 25)

Ono što proizlazi iz ovakvog prikaza prapovijesnog života je neutemeljeno prenaplašena nazadnost čovjekovih predaka u svrhu naglašavanja superiornosti te neprihvatanje naprednog ponašanja ranog čovjeka (Težak-Gregl, 2011: 148).

5.1.3 Društvena hijerarhija

Analizom udžbenika primijećena je česta hijerarhijska podjela društva prapovijesnog čovjeka. Danas dostupnim arheološkim materijalom teško je potvrditi takve ideje sve do neolitika, kad počinje postepena stratifikacija društva uslijed podjele rada (Težak-Gregl, 2011: 73). Također je teško govoriti o poslovima koje su obavljale žene, a koje muškarci zbog nedostatka arheoloških dokaza, što znači da se česta spolna diferencijacija poslova spominjana u udžbenicima u kontekstu prvih, lovačko-sakupljačkih društava - „Postojala je podjela rada unutar zajednice: žene su brinule o ognjištu, podizale djecu, sakupljale plodove, a muškarci su išli u lov i branili zajednicu (Mijatović, 2015: 23).“ - ne temelji niti na relativno čvrstim dokazima, već na pukim romanticiziranim pretpostavkama, a često su takvi pogledi bili posljedice predrasude samih istraživača zbog vremena u kojem su živjeli (Megarry, 1995:

300). Danas je neodrživa hipoteza da su muškarci dominirali lovačkim društvima, te da je to njihovo ponašanje oblikovalo buduće socijalne odnose (Megarry, 1995: 292). Prapovijesno se društvo smatra egalitarnim, a sama potraga za hranom zahtijeva kooperativan rad i podjelu hrane unutar kohezivne zajednice dok se socijalni se poredak javlja tek s pojavom nepokretne imovine zajedno s viškovima. Samim time društvo postaje sve kompleksnije te mu je potreban određeni „slijed operacija“ da bi normalno funkcionirao (Megarry, 1995: 292)

Dosta je teško govoriti o društvenome uređenju kamenodobnih zajednica na osnovi arheološkog materijala. Ovo shvaćaju i autori udžbenika *Povijest I* „Tadašnje društvo i društvene uloge ne mogu se uspoređivati i promatrati iz suvremene perspektive jer su uvjeti života bili bitno drukčiji i iznimno teški. (...) Svaki član društva radio je sve što je mogao kako bi pridonio očuvanju života zajednice“ (Bilić-Dujmušić, et al., 2019: 14). Dobro je učenicima ispraviti percepciju spolnih uloga i ideja patrijarhata/matrijarhata. U takvim okolnostima arheolozi se okreću imaginaciji kojom pokušavaju povezati oskudan materijal u smislenu interpretaciju (Gamble, 2007: 154). Na osnovi arheološkoga fundusa, materijalnog, pokušavaju se shvatiti nematerijalne ideje, tj. mentalno (Gamble, 2007: 154). Društvo u današnjem smislu, koje ima određene institucije, smatra se da je nastalo u neolitiku, bez obzira što prije imamo neke preteče prvih naselja i kompleksnijih zajednica (Gamble, 2007: 207). U razdoblju neolitika pojavljuje se arhitektura naselja, te funkcije poput ekonomije i trgovine koje omogućuju raslojavanje – zbog novoga načina života, sedentizma i poljoprivrede, ljudi se fundamentalno mijenjaju (Gamble, 2007: 207). Također lovačko sakupljačka društva paleolitka nisu potpuno ista kao suvremena društva danas, ali opet zbog nedostatka arheološkog materijala upravo ista služe za etnografsku interpretaciju (Megarry, 1995: 300). Često su društva lovaca-skupljača smatrana inferiornijima poljoprivrednim društvima je primjer logocentrizma zato što ukazuju na uzdizanje suvremenih ljudskih vrijednosti. Zapravo ove kategorije su se javile još u 19. st. kao univerzalne za istraživanje i dokazivanje sve veće naprednosti čovjeka tijekom vremena (Gamble, 2007: 76). Zato za proučavanje ovakvih koncepata treba ostati otvoren i svjestan promjena s novim otkrićima, jer ipak tu se istražuju određeni koncepti i pokušava razumjeti mišljenje grupe, a to nije najlakša zadaća.

5.1.4 Prezentacija kamenog doba javnosti

Ustaljeni obrazac primijećen u analizi nastavne literature je naglasak na krapinskog neandertalca koji se opisuje tako da se ostale komponente kamenog doba pored njega gotovo zanemaruju. Datacija lokaliteta Hušnjakovo brdo u Krapini često se uzima kao apsolutna donja granica početka same prapovijesti (Ujaković & Vorel, 2014: 31). Tako dolazi do nabiranja nalaza ranijih razdoblja, no ipak njihovog potpunog ignoriranja pri nuđenju apsolutno kronoloških datuma - „Prapovijest na tlu Hrvatske počinje oko 130 000. godine prije Krista. Iz tog doba potiču najstariji ostaci čovjeka. Najstariji predmet izrađen ljudskom rukom jest obrađeni oblutak iz špilje Šandalje u Istri. Životinjske kosti te obrađeni oblutci iz Šandalje stari su više od milijun godina“ (Karolina & Vorel, 2014: 31)., ono što proizlazi iz ovako oblikovanog teksta jest da prvim nalazima čovjekovih osteoloških tragova započinje prapovijest što nikako nije točno, dok je materijalna kultura – upravo ljudska izrađevina koja je osnova za nuđenje datuma za početak nekog vremenskog perioda, nabrojana neposredno nakon ponuđene informacije, no unatoč njezinom spomenu te nuđenju apsolutnog datuma toga sjekača iz Šandalje (900 000-700 000 BP), ona kao da se gotovo ignorira uslijed želje da se kameno doba odredi publici najzanimljivijim nalazištem (Ujaković & Vorel, 2014: 31). Pa i nakon toga, samom formulacijom već u iduće rečenice: „Najvažnije paleolitičko nalazište je Hušnjakovo brdo u blizini Krapine (Ujaković & Vorel, 2014: 31)“, nastavlja se Krapina prikazivati najreprezentativnijim primjerkom ostataka prapovijesnog čovjeka u Hrvatskoj. Ovakav se odnos krapinskog nalazišta i sjekača iz Šandalje javlja i u udžbenicima kurikularne reforme, a navođenjem Krapine prije sjekača iz Šandalje i ne naglašujući vremensku razliku između njih ne čudi da mnogi misle da je Krapina najstarije paleolitičko nalazište u Hrvatskoj, niti da se Šandalje po završetku škole, ne sjeća više nitko³; „Najvažnije nalazište starijeg kamenog doba u Hrvatskoj jest nalazište na Hušnjakovu brdu (...) Krapinsko nalazište svjetski je poznato jer je ondje pronađeno više kostiju neandertalaca nego na ostalim nalazištima (...) Najstariji predmet izrađen ljudskom rukom od obrađenog kamena jest oblutak iz špilje Šandalje u Istri. Uz ostatke ljudskih kostiju u špiljama Veternici i Vindiji pronađene su kosti životinja uz kameno i koštano oruđe“ (Jugo-Superina & Malbaša Kovačić, 2019: 26). Primjereniji je prikaz odnosa između nalaza iz Šandalje i Krapine onaj u udžbeniku *Tragovi*

³ U pitanju 1 u provedenoj online anketi, Šandalja je zastupljena sa samo 6%

I, koji prvo opisuje sjekač iz Šandalje uz njegovu aktualnu dataciju te tek potom govori o krapinskom nalazištu: „Najstariji predmet izrađen ljudskom rukom na području današnje Hrvatske jest kameni sjekač iz špilje Šandalja u Istri. Životinjske kosti i obrađeni oblutci iz Šandalje datiraju se između 900 000 i 700 000 godina.“ (Caput, et al., 2019: 10). Ne umanjujući znanstvenu vrijednost ovog lokaliteta, činjenica je da na teritoriju Hrvatske nalazimo još jednako značajnih lokaliteta, koji su zapravo često vrlo popularni u znanstvenom miljeu, a koji se ipak pri pisanju udžbenika, čak i u sklopu nastave marginaliziraju uslijed njihovog manje reprezentativnog konteksta koji bi privukao pažnju publike. Jednim od njih zasigurno smatramo navedenu Šandalju, koja se kao lokalitet spominje, no izuzetne okolnosti vezane uz donjepaleolitički nalaz sjekača (datiran već između 700 000 i 900 000 godina prije sadašnjosti (Težak-Gregl, 2011: 59)), ne naglašavaju se kako bi izdvojile ovako ranu pojavu materijalne kulture na tlu Hrvatske. Nadalje, bitno je navesti špilju Vindiju (44 000 cal. BP (Devièse, et al., 2017: 10 608)) kao izvor podataka na temu prijelaza srednjeg na gornji paleolitik, ali time i nestankom neandertalaca i pojavom anatomski modernog čovjeka (često raspravljane teme u sklopu nastave povijesti već u 5. razredu osnovne škole (Bančić, et al., 2013: 24; Birin, et al., 2019: 21), a i kasnije u sklopu srednjoškolske nastave (Ujaković & Vorel, 2014: 24), očitovanih u morfologiji pronađenih kostiju (Janković, et al., 2006: 463). Pridavanjem tolike pozornosti Krapini, zanemaruju se ostala nalazišta neandertalaca, što rezultira generalnim neznanjem o samom njihovom postojanju u Hrvatskoj.

Razlog pridavanja velike pozornosti Krapini te zanemarivanju jednako važnih paleolitičkih lokaliteta leži u dobroj osnovi prezentiranja zanimljivih komponenata života neandertalca široj javnosti, no time dolazi do brendiranja arheološkog fundusa u svrhu privlačenja što veće publike. Dok hipoteza kanibalizma ili kulta špiljskog medvjeda zasigurno pobuđuje interes publike, a iako je Krapina najveće nalazište srednjepaleolitičke zajednice neandertalaca, datirane oko 130 000 BP, smatramo da su mediji dovoljno zasićeni fetišiziranim prikazom neandertalca kao divlje, animalne vrste koja graniči s fikcijom te da je uloga nastavne literature upravo opovrgnuti takve teze i ukazati na zanimljivosti i značaj neandertalca u evolucijskom putu k anatomski modernom čovjeku, ali i u čitateljima pobuditi svijest o značaju naših lokaliteta u širem znanstvenom kontekstu. Odličan primjer osvješćivanja čitatelja o širem znanstvenom kontekstu vezanim uz istraživanje Krapine, odlomak je u udžbeniku *Povijest 1*: „Kako bi

potvrdio starost nalaza, koristio je [Dragutin Gorjanović-Kramberger] analizu fluora te je prvi u paleontologiji upotrijebio rendgenske zrake.“ (Bilić-Dujmušić, et al., 2019: 19). Ova je informacija i nama izuzetno zanimljiva pa smatramo da bi ovakav interdisciplinarni pristup i neke učenike mogao usmjeriti k daljnjem proučavanju ovih tema, ali on svakako prikazuje značenje Dragutina Gorjanovića-Krambergera kao znanstvenika, a ne samo „čovjeka koji je otkrio nalazište u Krapini“. Ovo je također savršen primjer osvješćivanja o samoj arheološkoj znanosti, koji ne stavlja svu pozornost na sam nalaz, već na metode korištene pri njegovoj analizi koja vodi k interpretaciji, što je i svrha arheologije.

5.1.5 Simboličko ponašanje

Arheološki nalazi svjedoče o razvijenom simboličkom ponašanju neandertalca što se u prvom redu očituje u grobnome ritualu i brizi za nemoćne članove zajednice (Karavanić & Janković, 2009: 163). *Homo sapiens neanderthalensis* prva je vrsta koja je neosporno pokapala mrtve (Karavanić & Janković, 2009: 163). Nalazi neandertalskih grobova iz La Chapelle-aux-Saints, La Ferrassie, Le Moustier u Francuskoj, Kebare u Izraelu, Tešik-Taša u Uzbekistanu, Šanidara u Iraku daju uvid u ritualno ponašanje neandertalca i njegovu razvijenu emocionalnu inteligenciju (Težak-Gregl, 2011: 61). Česte fizičke ozljede i patološke promjene na kostima neandertalaca kao posljedica lovačko-sakupljačkog života nisu uzrokovale ostrakizam pojedinca iz zajednice o čemu svjedoče nalazi iz špilje Šanidar u Iraku gdje su pronađeni ostaci pojedinca kojem nedostaje podlaktica te koji je bio slijep na jedno oko i ima tragove drugih zaliječenih trauma koji zasigurno ne bi mogao preživjeti bez brige ostalih članova zajednice (Karavanić & Janković, 2009: 146). Sličan primjer susrećemo u Krapini na lubanji na kojoj su uočene zacijeljene ozljede na predjelu lambdoidalnog šava na temelju koje se može zaključiti da je pojedinac danima bio u nesvijesti te također nije imao šanse preživjeti bez skrbi drugih (Karavanić & Janković, 2009: 147). Ova se informacija javlja i u udžbenicima kurikularne reforme, što je korak prema boljem shvaćanju naravi neandertalaca: „Krapinski je neandertalac brinuo o bolesnim i teško pokretljivim članovima svoje zajednice.“ (Birin, et al., 2019: 31); „Tako je na jednoj lubanji iz Krapine uočena zacijeljena ozljeda koja upućuje na to da je osoba danima, a možda i tjednima, bila u teškom stanju. Iz toga se može zaključiti da neandertalci vjerojatno ne bi preživjeli bez skrbi zajednice.“ (Bilić-

Dujmušić, et al., 2019: 18). Iz navedenih primjera možemo zaključiti da su neandertalci daleko od „bestijalnih“ primitivnih stvorenja kakvima se često prikazuju u medijima, već pokazuju visok stupanj emocionalne inteligencije pri ukopu mrtvih te skrbi za ozlijeđene i ugrožene pojedince. Kao posebice zanimljivo ponašanje u kontekstu pogrebnih rituala neandertalca, važno je izdvojiti i nalaz groba Lagar Velho u dolini Lapedo u Portugalu.⁴

U prilog simboličkom ponašanju neandertalca mogli bi govoriti i nalazi crvenog okera i drugih pigmenata pronađenih u staništima neandertalaca, a koji ondje nisu nastali prirodnim putem (Karavanić & Janković, 2009: 163). Uz to, nalazi fosila školjaka i kamenja neobičnog oblika također nemaju praktičnu namjenu, međutim teško je govoriti o razlozima i svrsi sakupljanja istih, no znanstvenici poput A. Leroi-Gourhana i A. Marschaha okeru i pigmentima pripisuju simboliku (Karavanić & Janković, 2009: 163).

5.1.5 a) Kult špiljskog medvjeda

Prilikom istraživanja špilja u kojima su boravili neandertalci, pronađeni su nalazi medvjedih lubanja i drugih kostiju koji interpretirani teorijom o kultu špiljskog medvjeda (Karavanić, 2004: 128). Većina nalaza pripada špiljskom medvjedu (*Ursus spelaeus*), a tek rjeđe smeđem medvjedu (*Ursus arctos*) (Karavanić, 2004: 128). Smatra se da su kraniji bili postavljeni u niše ili špiljske stijene, a na lokalitetu Drachenlock u Švicarskoj, bile su pokrivene kamenim pločama (Karavanić, 2004: 128). Kod arheoloških interpretacija ovog kulta, treba uzeti u obzir da je razmještaj kostiju posljedica krioturbacije⁵ ili bioturbacije⁶ (Karavanić, 2004: 128). Na području Hrvatske za špilju Veternicu je pretpostavljen kult medvjeda, no nepotpuna stratigrafija predstavlja prepreku interpretaciji (Karavanić, 2004: 128). U književnoj literaturi, kult medvjeda je popularna tema, primjerice roman *Pleme špiljskog medvjeda*, autorice J. M. Auel, opisuje tu pojavu u kontekstu s kanibalizmom, no pri susretu s takvom literaturom ne smijemo znanstvene činjenice zamijeniti maštom (Karavanić, 2004: 128). Stoga, navoditi ovu teoriju

⁴ Vidi stranice 22 i 23

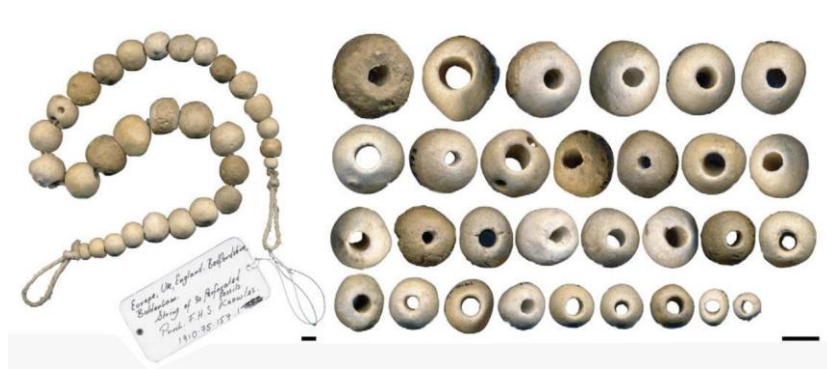
⁵ Definicija krioturbacije, po Hrvatskom strukovnom nazivlju, su strukturne promjene i poremećaji u tlu, nastale kao rezultat uzastopnog smrzavanja i odleđivanja („Krioturbacija“, 2020).

⁶ Definicija bioturbacija, po Hrvatskom strukovnom nazivlju, je pomicanje materijala u slojevima, koje je posljedica djelovanja korijenja biljaka jazbinskih životinja i drugih organizama („Bioturbacija“, 2020).

činjenično u udžbenicima, posebice uzevši u obzir da učenici nemaju kritičko razmišljanje prema sadržaju udžbenika, možda nije najboljom opcijom kada se sami znanstvenici ne mogu dogovoriti oko interpretacije ovakvih nalaza; „U pećini Veternici kraj Zagreba također su pronađeni ostatci neadertalskog pračovjeka. Praljudi iz Veternice štovali su kult špiljskog medvjeda. Skupljali su njegove kosti te od njih izrađivali svetišta u svojim spiljama. Medvjed je smatran velikom i snažnom životinjom, a njegovo štovanje trebalo je pružiti pripadnicima zajednice zaštitu i snagu.“ (Tomorad, et al., 2019: 20).

5.1.5 b) Nakit

Perle od spužve pronađene u Saint Acheulu imaju rupe za koje se smatralo da su napravljene ljudskom rukom u vremenu kamenog doba (slike 7.), iako su možda probušene prilikom njihovog otkrivanja tijekom ranog istraživanja u 19. st. možda su još jedan primjer nakita paleolitičkog čovjeka, a probušene su perle generalno uobičajen nakit modernog čovjeka u paleolitiku (Rigaud, et al., 2009: 26).

Slika 7. Perle od spužve s nalazišta Saint Acheul u Francuskoj (Rigaud, et al., 2009: 28)

Iako su u srednjopaleolitičkoj kulturi musterijen⁷ nalazi koji se mogu tumačiti kao privjesci ili nakit vrlo rijetki ili dvojbeni, nalazi koji pripadaju prijelaznoj šatelperonijenskoj⁸ kulturi dokazuju da su kasni neandertalci imali nakit (Karavanić, 2004: 129). Neki udžbenici govore o nakitu neandertalaca, čime se opet nudi slika o svjetovnim navikama neandertalca, koji ne brine samo o preživljavanju, već se i ukrašava: „Nakon smrti neandertalski je čovjek pokapan s oruđem, jednostavnim nakitom i vijencima od cvijeća.“ (Tomorad, et al., 2019: 20). Ovakav je prikaz pogrebnog rituala neandertalaca usmjeren shvaćanju njihovih visokih kognitivnih sposobnosti.

Kasnije u neolitiku veliku ulogu u ukrašavanju imala je školjka spondilus ili na hrvatskome kopitnjak (*Spondylus gaederopus*). Neki od pronađenih primjeraka u Hrvatskoj su iz ostave iz Čepina

⁷ Kultura koja pripada razdoblju srednjeg paleolitika i najčešće se veže za neandertalce, počinje 200 000 prije sadašnjosti i traje do približno 30 000 godina prije sadašnjosti, na prostorima Europe, zapadne Azije i sjeverne Afrike (Karavanić 2004: 155).

⁸ Prijelazna kultura srednjeg u gornji paleolitik, u Francuskoj i Španjolskoj, koja se pojavljuje prije 40 000 godina. Šatelperonijen se veže uz neandertalce (Karavanić, 2004: 157)

i Vukovara (slika 8.) (Šošić Klindžić, 2014: 182). U neolitiku se nakit još izrađivao i od kostiju, kamena i puževa (Težak-Gregl, 2014. 36)

Čepin-Ovčara/Tursko groblje, ostava nakita od spondylusa i dentaliuma, ka.br. 67
Čepin-Ovčara/Tursko groblje, hoard of jewellery made of spondylus and dentalium shells, cat. no. 67

Slika 8. Nakit od školjke spondilus iz ostave s područja Čepina i Turskog Groblja u Hrvatskoj (Šošić Klindžić, 2014: 181)

5.1.6 Prikaz neandertalaca

U pokušaju naglašavanja superiornosti anatomske modernog čovjeka, dolazi do unazađivanja neandertalca i ostalih ranijih vrsta, ne samo u fizičkom prikazu već i dosegu njihovog ritualnog ponašanja, simbolike, materijalne kulture, načina života te organizacije društva. Takav prikaz javlja se od 19. st. kad je Marcellin Boulé opisao neandertalca kao čovjeka neobične anatomije uzrokovane patologijom (Karavanić, 2004: 137). S druge strane arheologija dokazuje njihov visok stupanj mentalnog razvoja (Težak-Gregl, 2011: 60).

5.1.7 Društvena organizacija neandertalskih zajednica

O društvenoj organiziranosti neandertalskih zajednica nasuprot primarno utilitarnog prikaza života kakvog obično susrećemo, govore nalazi iz slojeva G1 i G3 iz špilje Vindije kod Donje Voće u Hrvatskom zagorju (44 000 cal. BP) (Težak-Gregl, 2011: 62). Iz tih slojeva potječu ostatci neandertalaca i tragovi koji ukazuju na njihovu prehranu gotovo isključivo mesom do kojeg su dolazili lovom, što ipak zahtjeva određeni stupanj društvene organizacije (Težak-Gregl, 2011: 62). U novijim udžbenicima

(*Svijet prije nas: Povijest 1*) navodi se ova informacija, što opet pridonosi unaprjeđivanju prijašnjeg viđenja neandertalskog čovjeka (Tomorad, et al., 2019: 20).

5.1.8 Morfologija neandertalca

Bez obzira na znanstvene rekonstrukcije izgleda neandertalaca, u udžbenicima imamo pojednostavljen i iskrivljen prikaz. (slika za oboje) U medijima se često prikazuje kao primitivan i priglup čovjek, bez razvijenog artikulacijskog sustava već se izražava tromim životinjskim glasanjem, dok nalaz jezične kosti (*os hyoideum*) iz Kebare u Izraelu upućuje na sposobnost govora, s obzirom da se morfometričkim odlikama ne razlikuje od iste u anatomski modernog čovjeka, te čak rekonstrukciju tona glasa neandertalca koji je, nasuprot popularnom mišljenju, visok (Karavanić & Janković, 2009: 147). Brojne analize ukazuju da nema bitne razlike u organizaciji mozga neandertalca i modernog čovjeka tako da ne postoji velika diferencijacija u potencijalnim jezičnim sposobnostima između dvije vrste (Karavanić & Janković, 2009: 147). Uz to genetičkim istraživanjima početkom 21. st. identificiran je FOXP2 gen koji ima ulogu u govoru, a genetičkom analizom drevne DNA iz neandertalskih kostiju s nalazišta El Sidron dokazano je da je mutacija tog gena istovremena u neandertalca i anatomski modernog čovjeka te da su se jezične i govorne sposobnosti razvijale tijekom dužeg vremena tijekom evolucije (Karavanić & Janković, 2009: 148). Izuzetno je pohvalno što udžbenik *Povijest 1* govori o nalazu jezične kosti i FOXP2 genu, što je već konkretnija informacija od klasičnih informacija na koje smo navikli pri obradi teme neandertalca, a time se i ispravlja slika animalnog neandertalca koji ne poznaje govor već se glasa krikovima: „Također im se pripisuje mogućnost govora. Fizičke predispozicije za govor potvrđene su nalazom jezične kosti (*os hyoideum*), a suvremenim genetskim istraživanjima potvrđena je uloga gena FOXP2 u govoru, koji je pronađen u ostacima neandertalskih kostiju.“ (Bilić-Dujmušić, et al., 2019: 17).

Na nalazištu Lagar Velho u dolini Lapedo u Portugalu, u abriju čija je starost datirana između 25 000 i 24 500 godina prije sadašnjosti (kultura gravetijena⁹) (Zilhao & Trinkaus, 2002: 519) pronađen je ukop petogodišnjeg dječaka koji ima odlike neandertalske, ali i kromanjonske anatomije (Zilhao & Trinkaus, 2002: 508). Dok dječakova izbočena brada, veličina zubi te mjere zdjelice odgovaraju anatomiji kromanjonca, maleno, nabijeno tijelo te kratki udovi upućuju na neandertalsko podrijetlo (Zilhao & Trinkaus, 2002: 508). U grobu su pronađeni tragovi okera kao i kostur zeca položen uz dječakove noge, što nadalje ukazuje na još jednu vrstu simboličkog ponašanja očitovanog u ostavljanju priloga u grobu (Zilhao & Trinkaus, 2002: 507). Izniče pitanje što čini dječaka toliko posebnim da je ukopan uz prilog i posipan okerom. Nalaz, koji nosi odlike hibrida, upućuje na međusobno razmnožavanje između dvije vrste što osporava konvencionalan prikaz neandertalca kao vrste toliko drugačije od anatomski modernog čovjeka (Zilhao & Trinkaus, 2002: 508). Definicija populacije u biologiji vrstu definira kao skupinu jedinki koje borave na određenom prostoru te koje se mogu međusobno razmnožavati i proizvoditi fertile potomke. Ukoliko je dječak iz Lagar Velha uistinu hibrid *Homo sapiens neanderthalensis* i *Homo sapiens sapiens*, genomska razlika između dvije vrste nikako nije bliska Bouléovom shvaćanju neandertalca, što uvelike osporava ustaljen prikaz čovjeka životinjskih odlika koji se toliko razlikuje od modernog čovjeka. Stoga pozivamo autore udžbenika da neandertalca prikažu aktualnim znanstvenim rekonstrukcijama nasuprot pojednostavljenih crtanih modela, kako bi čitateljima pružili točniji uvid u anatomiju i morfologiju vrste i zamijenili naglašavanje razlika prikazom njihovih naprednih karakteristika koje ih približavaju današnjem čovjeka.

⁹ Gravetijen, po definiciji Hrvatskog strukovnog nazivlja, je kultura gornjeg paleolitika na prostoru zapadne, srednje i istočne Europe, a traje od približno 30 000 do 22 000 godina prije sadašnjosti („Gravetijen“, 2020).

Slika 9- Rekonstrukcija ukopa dječaka s nalazišta Lagar Velho u Portugalu (izvor: <https://www.antropologija.org/djecak-iz-lapeda-i-dolina-coe-prapovijest-portugala/lagar-velho-lapedo-child-reconstruction/>)

5.1.9 Oružje, oruđe i svakodnevni predmeti

Kada se u udžbeniku navodi da u kamenom dobu čovjek za izradu alata koristi isključivo kamen: „Povjesničari su početkom 19. stoljeća podijelili prapovijest na doba kada je čovjek u izradi alata koristio isključivo kamen...“ (Tomorad, et al., 2019: 17), jasno je da se ostavlja prostora krivom kronološkom položaju raznih vrsta alata i materijala¹⁰. Kronološki je neispravno i pripisivanje izuma koplja razdoblju mezolitika (Mijatović, 2015: 24) u udžbenicima, čime se snalažljivost paleolitičkog čovjeka dodatno umanjuje. Dokaz toga nalaz je vrška drvenog koplja s nalazišta Clacton on Sea u Essexu i nalazi kopalja s nalazišta ugljenokopa Schöningen u Njemačkoj (slika 10.) datiranih čak toliko rano kao u donji paleolitik (420 000 BP) (Težak-Gregl, 2011: 60). Međutim, novi udžbenik *Učiteljica života: Povijest 5* u poglavlju o neolitiku navodi kako se ovdje „javljaju prvi harpuni, igle, koplja, noževi i slični predmeti“ (Tomorad, et al., 2019: 23). Visoka kognitivna sposobnost paleolitičkog čovjeka vidi se i u izradi tkanine, mrežice i košara pronađenih u Dolni Vestonicama u Moravskoj, datiranim oko 29 000 BP, što je suprotno ustaljenom mišljenju i prikazu prapovijesnog čovjeka jednostavno obučenog u krzno životinja (Težak-Gregl, 2011: 63). Osim oruđa i oružja, sličan se pomak događa s predmetima

¹⁰ Ovo se vidi u odgovorima na pitanje 12 online ankete gdje 50% kameno doba veže isključivo uz kamen kao materijal.

svakodnevne upotrebe kao što su mreže i igle: „U mlađem kamenom dobu zbog potrebe obrađivanja zemlje usavršava se izradba oruđa (...) Upotrebom biljnih vlakana, iskrojenih tankih traka kože i životinjskih tetiva ljudi počinju izrađivati užice i s vremenom prve mreže koje su upotrebljavali u lovu i ribolovu. Sve je to utjecalo na izradbu luka i strijele koje smatramo najvažnijim otkrićem toga razdoblja. (...) igle koje su bile izrađene od životinjskih kostiju, omogućile su spajanje komada kože ili krzna i tako odjevni predmeti počinju dobivati nove oblike“ (Bančić & Matanić, 2019: 35).

Moglo bi se u udžbeniku napomenuti da se ista kognitivna sposobnost očituje i u srednjepaleolitičkoj izradi kompozitnog oruđa, upotrebom raznih materijala poput smole kao ljepljiva pri uglavljanju kamenih ili koštanih vrhova u drvenu dršku (Težak-Gregl, 2011: 61).

Slika 10. Koplja s nalazišta Schöningenen u Njemačkoj (420 000 BP) (izvor: <https://steemit.com/til/@dlr/til-of-the-schoeningen-spears-the-oldest-completely-preserved-hunting-weapons-photos-and-video>)

5.1.10 Umjetnički izričaj i vjerovanja

5.1.10 a) Umjetnički izričaj

Analizom udžbenika uočen je napose utilitaran opis života ranog čovjeka, lišen duhovnosti i komponente ugone. Prikaz života svodi se na lov, sakupljanje i time samo preživljavanje izostavljajući druge aspekte prapovijesne svakodnevice (Bančić, et al., 2013: 26). Primjeri takvog prikaza su brojni. Oprečno pretpostavci samog preživljavanja već je paleolitički čovjek važnost, ali i svoje vrijeme pridavao umjetničkom izričaju (Težak-Gregl, 2011: 63). Kamene oblutke pretvarao je u antropomorfne figurice, prirodnim je pigmentima oslikavao zidove špilja, rano je spoznao izradu novog materijala – keramike, a umjetnosti je pridao toliko važnosti da je od nje već u gornjem paleolitiku izradio figurice (nalazište Dolni Vestonice u Moravskoj) (Težak-Gregl, 2011: 63), dok neobičan nalaz obrađenog medvjedeg femura iz Divjih Baba (slika 11.) možda govori i o njegovom glazbenom izričaju i uživanju u aktivnostima neutilitarne prirode (Karavanić, 2004: 129). Ivan Turk, jedan od vodećih stručnjaka za ovu temu, proveo je razna eksperimentalna istraživanja, rezultati kojih ukazuju na antropogeno djelovanje na kost medvjeda, u pokušaju opovrgavanja teorije o karnivornom podrijetlu rupa na medvjedoj kosti (Turk, et al., 2005: 35). „Ako bi bilo dokazano i da je riječ o najstarijem glazbenom instrumentu, za što ima realnih pokazatelja, dobar dio dosadašnjih stajališta o životu i kulturi neandertalca valjalo bi uvelike korigirati (Karavanić, 2004: 130)“.

Slika 11. Nalaz pretpostavljenog svirala s nalazišta Divje Babe u Sloveniji (izvor: <https://www.divje-babe.si/en/about-the-park/>)

O tim začecima umjetnosti svjedoči ruketvorina antropomorfnog oblutka izrađena na oblutku nalazišta Berekhat Ram (slika 17.) na Golonjskoj visoravni u Izraelu (800 000-233 000 BP) te figurica sa sjeverne obale rijeke Draa pronađana kod grada Tan-Tan u Maroku (slika 18.) (500 000-300 000 BP)

(Težak-Gregl, 2011: 60). Već napredniji, manje apstraktan zoomorfni i antropomorfni prikaz nude figurice lava iz Hohlensteina (slika 15.) (Karavanić & Janković, 2009: 227) te Venere iz Hohle Felsa u Njemačkoj (slika 16-) (32 000 BP) koje svjedoče o ljudskoj spoznaji forma koje ih okružuju i mogućnosti njihovog predočavanja (Conrad, 2009: 248). Paleolitičke Venere karakteristične su za gravetijensku kulturu¹¹ gornjeg paleolitika (Karavanić, 2004: 154). Figurica koja govori o želji za prikazom ženske forme zasigurno je Venera iz Willendorfa (slika 14.), pronađena u Austriji (29 000-25 000 BP), naglašene steatopigije¹² koja možda ukazuje na važnost plodnosti u ranim društvima (Karavanić & Janković, 2009: 229). O značenju žena za društvo moguće je možda donositi zaključke temeljem gornjepaleolitičke ženske figurice pronađene u Dolni Vestonicama u Moravskoj, s obzirom da je izrađena od noviteta - keramike, i zacijelo nema praktičnu, već duhovnu ulogu (Težak-Gregl, 2011: 63).

Paleolitički čovjek umjetnički se izražava i oslikavajući zidove špilja prirodnim pigmentima, a najbolji su primjeri Chauvet (32 000 BP) gdje nalazimo najstarije špiljske slike, Lascaux u Francuskoj (17 000 BP) (slika 12.) te Altamira u Španjolskoj (35 000-15 000 BP) (slika 13.), gdje je na zidovima špilje čovjek oslikao sebe u lovu na razne životinje (Karavanić & Janković, 2009: 225). Na osnovi iznesenog možda je moguće govoriti o totemizmu¹³ kao sustavu vjerovanja ranog čovjeka (Karavanić & Janković, 2009: 227).

Zanimljivo je spomenuti djeci i način na koji nastaje špiljsko slikarstvo, primjerice objašnjenjem dobivanja raznobojnih pigmenata: „Tako se npr. crveni pigment dobivao od minerala hematita, crni od ugljena, a bijeli od krede.“ (Bančić & Matanić, 2019: 48); ili o samom procesu oslikavanja: „U početku su slikali rukama, a poslije nanoseći boju komadima krzna ili četkicama od životinjske dlake, perje ili tako što su boju iz usta štrcali na stijenu. Crte su vukli oštrim kamenim.“ (Bančić & Matanić, 2019: 48). Ovakve zanimljivosti u udžbenicima mogu potaknuti znatiželju kod čitatelja i do daljnjeg ostati u njegovom pamćenju.

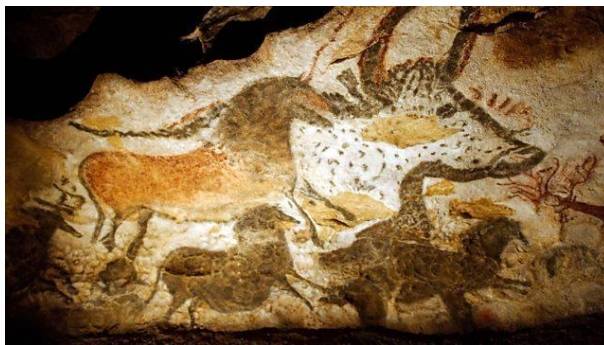
¹¹ Vidi fusnotu 9

¹² Definicija steatopigije, po Hrvatskom strukovnom nazivlju, je jaka izbočenost stražnjice zbog velikih naslaga sala („Steatopigija“, 2020).

¹³ Definicija totemizma, po Hrvatskom strukovnom nazivlju, je simbolička povezanost društvene skupine i totema koja se obilježava religijskim obredima šovanja i zabranama („Totemizam“, 2020).

Ipak ne treba iz te umjetnosti izvoditi neutemeljene teorije poput one u udžbeniku *Klio 5*: „Uglavnom su nam poznate [neolitičke kulture] po neobičnoj i lijepo oblikovanoj keramici. Takve su keramičke posude služile u posebnim vjerskim obredima, vjerojatno vezanima za kult plodnosti. Tomu ide u prilog i činjenica da su neke posude ukrašene crvenom bojom, koja je bila simbol sunca, rađanja i života“ (Bančić & Matanić, 2019: 50).

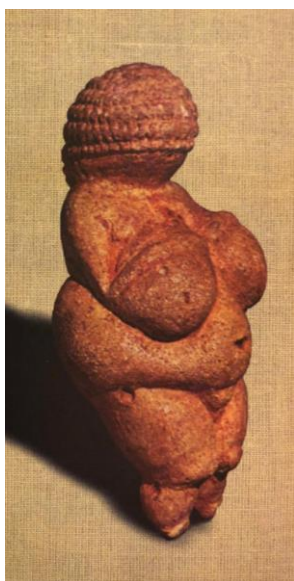
Zanimljivo je pratiti u udžbenicima prikaz novijih istraživanja rane umjetnosti pa tako i navesti primjer s našeg područja, Romualdovu pećinu: „U Romualdovoj pećini u Istri također su pronađeni ostaci špiljskog slikarstva. Crvenom bojom na zidovima špilje prikazani su bizon, divokoze i ljudi. Najstarija slika je špilji stara je oko 30 000 godina“ (Jugo-Superina & Malbaša Kovačić, 2019: 35)

Slika 12. Slikarija iz špilje Lascaux u Francuskoj (17 000 BP) (izvor: <https://www.bbc.co.uk/programmes/p046v301>)

Slika 13. Slikarija iz špilje Altamire u Španjolskoj (35 000-15 000BP) (izvor: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Altamira>)

Slika 14. Figurica s nalazišta Willendorf u Austriji (29 000-25 000 BP), (Dimitrijević, 1998: 14)

Slika 15. Figurica s nalazišta Hohlenstein u Njemačkoj (izvor: <https://blog.britishmuseum.org/the-lion-man-an-ice-age-masterpiece/>)

Slika 16. Figurica s nalazišta Hohle Fels u Njemačkoj (32 000 BP) (izvor: https://www.researchgate.net/figure/Hohle-Fels-Venus-ivory-mammoth-tusk-Swabian-Alb-Germany-H-6-cm-Photo-Hilde_fig14_30474612)

Slika 17. Figurica s nalazišta Berekhat Ram u Izraelu (800 000-233 000 BP) (izvor: <https://www.amusingplanet.com/2016/10/venus-of-berekhat-ram-worlds-oldest.html>)

Slika 18. Figurica s nalazišta Tan-Tan u Maroku (500 000-300 000 BP) (izvor: http://www.bradshawfoundation.com/sculpture/tan_tan.php)

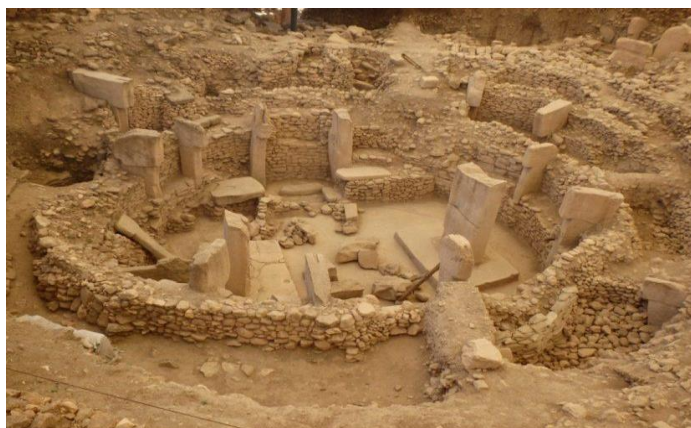
5.1.10 b) Vjeronanja

Kada govorimo o kamenodobnom čovjeku u svakodnevnom životu, rijetko pomislimo na njegova vjeronanja i mjesta štonanja te odlike kulta. Međutim, kompleks struktura nađenih na lokalitetu Göbekli Tepe u Turskoj ukazuje na razvijeno ritualno štonanje, ali i također i visok stupanj društvene organizacije u mlađem kamenom dobu. Göbekli Tepe impresivan je lokalitet golemih dimenzija koji broji više od više od 20 cirkularnih megalitskih struktura s uklesanim prikazima životinja i čovjeka (slika 19.) (Težak-Gregl, 2011: 164).

Slika 19. Megaliti s uklesanim zoomorfnim prikazima s nalazišta Göbekli Tepe u Turskoj (izvor: <http://www.sci-news.com/astromony/european-paleolithic-art-complex-astromony-06658.html>)

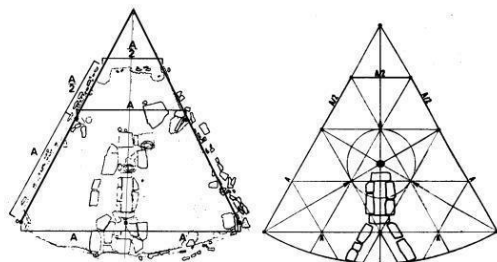
Megaliti korišteni u konstrukciji svetišta teže preko 70 tona, a njihov prijenos i smještanje zahtijevalo je radnu snagu većeg broja pojedinaca organiziranih u funkcionalan lanac operacija, a izgradnja je uz ljudsku snagu morala zahtijevati i izdvajanje vremena svakodnevnog života perioda prijelaza sa lovačko-sakupljačkog načina privređivanja na napredniji, užurbaniji život vezan uz poljoprivredu i stočarstvo (Težak-Gregl, 2011: 164). Kakve rituale vežemo uz Göbekli Tepe teško je odrediti, međutim reljefi ukazuju na šamanizam i animalizam, ali i prikaz novog načina života vezanog uz vještinu poljodjelstva (Težak-Gregl, 2011: 164). Ovaj jedinstveni lokalitet datiran između 11. i 8. tis. pr. n. e. (Težak-Gregl, 2011: 164) pred cirkularnom megalitskom strukturom (slika 20.) u Stonehengeu prednjači 5 i više tisuća godina, međutim u rijetkim se udžbenicima spominje ranoneolitički lokalitet Göbekli Tepe, dok na lokalitet Stonehenge (s početkom oko 3000 pr. n. e.), koji je zasigurno daleko mlađi, često nailazimo u udžbenicima u kontekstu neolitika (Karolina & Vorel, 2014: 27): „Najpoznatije neolitičko svetište jest Stonehenge na jugu Engleske“ (Mijatović, 2015: 2).

Slika 20. Cirkularna struktura s nalazišta Göbekli Tepe u Turskoj (izvor: <https://www.gaia.com/article/turkish-archaeologists-find-site-much-older-than-gobekli-tepe>)

U jugoistočnoj Europi nalazi se svetište kulture Lepenskog vira u Đerdapu (11 000-8 000 pr. n. e.) u kojoj se ističu promišljeno građena staništa - svetišta (Težak-Gregl, 2011: 166). Odlikuju ih precizni omjeri i dioba na stanišni i svetišni prostor (slika 21.) (Težak-Gregl, 2011: 166). Ognjište okruženo stolovima (širokim kamenim pločama) odvaja dva unutarnja prostora, čiji je omjer uvijek podjednak (svetište zauzima četvrtinu prostora) (Težak-Gregl, 2011: 166). Svetišnom prostoru pripadaju kameni stolovi, žrtvenik, skulpture i kameni pragovi zaliveni u čvrstu vapnenačku masu, a njihova organizacija unutar staništa podsjeća na stiliziran ljudski lik (Težak-Gregl, 2011: 167). Nositelji ove kulture arhitektonski su spojili svjetovni i sakralni prostor u cjelinu. Sastavni dio svetišta su monumentalne kamene skulpture koje imaju točno određeno mjesto u interijeru i razmjerne su veličini staništa - svetišta (Težak-Gregl, 2011: 167)

Ipak, o vjerovanjima kamenodobnog čovjeka opet ne treba nuditi teorije koje nisu utemeljene na znanstvenim istraživanjima, npr. kao ona da je svako pleme imalo svoju životinju zaštitnika: „Svaka skupina ljudi starijeg kamenog doba vjerovala je da potječe od neke životinje. Tu životinju su smatrali svojim bogom pa su joj donosili darove.“ (Jugo-Superina & Malbaša Kovačić, 2019: 34).

Slika 21. Tlocrt staništa-svetišta kulture Lepenskog Vira (11 000-8 000 pr. n. e.) (izvor: <https://impulsportal.net/index.php/zanimljivosti/sva-stara/17215-arhitektura-i-mistika-lepenski-vir-u-pocetku-bjese-trokut>)

Slika 22. Izbor monumentalnih kamenih skulptura kulture Lepenskog Vira (11 000-8 000 BP) (izvor: <http://www.panacomp.net/lepenski-vir-archaeological-site-lepen-whirlpool/>)

5.1.11 Ostala razdoblja prapovijesti

Pri obradi udžbenika, iako izvan teme ovog rada, moramo ukazati na prikaz metalnog doba sličan obrađenom problematičnom prikazu kamenog doba. U prvom redu mislimo na kronološki pomak koji se događa uvrštavanjem slikovnog prikaza paleolitičkog pretpostavljenog svirala iz Divjih Baba (datiranog u gravetijen¹⁴) te gornjepaleolitičkih i mezolitičkih harpuna i šivaćih igala (izumljenih u solitrejenu¹⁵) u metalno doba, čime dolazi do logične pretpostavke čitatelja o izumu istih mnogo kasnije nego što je istina (Ujaković & Vorel, 2014: 29). Osim pokretnog arheološkog materijala, kao i već vremenski krivo uvršten spomenuti Stonehenge (u udžbeniku *Vremeplov 5* (Kujundžić, et al., 2019: 39)), udžbenik *Povijest 1* (Mijatović, 2015: 35) navodi Jerihon kao najstariji grad, međutim prikaz daje u poglavlju: „Društveni i gospodarski razvoj u metalnom dobu“, iz čega proizlazi da je najstariji neolitički grad (Težak-Gregl, 2011: 77) izgrađen tek u metalnom dobu.

Slika 23. Vučedolska golubica (3000.-2400. pr. n. e.) (izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Vu%C4%8Dedolska_golubica)

Kao i iznimno prenaplašena važnost Krapine, u metalnom se pak dobu isti naglasak stavlja na vučedolsku kulturu (3000.-2400. pr. n. e.), prikazujući je opet kao gotovo jedinu važnost metalnog doba na tlu Hrvatske: „Najvažnija kultura metalnog doba na području današnje Hrvatske jest vučedolska kultura“ (Jugo-Superina & Malbaša Kovačić, 2019: 27) te su još neki od primjera i u udžbenicima *Tragom prošlosti 5* (Bančić, et al., 2013: 35) te *Kroraci kroz vrijeme 1* (Ujaković & Vorel, 2014: 28-29). Kao posljedica toga u udžbeniku *Koraci kroz vrijeme 1* dolazi do apsurdnog izostavljanja jednog od tri glavna razdoblja Thomsenovog troperiodnog sustava, brončanog doba, i izdvajanja prijelaznog perioda eneolitka kojemu vučedolska kultura pripada (3000.-2400. pr. n. e.) (slika 23.), kako bi se opravdala njezina detaljna obrada (Ujaković & Vorel, 2014: 34). Kronološki pomak događa se i s ovim razdobljem, njegovim uvođenjem u tekst koji obrađuje prethodna razdoblja bez danog vremenskog razmaka između dva razdoblja: „Zbog potrebe čuvanja i pripremanja hrane počinje i proizvodnja keramičkih posuda. Njihova se izradba poboljšala s prodora

¹⁴ Vidi fusnotu 9

¹⁵ Kultura gornjeg paleolitika, počinje prije više od 20 000 godina prije sadašnjosti i traje do približno 18 000 godina prije sadašnjosti na području Francuske, Španjolske i Portugala (Karavanić, 2004: 156).

Kelta u Europu, koji donose upotrebu lončarskoga kola. Zbog potreba mljevenja žitarica koje su ljudi uzgajali počela je i upotreba žrvnjeva.“ (Bančić & Matanić, 2019: 36) Iz ovako formuliranog teksta gotovo ispada kako Kelti pripadaju razdoblju neolitika.

5.1.12 Kronološki pomak u udžbenicima

Veliki problem obrađenih novih udžbenika u sklopu kurikularne reforme, zanemarujući tehničke podatke, jest kronološki pomak koji rezultira potpunim nerazumijevanjem kronologije i vremenski slijed događaja¹⁶. Ovakav se kronološki pomak događa iz četiri razloga: neusklađenost različitih informacija iz više udžbenika, neusklađenost datacija u jednom udžbeniku, faktografske greške unutar pojedinih udžbenika te nezgodna formulacija.

a) neusklađenost datacija iz više udžbenika

Crte vremena iz dva udžbenika za nastavu povijesti u petom razredu, oba iz 2019. te dijelom kurikularne reforme, za početak kamenog doba nemaju podudarne datume za početak starijeg i mlađeg kamenog doba. U udžbeniku *Vremeplov 5* na lenti vremena s 24. stranice starije kameno doba započinje 3,2 milijuna godina prije Krista, dok u udžbeniku *Klio 5* na lenti vremena s 24. stranice starije kameno doba započinje 2,5 milijuna godina prije Krista. Također, na istoj crti vremena u *Vremeplovu 5* mlađe kameno doba započinje 6000 godina prije Krista, dok u *Klio 5* mlađe kameno doba počinje 10 000 godina prije Krista. Postavlja se pitanje kako dva udžbenika iz iste godine za isti razred, mogu imati značajno drugačije datume?

b) neusklađenost datacija u jednom udžbeniku

Udžbenik *Svijet prije nas: Povijest 1*, već na samom početku, u crti vremena kojom je predložena prapovijest, odvajajući starije kameno doba i paleolitik. Starije kameno doba tako traje od 3,5 milijuna do 10 000 godina prije Krista, dok paleolitik počinje gotovo milijun godina kasnije i traje od 2,6 milijuna do 10 000 godina prije Krista. Nakon odvajanja starijeg kamenog doba i paleolitika, drugačije se opet datiraju i obluci (čijom obradom počinje starije kameno doba ili paleolitik) te se oni javljaju od 2,5 milijuna do 700 000 godina prije Krista. U tekstu neposredno iznad crte vremena, međutim, autori navode kako „Najstariji nalaz kamenog oruđa potječe s nalazišta Kada Gona u Etiopiji, a datira se od prije 2,6 milijuna godina. Od pojave prvih kamenih oruđa računa se i starijeg kamenog doba ili paleolitika (...)“ (Tomorad, et al., 2019: 17). Tako se događa da na istoj stranici jednog udžbenika tekst

¹⁶ Vidi stranicu 52

vremenski izjednačuje pojavu obrađenih oblutaka s početkom starijeg kamenog doba, što je sinonim za paleolitik, dok slikovni prikaz, koji generalno služi lakšem shvaćanju kronologije, odvaja dva sinonimna pojma vremenskom razlikom od milijun godina, a događaj koji uzrokuje uopće njihovo imenovanje, za njima kasni još milijun, ili 100 000 godina. S obzirom da je Svijet prije nas: Povijest 1 srednjoškolski udžbenik, koji dakle služi i u pripremi natjecanja i državne mature iz povijesti, moguća je greška pri interpretaciji danih informacija od strane učenika. .

c) faktografske greške unutar pojedinih udžbenika

„U vrijeme prvog ledenog doba prije oko 20 milijuna godina pojavila se razvijena vrsta čovjekovog pretka nazvanog *homo habilis* („spretan/okretan čovjek“).“ (Tomorad, et al., 2019: 16). „Ostatci *homo habilisa* pronađeni su u Keniji, Južnoj Africi i nalazištima Trinil na Javi i Zhoukoudien u Kini.“ (Tomorad, et al., 2019: 16). Ovako velik pomak između stvarne pojave *homo habilisa* 2 milijuna godina prije sadašnjosti i vjerojatnog zatipka koji ga smješta 18 milijuna godina ranije, učenicima koji ne nađu povoda preispitivanju informacija iz udžbenika, lako će poremetiti sliku stvarne prošlosti čovjeka.

d) nezgodna formulacija

„Najstariji hramovi, građevine povezane s vjerom potječu iz Çatal Höyüka i stari su oko 7000 godina prije Krista. Göbeklitepe u Turskoj je kameni hram star vjerojatno oko 9000 godina prije Krista“ (Caput, et al., 2019: 26). Ovakava nezgodna formulacija rečenice za rečenicom postavlja pitanje koji je na kraju najstariji hram, a ista opet daje povoda preispitivanju sadržaja udžbenika.

Ovakva neusklađenost autora svakako uzrokuje lošu percepciju vremena i evolucijske kronologije te opet učenje povijesti svodi na učenje krivih informacija napamet. Dok se svi autori udžbenika ne usklade međusobno, ali i sadržaj svakog udžbenika, od učenika se ne može očekivati pravo razumijevanje obrađene tematike. Prema tome ni odgovori u provedenoj anketi nisu neočekivani.

Prilažemo primjere crta vremena, u svrhu olakšavanja percepcije kronološkog slijeda događaja u temi koja se obrađuje.

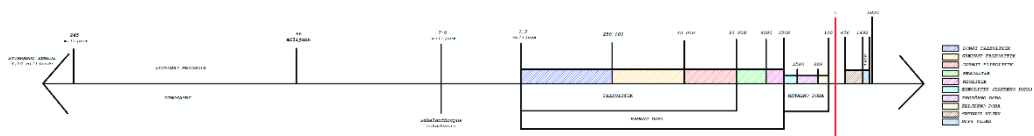

Figura 1. Crta vremena s prikazom kronologije velikih razdoblja povijesti

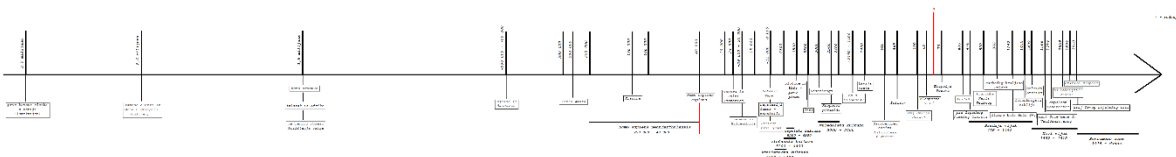

Figura 2. Crta vremena s prikazom bitnih događaja u povijesti ljudske kulture i njihovih kronoloških odnosa u vremenu

5.2 Anketa

Kako bismo usmjerile pisanje ovog rada, u početku smo provele online anketu s 54 ispitanika, različitih dobnih skupina. Anketu smo objavile na svojim društvenim mrežama te se stoga među ispitanicima uglavnom nalaze prijatelji i poznanici te smo kao poseban naputak navele da anketi ne pristupaju studenti arheologije. Iako smo na početku ankete tražile ispitanike da ne pretražuju odgovore na internetu, na određenim pitanjima jasno je da se ipak nisu svi toga držali¹⁷. Anketom smo u prvom redu htjele dobiti podatke o informiranosti vezanoj uz prapovijest, ali i određenim pitanjima¹⁸ ukazati kako informacije koje su iznimno naglašavane tijekom obrazovanja poput vučedolske kulture i krapinskog neandertalca, i dalje rijetkima ostaju u sjećanju u sklopu opće kulture kojom se smatraju neke puno specifičnije informacije¹⁹ iz drugih predmeta, ili čak kasnijih povijesnih događaja, čemu se razlog možda može tražiti u doseg u percepcije toliko daleke prošlosti. Na osnovi provedene ankete i frekvenciji odgovora na pitanje 4 smo izabrale filmove za obradu. Većina je pitanja bila otvorenog tipa, stoga smo odgovore pokušale svesti u što sličnije kategorije. Anketa se sastoji od 14 pitanja, koja smo radi lakšeg grafičkog prikaza i statističke analize odvojile na potpitanja pri analizi. Na sljedećim ćemo stranicama izdvojiti neke zanimljivosti vezane uz odgovore na pojedina pitanja. Ukoliko ukupan zbroj postotaka odgovora prelazi 100%, tome je razlog priroda pitanja, koja su otvorenog tipa te ostavljaju prostora više ponuđenih odgovora

¹⁷ Pitanja 2 i 11

¹⁸ Pitanja 10, 13 i 14

¹⁹ npr. uloga mitohondrija, kvadratna jednadžba, $E=mc^2$, itd.

1. Koja arheološka nalazišta iz razdoblja prapovijesti poznajete u Hrvatskoj?

Grafikon 1. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koja nalazišta iz razdoblja prapovijesti poznajete u Hrvatskoj?"

Očito je da su Krapina (61%) i Vučedol (46%) najzastupljeniji odgovori jer su iznimno zastupljeni i obrađivani i u sklopu nastave, ali ih se u određenoj mjeri smatra i nacionalnim simbolima. Dobile smo raznovrsne odgovore, ali iz rezultata se vidi neraspoznavanje između prapovijesnih lokaliteta i lokaliteta kasnijih razdoblja.

2. Početkom prapovijesti u arheološkome smislu smatra se datacija najstarije čovjekove rukotvorine.

Kada (godine) i gdje (geografsko područje) je čovjekov predak prvi put izradio rukotvorinu?

Grafikon 2. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Kada je čovjekov predak prvi put izradio rukotvorinu?"

Odgovori su raznoliki, te je opseg godina od 10 milijuna do 5. st. pr. n. e. Ono što smo očekivale je da će većina odgovora na ovo pitanje glasiti „ne znam“ ili kako će pitanje ostati neodgovoreno, što je postotkom od 45% kod odgovora „ne znam/ bez odgovora“ i potvrđeno. Smatramo da je razlog tome upravo izjavna rečenica ispred pitanja, koja definira početak prapovijesti, a samim time i ljudske prošlosti, a takva informacija je vjerojatno kod većine prepoznata kao bitna informacija koju su trebali naučiti te je zbog toga, za razliku od pitanja 6 i 7, manja količina pogađanih odgovora.

Grafikon 3. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Gdje je čovjekov predak prvi put izradio rukotvorinu?"

Iz drugog dijela pitanja, također je vidljiv visoki postotak odgovora „ne znam/nema odgovora“ (37%). Visokoj zastupljenosti odgovora „Afrika“ (19%) možda je, sudeći prema odgovorima na ostala pitanja obrađena unutar školskog sustava, podrijetlo prije u poznatoj uzrečici „Afrika je kolijevka civilizacije“ nego nastavi povijesti. Odgovori „Krapina“ (4%) i „Vučedol“ (4%), iako im ovdje nije mjesto, toliko i ne čude s obzirom na njihovo prioritetiziranje prilikom obrade teme prapovijesti, zbog čega smatrano da se fokus od njih treba udaljiti jer je očito da oni praktički postaju sinonimima za svaku temu vezanu uz prapovijest.

3. Koja je razlika između neandertalca i kromanjonca?

Grafikon 4. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koja je razlika između neandertalca i kromanjonca?"

Ovo je pitanje bilo jedno od najtežih za statističku obradu, s obzirom da je iznimno otvorena tipa, pa smo ga svele na neke šire kategorije u svrhu grafičkog prikazivanja. Najzastupljeniji odgovori su „kronološki položaj“ (28%) te „anatomija i morfologija“ (24%). Začudilo nas je da u pojedinim odgovorima vidi se da ljudi ne znaju da je kromanjonac *Homo sapiens sapiens*, odnosno da je to kolokvijalno ime za našu vrstu, da kromanjonci ne javljaju prije neandertalaca te da nisu jedno iz drugog evoluirali „Drukčija vrsta, jedno je evoluiralo od drugog, mislim da je prvo bio kromanjonac pa onda neandertalac“, „Kromanjonci su nam povijesno bliži (prvo su bili neandertalci pa onda kromanjonci)“ i „Kromanjonac je *homo* koji je prethodio neandertalcu koji je bio razvijeniji“.

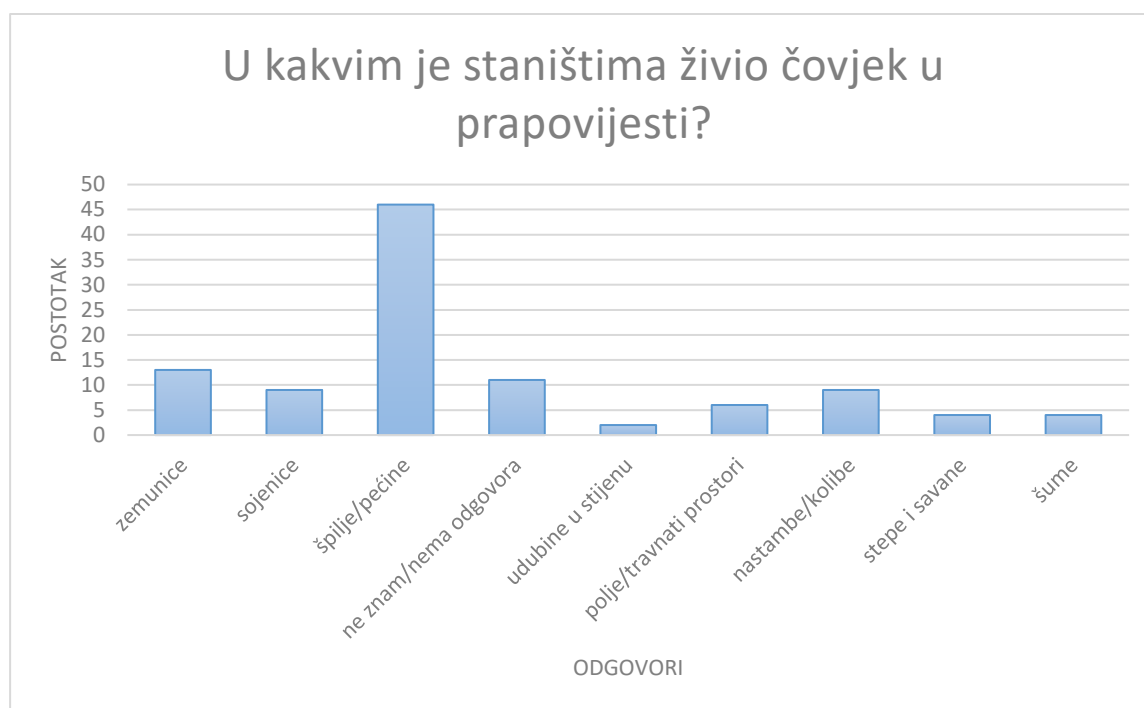
4. Koji medijski sadržaj s temom prapovijesti poznajete?

Grafikon 5. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koji medijski sadržaj s temom prapovijesti poznajete?"

Ovo smo pitanje postavile kako bismo vidjele gdje su se ljudi susreli s prapoviješću van nastave. Najzastupljeniji odgovor je „Kremenko“ s 44%, a sljedeći po zastupljenosti je „Ledeno doba“ (15%), koje za prvim zaostaje gotovo trostruko. Zanimljivo je kako na nastavnim pitanjima prednjači odgovor „ne znam/nema odgovora“, dok je na ovome pitanju svjetovna karaktera, taj odgovor zastupljen sa samo 6% što dokazuje ulogu medija u promociji ove teme. Ovo je pitanje od posebne važnosti za odabir analiziranih filmova, jer su nas odgovori potaknuli na njihovo gledanje upravo iz interesa za vjerodostojnost znanstvenih informacija prikazanih u njima s obzirom na brojne raznolike odgovore te vidnoj popularnosti ovog pitanja.

5. U kakvim je staništima živio čovjek u prapovijesti?

Grafikon 6. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "U kakvim je staništima živio čovjek u prapovijesti?"

Ovo je pitanje namjerno postavljeno na način da se ispitanike navede na odgovor „špilje/pećine“ (46%), s obzirom da je generalnoj populaciji prva asocijacija na dom pračovjeka špilja, kako ga većina filmova i prikazuje, a i radi kolokvijalnog termina „špiljski čovjek“²⁰. Vezano uz to može se primijetiti i mala zastupljenost odgovora „ne znam/nema odgovora“ (11%), možda iz razloga što većina misli da na ovo pitanje zna činjenično odgovoriti, baš radi učestalosti korištenja termina koji pračovjeka povezuje sa špiljom. S druge strane odgovor „stepe i savane“ (4%) i „šume“ (4%) upućuje na razmišljanje o praokolišu i te odgovore treba povezati s odgovorom „Afrika“ na pitanje 2.

²⁰ Vidi pod 5.1.2

6. Keramika je prvi put proizvedena u razdoblju:

Grafikon 7. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Keramika je prvi put proizvedena u razdoblju:"

Postotak odgovora „mlađe kameno doba“ (51%), s pretpostavkom da nije pretraživan na Internetu, pokazuje da su ispitanici ipak donekle informirani o ovoj temi, no to je daleko od pohvale za autore udžbenika, s obzirom da već na iduće pitanje, izravno povezano s ovim pitanjem, koje ponuđene odgovore iz pitanja 6 stavlja u vremenski kontekst, broj odgovora „ne znam/nema odgovora“ doseže gotovo 70%! Ovo pokazuje da puko nabranje pojmova stručne terminologije, zapravo ne rezultira pravim znanjem i razumijevanjem obrađenih tema. Visoka zastupljenost odgovora mlađih razdoblja (33,3%) možda je posljedica povezivanja kamenog doba isključivo s kamenim materijalom²¹ pa sama zamisao smještanja keramike u takav period ne odgovara njegovoj percepciji samog perioda.

²¹ Pitanje 12

7. Prije koliko godina je izumljena keramika?

Grafikon 8. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Prije koliko je godina izumljena keramika?"

Još jednom ćemo spomenuti zastupljenost odgovora „ne znam/nema odgovora“ (69%) na ovo pitanje koje je zapravo preformulirano prethodno pitanje, no dok je pitanje 6 imalo ponuđene odgovore, ovo je pitanje otvorenog tipa, dakle dolazi u pitanje koliko je točnih odgovora iz prethodnog pitanja posljedica znanja, a koliko pogađanje. Dokaz neznanja o ovome pitanju, jer je nasuprot prošlog otvorenog tipa, opet je i sam spektar ostalih odgovora koji se kreću od 2,5 milijuna pa čak do 3000 pr. n. e. Ovo pokazuje da ukoliko netko proizvodnju keramike i zna povezati s razdobljem neolitika, njega samog ne može smjestiti u kronološke okvire. Također treba istaknuti da nijedan od danih odgovora ne prelazi 10% tako da je percepcija smještanja keramike u vremenu nepostojeća.

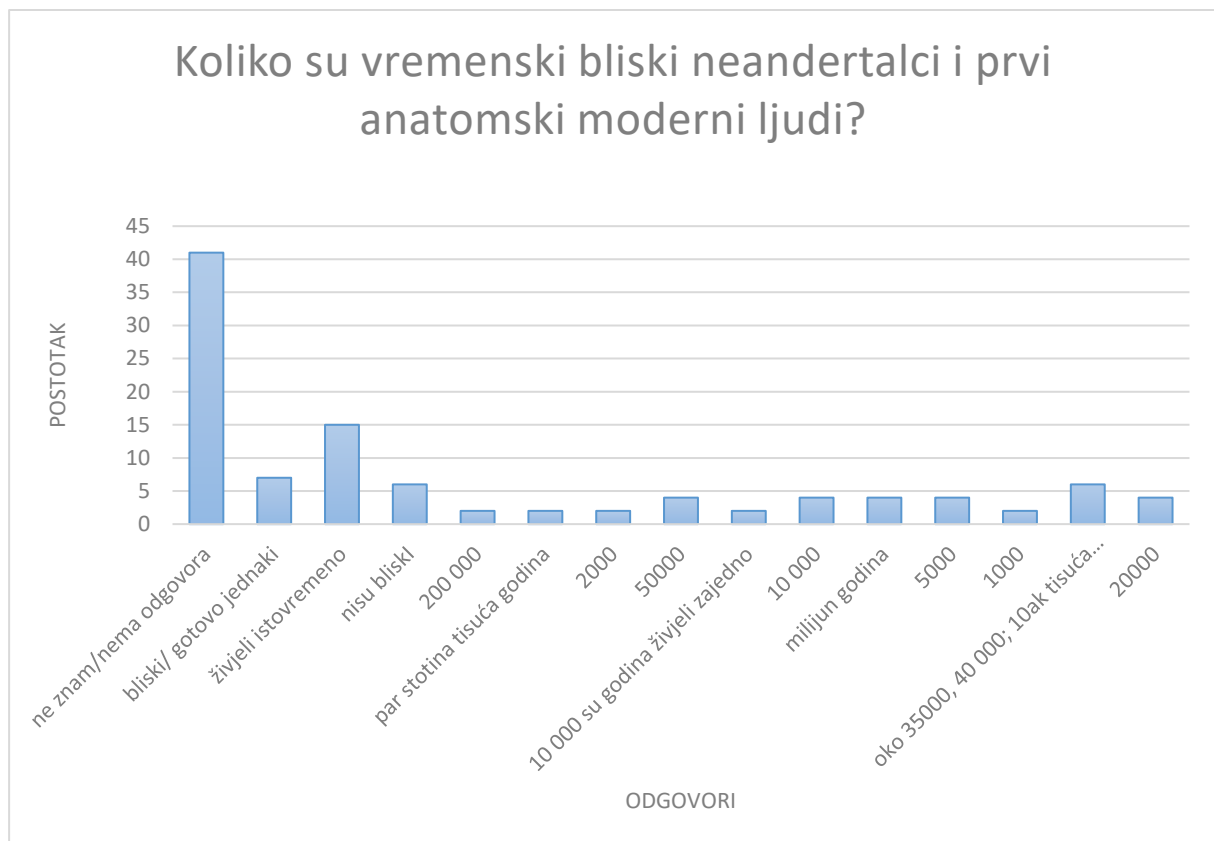
8. Što znate o odnosu čovjeka i dinosaura?

Grafikon 9. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Što znate o odnosu čovjeka i dinosaura?"

Ovo smo pitanje postavile zbog medijskog sadržaja koji povezuje čovjeka i dinosaura, u prvom redu *Kremenka*. 20% ispitanika odgovorilo je sa „ne postoji veza“ te je ovo najzastupljeniji odgovor. Dobiveni odgovori ukazuju na dominantno ispravno poznavanje odnosa dvije vrste, međutim iako odgovor „istovremeni“ (2%) nije visoko zastupljen, znanje o nesuvremenosti čovjeka i dinosaura trebalo bi biti istovjetno znanju da je „nebo plavo“ i prema tome ovog odgovora ne bi trebalo ni biti. O neznanju o nepostojećem međusobnom odnosu čovjeka i dinosaura govori zastupljenost odgovora „ne znam/nema odgovora“ (17%).

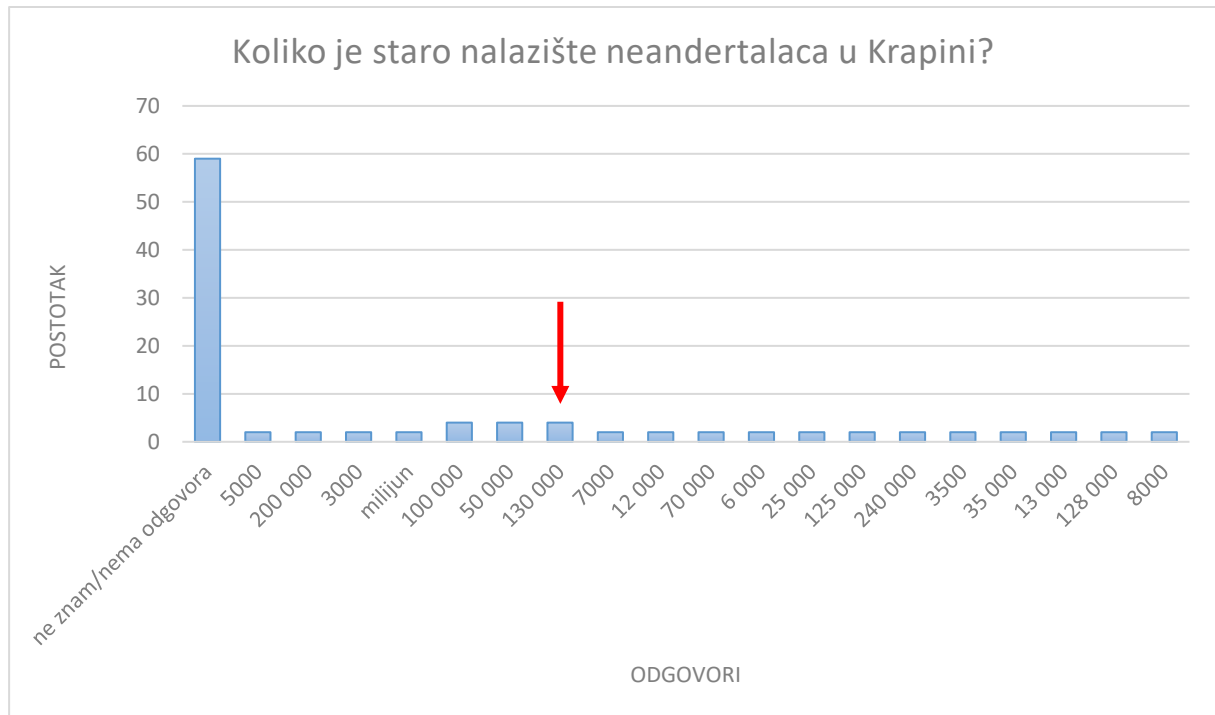
9. Koliko su međusobno vremenski bliski neandertalci i prvi anatomski moderni ljudi?

Grafikon 10. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koliko su vremenski bliski neandertalci i prvi anatomski moderni ljudi?"

Iako nema informacije o dobnoj strukturi, prema profilu naših pratitelja na društvenim mrežama koji su imali pristup anketi, govorimo o ispitanicima koji su školu završili uglavnom unutar posljednjih 10 godina. Ova se tema obrađuje relativno kasnije od ostalih tema koje se tiču materijalne kulture, u sklopu gimnazijskog programa na nastavi biologije, čak na samom kraju srednje škole, u četvrtom razredu. Prema tome odgovori ne bi smjeli toliko varirati, niti bi trebalo biti toliko „ne znam/nema odgovora“ odgovora (41%, čime je ovo najzastupljeniji odgovor). Vrlo je teško ovakav kronološki raspon i slijed godina objasniti u nekoliko sati tijekom obrazovanja, posebice u sklopu povijesti kada se obradi skoro cijelo kameno doba u 3 do 4 školska sata, dok se kasnije za neke puno kraća razdoblja daje znatno više vremena. Ovakav pristup tome iznimno dugome razdoblju može utjecati na njegovu zanimljivost, odnosno nezanimljivost zbog teškog shvaćanja slijeda.

10. Koliko je staro nalazište neandertalaca u Krapini?

Grafikon 11. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koliko je staro nalazište neandertalaca u Krapini?"

Za ovo je pitanje dovoljno podsjetiti na već mnogo puta spomenut ogroman naglasak na krapinsko nalazište te kolika mu se važnost pridaje u sklopu nastave povijesti, njegovim izdvajanjem i uzdizanjem nad drugim temama te onda čitatelju odgovore ostaviti otvorene za samostalnu interpretaciju. Dok je s druge strane najzastupljeniji odgovor „ne znam/nema odgovora“ (59%), a točnu dataciju nalazišta dalo je samo 4%.

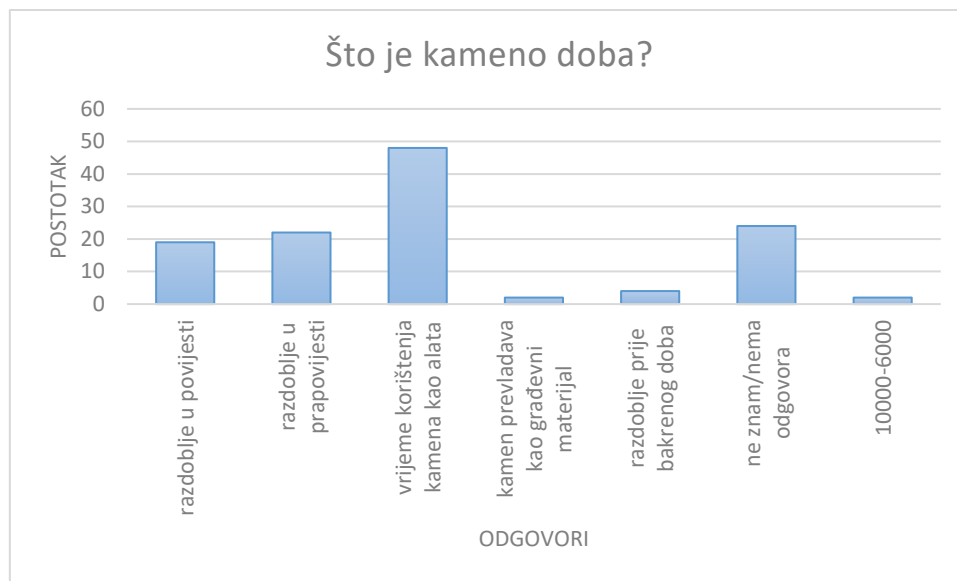
11. Koje nazive prapovijesnih kultura poznajete na području Hrvatske?

Grafikon 12. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koje nazive prapovijesnih kultura poznajete na području Hrvatske?"

Odgovori „Hercegovci“ (2%), „Imočani“ (2%) i „Vindija“ (2%) govore o potpunom nerazumijevanju pojma prapovijesne kulture, što možda proizlazi iz činjenice da se termin „prapovijesni“ često koristi kao uvreda. Dok god ispitanici uopće pomisle ovako odgovoriti, imamo li uopće temelj za učenje naziva prapovijesnih kultura? Ovime još jednom želimo naglasiti da „prapovijesna kultura“ nekome u školi kao pojam ne znači apsolutno ništa. Upravo odgovor „ne znam/nema odgovora“ ukazuje na to, s obzirom da je 50% ispitanika tako i odgovorilo. Ona kultura koja je najzastupljenija je uvijek spominjana „vučedolska kultura“ (27%). Kad bismo gledali samo ovo pitanje, dobili bismo dojam da je „vučedolska kultura“ naučen pojam koji dokazuje kompetenciju školskog sustava, ali kao što je to bio slučaj i s Krapinom u sljedećim odgovorima (pitanja 13 i 14) vidjet ćemo nešto drugačiju situaciju.

12. Što je kameno doba?

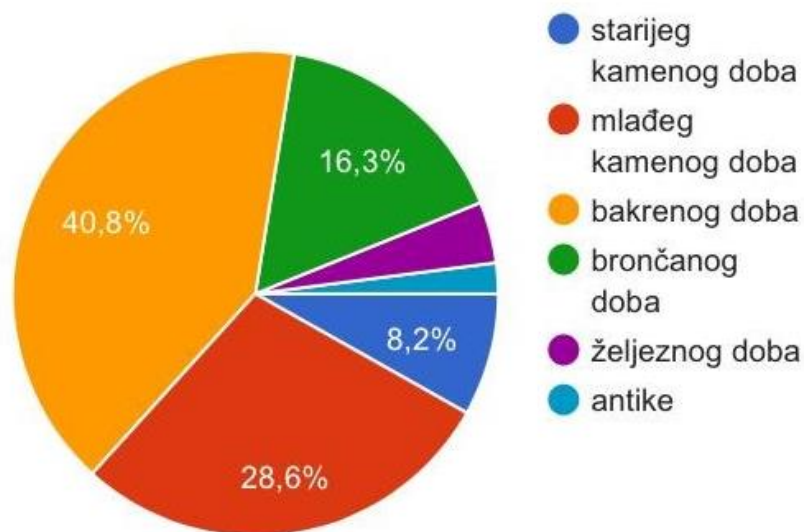
Grafikon 13. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Što je kameno doba?"

Zbog opće prirode pitanja, odgovori na njega niti su netočni, niti jednoliki. Iako je rezultat zadovoljavajuć te je najzastupljeniji odgovor na ovo pitanje „vrijeme korištenja kamena kao alata“ (48%), ne možemo zamjeriti ispitanicima što ovo razdoblje vežu isključivo uz kamen, ali smatramo da ipak veći naglasak treba staviti i na ostale materijale, pogotovo keramiku, a to se postiže kvalitetnom nastavom.

13. Vučedolska golubica pripada razdoblju:

Vučedolska golubica pripada razdoblju:

49 odgovora

Grafikon 14. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Vučedolska golubica pripada razdoblju:"

Kod ovog pitanja nailazimo na sličnu situaciju kao kod pitanja 6 i 7. U pitanju 13 s ponuđenim odgovorima, točan odgovor je najzastupljeniji i prepoznat (40,8%). Zbroj postotaka svih ostalih odgovora međutim ipak premašuje postotak točnog odgovora (59,2%). Međutim, već na sljedećem pitanju, koje je sada otvorenog tipa, javlja se isti problem kao kod pitanja (6 i 7) o proizvodnji keramike.

14. Što je vučedolska golubica i od čega je izrađena?

Grafikon 15. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Što je vučedolska golubica?"

Opet je visok postotak odgovora „ne znam/nema odgovora“ (34%), no to je djelomično i naša greška pri izradi ankete, s obzirom da nismo precizirale kriterij za odgovore. Uzevši to u obzir, ostali dani odgovori nisu apsurdni ni loši kao tamo gdje su ispitanici pogađali godine (pitanja 2, 7, 9 i 10).

Grafikon 163. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Od čega je napravljena vučedolska golubica?"

Kada bi pitanje bilo o nekom drugom artefaktu postotak dobivenih točnih odgovora gotovo sigurno ne bi bio toliko dobar. Međutim, s obzirom da se radi o jednoj od dvije „glavne teme“ iz prapovijesti u obrazovanju, postotak odgovora „ne znam/nema odgovora“ (35%), u zbroju s postotkom netočnih odgovora (28%) i uzevši u obzir odgovor „Ne sjećam se, ali smo to učili u školi“, upućuje da možda možemo govoriti o nedostacima nastave povijesti. Ipak, situacija je bolja nego kod krapinskog neandertalca, čime još jednom možemo ukazati kako se percepcija vremena i informacija smještenih u neki vremenski okvir poboljšava približavanjem vremenu današnjice.

5.2.1 Zaključak - anketa

Iz svega analiziranog možemo zaključiti da je percepcija vremena gora od samog poznavanja prapovijesne tematike, odnosno da se mnogi slabo snalaze u tome iznimno dugačkom i davnom kronološkom razdoblju kamenoga doba. To se vidi iz pitanja otvorena tipa gdje se informaciju treba smjestiti u vrijeme tj. povezati s konkretnim godinama. Ovo ne čudi, s obzirom da se godine ipak lakše zaboravljaju od priča iz povijesti. Međutim, kako to da većina ipak, primjerice, zna da je Kolumbo upravo 1492. godine otkrio Ameriku, ali ne zna niti otprilike gdje kronološki smjestiti evoluciju čovjeka, a obje su informacije podjednako važne, ako čak i počeci čovjeka ne bi trebali prednjačiti pred prethodnom? Čini nam se, iz dobivenih odgovora, ali i sudeći prema razgovoru s našim prijateljima, da su neki i sami toga svjesni pa ne čudi da su ponekad posezali za Internetom, možda čak i radi osjećaja sramote prema samima sebi uslijed neznanja toliko osnovne informacije.

Ako je cilj autora udžbenika bio osvijestiti učenike o ovim iznimno važnim lokalitetima, pišući o Krapini i Vučedolu izdvojene tekstove, prema odgovorima nam se ipak čini da ga nisu ispunili. Dok se ove teme dotiču većih detalja, treba se zapitati - kakvo je tek znanje o ostalim slabije obrađenim temama? U svakom slučaju pristup treba promijeniti s pokušaja gomilanja što većeg broja informacija prema boljem razumijevanju osnovnih pojmova, npr. „prapovijesna kultura“ ili čak samo „kamenno doba“.

5.3 Analiza medija

Termin se „arheologija“ u literaturi može odnositi i na arheologiju u smislu povijesnog konteksta neke teme i na arheologiju u smislu znanstvene discipline (Holtorf, 2007: V). U ovom ćemo se radu pri prikazu arheologije u popularnim medijima baviti arheologijom u prvom smislu. I arheološka znanost u medijima je predstavljena kao pustolovna aktivnost koja na dnevnoj razini nailazi na uzbudljive povijesne artefakte na rubu fikcije, stoga nije neočekivano da se i arheologija u prvom smislu pokušava prikazati na takav način kako bi se približila popularnom javnom mnijenju o samoj arheološkoj znanosti. Kada su izložena takvom prikazu u svome djetinjstvu, potpuno je očekivano da djeca dolaze s krivim predodžbama o prapovijesti te netočnim činjenicama, ali upravo je cilj školskog obrazovanja ispravljanje tog znanja u znanstveno potvrđene podatke, a uz takve predodžbe, od najranije se dobi javljaju i nerealna očekivanja o istraživanju povijesti pa i interes za pseudoznanstvene teorije. Time nastaje neprekinuti krug znanstveno fantastičnog prikaza čovjekove prošlosti; medijski prikaz kojem smo izloženi rezultira interesom za misterioznim, ali netočnim prikazom kamenodobnog života, što dalje rezultira publikom kojoj se takav prikaz opet može prodati.

Neki od razloga takvog prikazivanja arheologije u medijima

- (a) Veći publicitet rezultira većim ulaganjem i fondovima za istraživanje, ali i samom potražnjom za provođenjem istraživanja (Holtorf, 2007: 1)
- (b) Pseudoznanost je često zanimljivija nego arheologija, ona uvijek nešto novo otkriva dok je arheologija gradijalna znanost kojoj treba vremena²² (Palavestra, 2017: 148)

Cilj je popularizacija i turistička privlačnost pojedinih arheoloških lokaliteta, bez obzira ima li to dokaze u znanosti, često se time zanemaruje mišljenje arheologa te se stavlja naglasak na privlačnost i zanimljivost određene arheološke atrakcije (Vuković, 2018: 703). Ovakvim krivim i neistinitim informacijama želi se približiti publici (Vuković, 2018: 703)

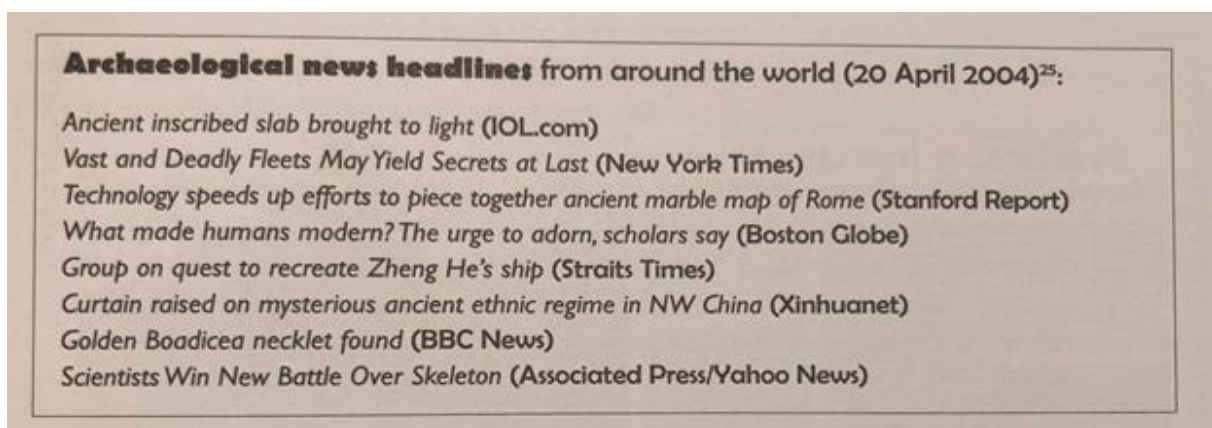
Na današnju popularnu kulturu velik utjecaj imaju televizijski sadržaj i novinski članci koji oblikuju aktualne trendove svojeg vremena. Recipročno tome, i aktualni trendovi te svjetonazor nekog

²² Vidi stranicu 65 i 66

vremena utječu na potražnju određenog medijskog sadržaja. Medijske kuće se u svakom trenutku natječu za gledanost te kako bi je postigle objavljuju sadržaj upitne vjerodostojnosti koju kompenziraju intrigirajućom polufiktivnom tematikom. Prema istraživanju koje je objavio *Channel 4*, odrasli Britanci dnevno gledaju TV prosječno četiri sata (Amerikanci gledaju više), a samo 0.6% od njih kažu da nikada ne gledaju komercijalni sadržaj (Holtorf, 2007: 29). Osobe u dobnoj skupini 15-24 godine smatraju čitanje novina i gledanje televizije najvažnijom društvenom aktivnošću kojoj svakodnevno pridaju vrijeme (Holtorf, 2007: 29). Televizijski programi i novine u isto vrijeme utječu i reflektiraju što ljudi znaju i kako razmišljaju (Holtorf, 2007: 29).

5.3.1 Novine

U neobjavljenom istraživanju koje je 2003. godine provela Ingrid Pfeifer među 33 ljudi koji nisu arheolozi, svih dobnih skupina, dobila je rezultat da više od dvije trećine (17) zna što se iskopava u njihovoj blizini naučivši iz novinskih članaka, a samo 9 njih iz televizijskog sadržaja. Ovo istraživanje pokazalo je ulogu novina u informiranju lokalnih zajednica o arheološkim projektima koji se odvijaju u njihovoj neposrednoj okolini, ali i kako novine prednjače pred svejedno velikim utjecajem televizijskog sadržaja. Istraživanje koje je iste godine provela Carol Kulik za The Daily Telegraph pokazalo je da se povećanjem količine televizijskog sadržaja na temu arheologije, broj novinskih članaka na istu temu tijekom 18 mjeseci sredinom 90-ih godina prošlog stoljeća povećao za 700%. Pri pisanju novinskih članaka, bitno je pažljivo izabrati formulaciju naslova i slikovni sadržaj, jer većina čitatelja na osnovu tih kategorija evaluira cijeli tekst. Pri predstavljanju arheologije, odabrani naslov i prilozi imaju veću ulogu od samog sadržaja članka, zbog čega je uloga arheologa odabrati najbolji način da naslovom privuče pažnju čitatelja (Holtorf, 2007: 46) (slika 24.). Kapff 2004. uvodi termin „*archaeotainment*“ kojim označava trend predstavljanja arheologije u jednoj od četiri sljedećih kategorija s namjerom da se čitateljeva pozornost pridobije koristeći već testirane teme: zanimljivo otkriće, riješen misterij, detektivski rad u tijeku ili novi znanstveni uvid (Holtorf, 2007: 46).

Slika 24. Svjetski novinski naslovi o arheologiji (Holtorf, 2007: 47)

Pažnja se čitatelja može dobiti i korištenjem termina kao što su *senzacionalno*, *spektakularno*, *prvi*, *najstarije*, *najveće* ili stavljanjem fokusa na karizmatične pojedince ili karakteristične skupine s kojima se čitatelji mogu poistovjetiti (Holtorf, 2007: 47); npr. stavljanjem fokusa na Tutankhamena

umjesto na egiptologiju, dok se kod nas naglašava krapinski neandertalac i vučedolska kultura umjesto generalne/prapovijesne arheologije.

Statistiska Centralbyran (Švedska) je 2002. provela istraživanje, rezultati kojega su pokazali da 83% Šveđana gleda televizijske programe o povijesti (Holtorf, 2007: 52). Ispitanici su na pitanje odakle dobivaju informacije o arheološkim iskopavanjima odgovorili „S radija ili TV-a“ (70%) dodatnih 60% odgovorilo je „Iz članaka u novinama i časopisima“, a samo 2 % odgovorilo je da informacije pronalazi na internetu. Istraživanje je također potvrdilo da 22% od 6 000 000 odraslih Šveđana informacije o iskopavanjima dobiva od stručnih tura na arheološkim lokalitetima (Holtorf, 2007: 52). Međutim, kada su ih pitali gdje bi tražili dodatne informacije, 41% odgovorilo je s interneta, 37% iz novina ili časopisa, 34% iz knjižnice, a samo 16% na radiju ili TV-u (Holtorf, 2007: 52). Ovo istraživanje dokazuje da Šveđani ne traže dodatne informacije o arheološkim istraživanjima, nego da su zadovoljni informacijama koje su im već ponuđene (Holtorf, 2007: 52).

Kako bismo ilustrirale javnu potražnju arheologije i teme privlačne publici prilažemo e-mail poruku Lucy iz BBC-a, Corneliusu Holtorfu, autoru knjige *Archaeology is a brand! The meaning of archaeology in contemporary popular culture*:

„I am developing new programmes for BBC history and archaeology, we have a new series, we are hoping to get funding to film in 2005. The series is looking for archaeological digs at major sites where a team of researchers are trying to solve a mystery. We propose bringing together the skills of traditional archaeologists with specialists to help solve these mysteries. Specialisms might include ground-penetrating radar, aerial surveying, DNA and forensic specialists, robotics, underwater archaeology - depending on what is required at the site in order to solve a particular mystery. We are looking for major sites of ancient civilisations such as Incas, Egyptians, Romans, Aztecs, Khmer, Persians, Olmecs, Mayans, Xi'an and so on. We are hoping to shed light on sites with big name recognition such as Saqqara, Machu Picchu, Angkor Wat, Tikal, Pompeii, Herculaneum. We need a clear mystery that the team hope to solve by bringing together experts from a range of specializations (which we can help bring to the project). We are looking for digs going ahead in 2005 and need to act quickly to get permissions in place. We realise it may be difficult to dig at the most famous sites such as Machu Picchu,

but perhaps there are digs going on which could shed light on these most famous places, or techniques that have never been used before at the big sites.

Best wishes,

Lucy“

5.3.2 Analiza novinskih članaka

5.3.2 a) „*Neandertalci su bili toliko animalni da su žderali jezike vlastite djece, ali nisu mogli preživjeti susret s čovjekom*“

Kako bismo potvrdile navedeno, na internetu smo pokušale pronaći članke primamljivih naslova. Primjer takvog je članak koji je 22. siječnja 2012. objavio portal *Jutarnji Vijesti*. Naslov članka je „*Neandertalci su bili toliko animalni da su žderali jezike vlastite djece, ali nisu mogli preživjeti susret s čovjekom*“. Članak se temelji na intervju dvaju antropologa Sveučilišta u Oxfordu te njihovim vlastitim uvjerenjima koji su u tekstu prezentirani kao dane činjenice. Obradene su teme poput kanibalizma u neandertalskim zajednicama, razlika u životnim navikama između neandertalca i modernog čovjeka te komponente religije kod neandertalca.

Problem s ovakvim predstavljanjem neandertalca je manjak arheoloških dokaza o svakoj od ovih tema. O kanibalizmu je generalno teško govoriti iako se često pojavljuje u literaturi jer ta pretpostavka nikad nije sigurno dokazana (Težak-Gregl, 2011: 61). Jedini trag koji na takvu pretpostavku upućuje tragovi su rezanja i oštećenja neandertalaca, srodni tragovima na kostima životinja. Ne može se, međutim, utvrditi jesu li tragovi rezanja nastali kao posljedica kanibalizma, tj. konzumiranja ljudskog mesa ili kao dio rituala sekundarnog ukopa (Karavanić & Janković 2004: 165). Tema nestanka neandertalca, i kako se ona uklapa s dolaskom anatomski modernog čovjeka, česta je u literaturi. Proučavanjem ove teme predložena su tri modela:

- a) Multiregionalni model – prema ovome modelu vidljiv je anatomski kontinuitet između nekih neandertalaca te modernih ljudi na istome području, neandertalci su imali bitnu ulogu u nastajanju modernog čovjeka (Karavanić, 2004: 48)
- b) Model „iz Afrike“ – prema ovome modelu neandertalci nisu podvrsta *Homo sapiens neanderthalensis*, već zasebna vrsta *Homo neanderthalensis*, prema ovome modelu moderni su ljudi populacijski preplavili neandertalce, istrijbili ih, prenijeli bolesti na koje nisu bili otporni ili imali od njih nadmoćniju tehnologiju, no bez značajnije biološke interakcije (Karavanić, 2004: 48)

- c) Asimilacijski model – prema ovome modelu neki su neandertalci bili asimilirani u modernu populaciju i pridodali svoje gene. Ovaj je model između dva suprotna (Karavanić, 2004: 49).

Ipak moramo napomenuti kako su to samo ponuđeni modeli i različiti znanstvenici zastupaju različita mišljenja te ni jedan od ovih nije dokazan, tako da se ne smije javno predstavljati da je jedan od njih činjeničan dokaz izumiranja neandertalca.

Potpuno je apsurdno govoriti o neandertalcu i njegovom vjerovanju u „Boga“ u današnjem klasičnom smislu, s obzirom da je usustavljen koncept Boga relativno nov i apstraktan pojam, definitivno mlađi od vremena srednjeg paleolitika, a ako ne govorimo o „Bogu“ u klasičnom smislu, već o duhovnom i ritualnom ponašanju, onda oprečno ovoj pretpostavci možemo ponuditi arheološke dokaze koji upućuju na takvo ponašanje kod neandertalaca²³.

Članak ne potkrepljuje teze s konkretnim dokazima, već je temeljen na prepričanom intervjuu znanstvenika i njihovim osobnim uvjerenjima, a korištenjem hiperboliziranih termina poput „žderali“ i pretpostavljenih teza o nestanku neandertalca bez naglaska na to da se ne slažu svi znanstvenici oko istih. Takvim izlaganjem zasigurno se ostvaruje čitanost, no dolazi do netočnih ideja o neandertalcu u koje mnogi vjeruju, a što možemo potkrijepiti istraživanjem *Statistiske Centralbyran* (Švedska, 2002.), koje je pokazalo da ljudi o temama koje čitaju ne istražuju dalje od reportaža s kojima su se već susreli.

²³ Vidi pod 5.1.5

5.3.2 b) „Evo zašto im smetamo: Srbija je klevka evropske civilizacije“

Prilikom pripremanja vlastitih ispita na studiju arheologije i same smo se van pisanja ovog rada susrele s člancima upitnog sadržaja. Članak koji moramo spomenuti je članak koji je 28. studenog 2014. objavio portal *Telegraf* „Evo zašto im smetamo: Srbija je klevka evropske civilizacije“.

„Sve je više argumenata u prilog teze o tome da je centar, izvor i klevka evropske civilizacije Balkansko poluostrvo, u "primitivnoj Srbiji". Balkansko poluostrvo je bio prvi naseljeni region iz koga su kasnije naseljavani ostali delovi Evrope. Srbi se ovde nisu doselili, već su tu živeli od svoga početka i odatle su se raseljavali. Od ledenog doba, obale Dunava su bile najbolje mesto za život jer je cela Evropa bila okovana ledom.

Vinča je najveće i najznačajnije istraženo neolitsko naselje, odnosno grad u Evropi i prvo veliko naselje koje je bilo sedište prve urbane evropske civilizacije pre devet hiljada godina. Kuće nisu imale dvorišta, pa je i to jedan od dokaza da to naselje nije bilo selo, već grad.“ (Anon., 2014)

Analizu ovog članka želimo započeti napomenom da se arheologija često i odavno koristi u svrhu političke propagande, izvlačeći pojedine podatke iz šireg konteksta u slobodnoj interpretaciji, čime se gubi smisao arheologije u svrhu razumijevanja prošlosti čovječanstva te istraživanje čovjeka postaje neosnovanim temeljem dokazivanja superiornosti među narodima (Vuković, 2018: 695). No ovom se temom nećemo dalje baviti.

Nadalje prilažemo kratki opis vinčanske kulture. Vinčanska kultura je kultura kasnog neolitika koja traje od 5300. do 4400. pr. n. e. (Burić, 2014: 43) Karakterizirana visokopoliranom crnom keramikom bikoničnog²⁴ oblika i bogatstvom figuralne plastike koja je inspirirala sliku vanzemaljaca u medijima. Kuće su, kao i u ostalim neolitičkim kulturama ovog prostora, rađene od kućnog lijepa²⁵, no utvrđeno je da su neke kuće imale neku vrstu kata ili galerije (Burić, 2014: 45). Ono po čemu je ova kultura ostala

²⁴ Definicija bikoniteta po Hrvatskom enciklopedijskom rječniku je oblik dvaju suprotstavljenih stožaca, čije su baze spojene (Ljiljana Jojić & Matasović, 2004: 14)

²⁵ Definicija kućnog lijepa po Hrvatskom strukovno portalu je glina pomiješana sa slamom ili pepelom upotrijebljena za premazivanje zidova ili zapunjavanje prostora između građevinskih elemenata na kojoj se nakon rušenja zidova vide utori od kolaca, šiblja ili dasaka („Kućni lijep“, 2020)

poznata i nenadmašena je antropomorfna plastika tj. atipičan način izražaja koji nijedna neolitička kultura tog vremena u Europi nije dostigla, stoga su se razvile teorije da su te figure odraz određene društvene stratifikacije (Burić, 2014: 46). Bitno je još navesti da je ova kultura vezana uz najstariju metalurgiju u Europi (Burić, 2014: 46).

Interpretacije ove kulture bile su problematične od samih početaka, kada je bila krivo interpretirana zbog stajališta arheologa da je toliko visoka kvaliteta izrade keramike, plastike te sama arhitektura nedostižna za neolitičko doba (Burić, 2014: 44). Pločice nađene u Tartariji, na prostoru današnje Rumunjske, s lošim stratigrafskim i kontekstualnim podacima često danas interpretiraju veliki patrioti i pobornici pseudoznanosti prvim pismom koje je utjecalo na pismenost cijele Europe (Palavestra, 2017: 149). Zbog velikog interesa medija za ovu temu, uz pomoć određenih pseudoznanstvenika ovo je pismo interpretirano i povezano s etruščanskim pismom, no bez ikakvih adekvatnih lingvističkih argumenata. Time se zapravo žele izmisliti nepostojeće tradicije, koje pseudoznanost, a često i mediji podržavaju i populariziraju (Vuković, 2018: 702). Upravo u ovakvome kontekstu je bitno imati arheologa kao suradnika (Vuković, 2018: 703).

Također uz ovu temu treba spomenuti i emisiju *Na rubu znanosti*, emitiranu na HRT-u, koja je kao gosta imala arheologa Dragana Jankovića u epizodi o vinčanskoj kulturi. Upravo je ta epizoda jedan od primjera pseudoznanosti, gdje se iznose neke nedokazane hipoteze, primjerice o sistemu vinčanskih društvenih vrijednosti, njihovoj otvorenosti i prihvaćanju svih, svrsi njihovog „pisma“, bilježenju kalendara itd., u svrhu popularizacije istih. Ovakve pretpostavke teško je arheološki potkrijepiti, jer nisu materijalnog karaktera, te ih ne treba prezentirati kao činjenične informacije.

5.3.2 c) Trend „paleo dijete“

Nedavno se Internetom počeo širiti trend „paleo dijete“. Trend se zasniva na informaciji da su u paleolitiku jeli nemasno meso i ribu, dok su žitarice i mahunarke u prehranu uvedene tek u neolitiku te kako se ljudsko tijelo i nutritivne potrebe nisu značajno promijenile od vremena starijeg kamenog doba. Nutricionisti koji predlažu ovakav način prehrane tvrde kako i današnji čovjek može živjeti konzumirajući samo ono što se može uloviti ili sakupiti, izuzevši žitarice i mahunarke za koje tvrde kako nisu bile dostupne našim predcima u tom razdoblju.. (slika 25.).

Slika 25. Jedan od primjera „paleo dijete“ (izvor: <https://minutzamene.com/paleo-dijeta-ishrana-pecinskog-coveka/>)

Stručnjaci za prehranu i pobornici ovakve dijete, takve zaključke donose na popularnom mišljenju kako su se žitarice i mahunarke pojavile zajedno s početkom poljoprivrede te da su ranije bile nedostupne. Ti stručnjaci koji nisu arheolozi, ne prate aktualna istraživanja i ne razmatraju sve sastavnice prehrane na različitim geografskim područjima i tijekom različitih dijelova godine, a često iz konteksta izvlače informacije kojima bi potvrdili plan prehrane koji žele pretvoriti u trend. Paleo dijeta se temelji na činjenici da i mahunarke i žitarice spadaju u skupinu hrane koja utječe na prekomjernu težinu te tvrdeći kako one nekad davno nisu bile potrebne u prehrani, nutricionisti žele opravdati njihovo izbacivanje iz dijete. Dok tako tvrde u priloženom programu paleoprehrane, jedan od dokaza u članku

Mousterian vegetal food in Kebara, Mt. Carmel, upravo je suprotan. Članak navodi da se u paleolitičkom nalazištu Kebara na Carmel gori upravo najveći udio pronađenih tragova prehrane sastoji od mahunarki te određenih vrsta sjemenki (Lev, et al., 2005: 478). Iako nisu uzgajali biljke, tadašnje su zajednice svakako tu hranu konzumirale te je ona bila važnom sastavnicom njihove prehrane, poglavito u proljeće kada je to vrijeme parenja za životinje poput gazela pa ih je teže loviti te je nužno u prehranu uvesti i druge elemente (Lev, et al., 2005: 482)

Iako smatramo da prikazivanje arheologije u smislu proučavanja povijesti neke zajednice u novima uz riječi poput „senzacionalno“, „spektakularno“, „misteriozno“²⁶ vuče neizbježnu krivu interpretaciju povijesti uzrokovanu potrebom za njezinim opisivanjem takvim pojmovima, ipak mislimo da malo drugih znanstvenih disciplina ima toliko pozitivan prikaz u medijima. Iz tog razloga smatramo da takav prikaz arheologije kao znanstvene discipline nije nužno loš, s obzirom da je tako približava publici i budi interes za daljnjim proučavanjem sličnih tema (Holtorf, 2007: 134). Publici je ipak bitno predočiti važnost arheoloških istraživanja, ali i ponuditi interpretaciju nalaza jer je svrha arheologije proučavanje i bolje razumijevanje prošlosti, no ne samo u znanstvenim člancima, već i u sadržaju dostupnom generalnoj populaciji, a ako svi ne naučimo o ljudskoj prošlosti iz provedenih istraživanja, koja je svrha arheologije (Holtorf, 2007: 134)? Međutim, želimo napomenuti da iako arheologiju prikazuju u pozitivnom svjetlu, autori članaka ipak moraju biti pažljivi pri formulaciji te uz toliki utjecaj, članke trebaju pisati kako bi dalje publici na privlačnu sliku arheologa nadodali i znanstveni i obrazovni faktor (Holtorf, 2007: 135). Sve u svemu, česte hiperbole u naslovima mogu pridonijeti, ali i naštetiti slici arheologije ukoliko su popraćene netočnim ili neprovjerenim informacijama, a arheolozi svoj izuzetno pozitivan prikaz mogu koristiti kao platformu za daljnje upoznavanje sa svojim radom (primjerice članak *National Geographic News*-a iz 2003. godine o novoj tehnologiji koja se koristi u arheološkim istraživanjima, u pozitivnom svjetlu prikazuje dostignuća prave arheologije usporedivši je s uzbuđljivom Larom Croft (Holtorf, 2007: 135).

„Lara Croft will have to shop for better gadgetry if she wants to keep up with her archaeological peers“ (Holtorf, 2007: 135)

²⁶ Više o ovoj temi u dodatku 1

5.3.3 Analiza filmova

Svakodnevno smo okruženi različitim vrstama medija koji oblikuju naše viđenje svijeta i stavove. Da bismo ilustrirale koliko TV uvjetuje viđenje arheologije, navodimo primjer iz našeg vlastitog života, a sigurne smo da slična iskustva imaju i svi koji se bave nekim poljem arheologije. Naime svaki put kada nekome spomenemo što studiramo, prva asocijacija uvijek su Indiana Jones ili Lara Croft, najpoznatije franšize o arheologiji. Ovime želimo pokazati koliko moć imaju mediji, da iz općenito neprivlačne teme, poput mnogima povijesti, uz pomoć avantura naprave spektakl koji će generacijama privlačiti buduće arheologe, iako je većina već prije odabira toga zanimanja svjesna da njihova karijera nikada neće biti toliko uzbudljiva, no ti spektakli su na njih imali toliki utjecaj da su tu karijeru ipak odabrali u nadi da će spletom okolnosti doći što bliže karijeri najpoznatijih filmskih arheologa.

Svrha medija nije uvijek da budu poučni, već da zabave najširu publiku. Tako je i s filmovima o povijesti i prapovijesti, među time i vrlo rijetkim filmovima koji prikazuju život u kamenome dobu. Filmovi kamenodobne tematike daju filmskome stvaratelju slobodu umjetničkoga izražaja, upravo iz razloga što puno teorija i detalji tog života nisu dokazani već se temelje na pretpostavkama što uzrokuje raznolikost prikaza čovjekovog života. Pri odabiru filmova koje bismo uključile u ovaj rad, bile smo iznenađene koliko je malo filmova s prikazom kamenog doba s obzirom na interes koji ljudi inače pokazuju za najraniju čovjekovu prošlost, ali i slobodu izražaja koju ima sam stvaratelj. Bez obzira na današnji visoki stupanj mogućnosti filmske industrije, i dalje je veliki broj filmova iz prošloga stoljeća koji je nastao na ranijim arheološkim teorija i stavu tadašnjih ljudi. Na osnovi svega što je danas dostupno, što arheološki što filmskih mogućnosti, nije iskorišten sav potencijal. Ako se zapitamo zašto su Lara Croft i Indiana Jones toliko popularni da su postali sinonimima arheologa, odgovor vjerojatno leži u činjenici da se u svojim pustolovinama oni susreću s luksuznim predmetima od rijetkih metala, spektakularnom arhitekturom, zanimljivim oblicima, svime što se u sklopu arheologije u pravom životu rijetko susrećemo. Ovakvi nalazi u ljudima pobuđuju interes zbog misterioznosti, ljepote, konteksta te čak i pretpostavke o vanzemaljskome podrijetlu. U ljudskoj je prirodi normalno pitati se o naprednijim civilizacijama, i ako se u kontekstu filma poveže arheologija, koja proučava stvarnu ljudsku povijest, s

naprednijim civilizacijama i njihovom tehnologijom, nedostupnom običnim ljudima, i sjajnim predmetima, onda dobivamo amalgam. Takvi filmovi ljudima stvaraju predodžbu da je to stvarno – ako se poveže povijest, čak i u najmanjoj mjeri, s nečim nadnaravnim to ljudima daje nadu da postoje određeni elementi istine u navedenome prikazu. Civilizacije Mezoamerike, Egipta i Plodnog polumjeseca te srednje i istočne Azije, koje su općenito privlačne zbog vlastitih naprednih izuma, nije teško povezati s elementima vanzemaljskog, i tako ih učiniti tim više misterioznima, zbog čega su čest odabir u fikciji vezanoj uz povijest, dok s kamenim dobom nije lako napraviti slične poveznice. Filmski spektakl *2001.: Odiseja u svemiru (2001: A Space Odyssey)*, redatelja Stanleyja Kubricka, jedan je od najboljih primjera. U njemu vidimo prikaz prvih hominina, te kako je za njihov napredniji razvoj, kao primjer korištenja alati, zapravo zaslužna vanzemaljska pomoć.

Ono što sprječava kameno doba da postane tematikom takvih pustolovnih filmova je priroda nalaza tog razdoblja i mnoga otvorena pitanja koja se vežu uz njega. S druge strane, već smo spomenule kako ta otvorena pitanja pružaju određen stupanj slobode pri odabiru scenarija ili prikazu komunikacije i života u zajednici. U stvarnosti su nalazi kamenoga doba daleko od ugodnih oku, što arheolozima ne umanjuje njihovu vrijednost, no ulomci kućnog lijepa teško da će privući pažnju nekome drugom. Teško je zamisliti L. Croft ili I. Jonesa kako u svojim pustolovinama analiziraju sitne ulomke grube keramike ili analiziraju obradbu ruba litike, te ta priroda nalaza možda utječe na rijetku zastupljenost kamenog doba u popularnim medijima. Takav pokušaj je film *10 000 prije Krista*, redatelja Ronalda Emmericha, u kojem jednostavnu lovačku zajednicu mezolitika postavljaju u kontekst s još nepostojećim civilizacijama kasnije povijesti, nudeći pritom apsurdne scenarije koji su gledatelju zanimljiviji (primjerice zlatan vrh piramide, robovi, mačevi, brodovi, suvremena afrička plemena, ptice koje nalikuju dinosaurima) od, recimo, nastavka priče o jednostavnoj zajednici koja lovi mamute.

Koliko popularni filmovi o arheologiji uvjetuju mišljenje ljudi o tome kako arheolozi zapravo dolaze do nalaza želimo potkrijepiti primjerom iz vlastitog iskustva. Tijekom arheološkog iskopavanja na neolitičkome lokalitetu Gorjani-Kremenjača posebna je pažnja pridana prezentaciji lokaliteta mještanima Gorjana u blizini Đakova kako bi ih se upoznalo s poviješću njihovog kraja. Solarnim lampicama okružen je perimetar koji je obuhvaćao neolitičko naselje i to je fotografirano tijekom noći,

a ucrtani su i oblici kuća. Također je prezentiran fundus nalaza iskopavanja te sezone (2019.). Povratna informacija na prezentaciju bila je da je sve to zanimljivo, ali kako su oni htjeli vidjeti kako mi to iskopavamo. To ukazuje na to da generalnu publiku kod arheologije, više od same povijesti pa čak i vlastitog kraja, privlači pustolovna priroda pronalaska te povijesti, o kakvoj su sliku dobili iz popularnih filmova arheološke tematike.

Odlučile smo gledati navedene filmove vođene odgovorima koje smo dobile na postavljeno pitanje o medijskome sadržaju vezanom uz kameno doba te prema njima prikazati različite slike ranih društava: *Kremenko (The Flintstones)*, *10 000 prije Krista (10 000 BC)* (2008.), *One Million Years BC* (1966.), *Gogs, 2001.: Odiseja u svemiru (2001: A Space Odyssey)* (2001.), *Pećinski čovjek (Caveman)* (1981.), *Alfa (Alpha)* (2018.), *Year One* (2009.), *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (1986.), *Ledeno doba 1 (Ice Age 1)* (2002.), *Ledeni čovjek* (2017.), *Legenda o medvjedu (Brother Bear)* (2003.), *Potruga za vatrom (Potraga za vatrom (Quest for Fire)* (1981.), *Croods* (2013.). S obzirom da neki filmovi nisu prevedeni za hrvatsko tržište, njihovi su naslovi ostavljeni u originalu

Elemente života u kamenome dobu prikazane u obrađenim filmovima podijelile smo u šest kategorija radi lakše međusobne usporedbe.

5.3.3 a) Društvo i privređivanje

Društvo se u filmovima prikazuje diferencirano prema raznim kriterijima kao što je razlika između položaja lovaca i sakupljača (*Year One* – nadmoć se veže uz lovce), žena i muškaraca (*Pećinski čovjek* (*Caveman*) (slika 85.) – dok je uloga žena održavanje špilje-staništa, uloga muškaraca je opskrba hranom i borba s prijetećim opasnostima), evolucijska razlika između različitih plemena (*Potraga za vatrom* (*Quest for Fire*) (slika 89., 90., 91.) – svako je pleme na drugoj evolucijskoj razini) koja služi kao sredstvo prepoznavanja pripadnika određenog plemena u filmovima. U filmu *Pleme špiljskog medvjeda* (*The Clan of the Cave Bear*), prikazana je scena u kojoj svi članovi zajednice broje do tri dok je brojanje do deset rezervirano kao posebna vještina za starješinu. Zanimljiv obrazac u filmovima *Pećinski čovjek* (*Caveman*) i *One Million Years BC* je možda čak i danas prisutan stereotip sparivanja najljepše žene s najjačim i najposobnijim muškarcem. Kako bi se zajednice održale svaki pojedinac u njima ima određenu ulogu, poput lova, sakupljanja, održavanja staništa, brige za druge, provođenje šamanskih rituala. Ti su pojedinci, u prvom redu povezani obiteljskim vezama (*Croods* (slika 93.), *Ledeno doba* (*Ice Age 1*) (slika 86.), *Year One*, *Pleme špiljskog medvjeda* (*The Clan of the Cave Bear*), te pogotovo filmu *Alfa* (*Alpha*), a obiteljske veze natkriljuju veze zajednice, dok veza pojedinca i zajednice ne prestaje niti smrću, što se očituje u često naglašenom kultu predaka i štovanju mrtvih (*Pleme špiljskog medvjeda* (*The Clan of the Cave Bear*), *Alfa* (*Alpha*), *Legenda o medvjedu* (*Brother Bear*)). Iako je svaki pojedinac svojom određenom ulogom bitna karika u funkcioniranju zajednice, i zajednica štiti pojedince, što se najbolje vidi u brizi za bolesne i nemoćne u filmu *Pleme špiljskog medvjeda* (*The Clan of the Cave Bear*), gdje starješina ima visoku poziciju i normalan života, unatoč toga što nema ruku, šepa, nema oko i njegove dobi. Dok s druge strane u filmu *Pećinski čovjek* (*Caveman*), iz zajednice je izbačen pojedinac koji šepa te je iskrivljen. Zanimljiv pogled na prilagodbu novim situacijama je animirani film *Croods*, u kojemu je u početku obitelji Croods cilj preživjeti, što se postiže od novih i nepoznatih situacija, dok kada to postaje neizbježno počinju otkrivati vanjski svijet i prilagođavati se novonastalim uvjetima. Osnovni način privređivanja realno je lov i sakupljanje (slika 109.), dok na drugačiju situaciju nailazimo u filmu *10 000 prije Krista* (*10 000 BC*) kreću uzgajati kukuruz u Africi.

5.3.3 b) Prikaz odjeće i nakita

Prikaz odjeće u filmovima ima svrhu diferencijacije između različitih plemena, a ne toliko da daje realnu sliku kako su se oblačili. Zbog toga se u nekim filmovima nazadnija plemena prikazuje odjevene u nepraktične poput trske (*10 000 prije Krista (10 000 BC)*) i *Potruga za vatrom (Quest for Fire)*, a moćnija plemena obučena u materijale poput svile, još nepoznate u kamenome dobu (*10 000 prije Krista (10 000 BC)*). Čest obrazac u obrađenim filmovima je prikaz oskudno odjevenih ljudi pa čak i unatoč vanjskim prilikama poput snijega ili hladnoće (*10 000 prije Krista (10 000 BC)*, *Year One*, *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)*, *Pećinski čovjek (Caveman)*, *Croods*, *One Million Years BC* (slika 97., 98. i 99.), *Potruga za vatrom (Quest for Fire)*). Realniji prikaz je onaj koji nude *Alfa (Alpha)* (slika 95.), *Legenda o medvjedu (Brother Bear)* i *Ledeno doba (Ice Age 1)* gdje su ljudi odjeveni u krzno i kožu, ali prikladno vremenskim prilikama i kao tehnološkim vještinama pripadajućeg vremena, dok animirani serijal *Gogs* ide do te razine da je starješina uopće nije odjeven nego je pokriven samo svojo dugačkom bradom. Za diferencijaciju između plemena, osim prikazom same odjeće služi se i prikazom označavanje tijela prirodnim bojama i pepelom. U filmu *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* pleme koje se iz perspektive plemena glavnih junaka čini divljim, boji svoje tijelo pepelom dostupnim zbog znanja dobivanja vatre dok se u kontekstu cijelog filma upravo zbog tih tehnoloških vještina to pleme percipira naprednijim, ali i produhovljenijim uzevši u obzir prikazan ritual plodnosti te sam ritual bojenja. Samo bojenje možemo vidjeti dvojako; kao odliku simboličkog ponašanja iz perspektive promatrača povijesti- ili kao odliku agresivnog, divljeg plemena iz perspektive istovremenih neandertalaca. Osim bojenja čitavog tijela, u filmovima *Alfa (Alpha)* i *10 000 prije Krista (10 000 BC)* obojena lica označavaju šamane. Kao oznaka društvenog identiteta služi i prikaz frizura, u svrhu razlikovanja različitih društava te vrsta ljudi, u filmovima (*10 000 prije Krista (10 000 BC)*, *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)*, *Year One*, *Pećinski čovjek (Caveman)*, *Potruga za vatrom (Quest for Fire)*) se neandertalci ili jednostavnija društva raspoznaju i prema neurednoj kosi, dok anatomski moderni ljudi ili napredne civilizacije (*10 000 prije Krista (10 000 BC)*, *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)*) uređuju frizure ukrasima. U filmu *One Million Years BC* frizura

glavne glumice ju međuostalim i razlikuje od ostalih likova, možda i ne zbog njezine uloge, već njezinog značenja kao glumice koja je i simbol toga filma.

Nakit se uglavnom značajnije prikazuje u kontekstu totema ili simbola poglavara i šamana. Ulozi totema pridonijeta je posebna važnost u filmovima *Legenda o medvjedu (Brother Bear)* te *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* gdje njihovo značenje određuje osobni identitet pojedinca te daje određeni status unutar zajednice.

5.3.3 c) Prikaz oruđa i oružja

Najčešće je prikazivano oružje, u ovim filmovima koplja, koja se kreće od jednostavnih štapova našiljena vrha do kopalja s uglavljenom litikom pri vrhu. Dok je u više filmova (*Alfa (Alpha)*, *Legenda o medvjedu (Brother Bear)*, *Ledeno doba (Ice Age 1)*, *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)*, *Year One* i *One Million Years BC* (slika 104.)) prikazana litika uglavnom u kompozitnome oruđu. Želimo izdvojiti filmove *Legenda o medvjedu (Brother Bear)*, *Year One* u kojima se na litici čak vidi i dodatna obradba, a posebno film *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* u kojem je prikazan proces izrade litike te film *Alfa (Alpha)* (slika 100., 103.), u kojem je proces izrade litike detaljno prikazan kao inicijacija u lovnu skupinu, a tijekom cijelog filma su prikazivana obrađena sječiva i odbojci te je time kao prikazana realna važnost litike u kamenome dobu.

Od specifičnijih oblika lova treba navesti izbacivače strijela i puhaljke u filmu *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* zbog jedinstvenosti prikaza. Od popularnog filma s početka 80-ih godina prošlog stoljeća nismo očekivale prikaz navedenih pomagala za lov. Osim samog oruđa i oružja u materijalnome smislu jedino je u filmu *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (slika 101.) prikazano značenje koje društvo pridaje upotrebi tog oružja i oruđa, koje također služi i kao statusni simbol i oznaka lovca, koji je nužno muškarac, a nikako žena, za koju je, ako to oružje ili oruđe dotakne, kazna smrt.

Potpuno je apsurdan prikaz oruđa i oružja u filmu *10 000 prije Krista (10 000 BC)*, uz ostale metalne predmete poput nakita od plemenitih metala, željeznih okova ili željeznih rešetki kaveza te elemenata hramske arhitekture. U filmu se teži kontrastu između mezolitičkog lovačko-skupljačkog društva s drvenim koštanim kopljima i ratničko-konjaničke civilizacije koja se služi razvijenim oblicima metalnih bodeža, noževa i mačeva koje mezolitički čovjek sigurno nije poznavao.

5.3.3 d) Komunikacija²⁷

U ovoj kategoriji nećemo ulaziti u detalje s obzirom da smo je već obradile u priloženome katalogu filmova. Još jednom želimo naglasiti izvanredan prikaz komunikacije u filmu *Ledeni čovjek (Iceman)* i dobar prikaz u filmu *Alfa (Alpha)*. U ostalim filmovima (*Potruga za vatrom (Quest for Fire)*, *Pećinski čovjek (Caveman)*, *One Million Years BC*, *Gogs*) često se komunikacija temelji na animalnim zvukovima. Treba izdvojiti film *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* u kojem je komunikacija prikaza na jedinstven način - osnova komunikacije je znakovni jezik s kojim se isprepliću imena i glasovi pridruženi određenim znakovnim riječima. U animiranome filmu *Croods* komunikacija je prikazana na zanimljiv način, tako što se uslijed otkrivanja novog svijeta javlja i potreba za unaprjeđivanjem komunikacije uvođenjem novih, ranije nepotrebnih riječi poput „vatra“ ili „zagrljaj“.

²⁷ Vidi (c) u dodatku 2

5.3.3 e) Rituali

Velika je važnost u filmovima pridana prikazu ovih elemenata života u kamenome dobu. Uglavnom su prikazani animizam i animalizam; u filmovima *Legenda o medvjedu (Brother Bear)* i *Alfa (Alpha)* daje se važnost prirodnoj pojavi polarne svjetlosti tumačenoj kao poruka predaka, filmovi *Legenda o medvjedu (Brother Bear)* i *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* pridaju važnost totemima životinjama iz kojih proizlazi njihov društveni te čak osobni identitet, neki filmovi (*Legenda o medvjedu (Brother Bear)* (slika 113. i 114.), *Croods*, *One Million Years BC* (slika 118.)) važnost štovanja životinja prikazuju njihovim slikarijama na zidovima špilja i pripećaka. U filmu *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* ritualnom je ponašanju pridano čak toliko značenje da vođu zajednice, uz glavnog lovca, predstavlja i plemenski šaman koji izvodi rituale vezane uz špiljskog medvjeda i članovima zajednice dodjeljuje toteme, kao i šaman zajednice u *Legendi o medvjedu*, koja unutar same zajednice ima vrlo cijenjen položaj. Veliko značenje, uz animizam i animalizam, svakako se pridaje i štovanju predaka kao i obredima vezanima uz pokapanje i štovanje mrtvih poput prilaganja oslikanih oblutaka na mjestu smrti člana zajednice u filmu *Alfa (Alpha)* (slika 110.) ili prilaganja cvijeća i kamenih ukrasa u grob preminule članice zajednice i njezina djeteta u filmu *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (slika 115.) koji prikazuje i posebne ritualne konzumiranja opojnih sredstava u svrhu uspostave kontakta s precima.

Važnost imaju i rituali plodnosti koji se sastoje od ritualnog plesa muškarca koji zavodi ženu (*Year One*), oplodivanja plodnih žena jednog plemena sjemenom muškarca drugog plemena (*Potruga za vatrom (Quest for Fire)* (slika 116.)), a zanimljiv je i dio filma *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* u kojem par neandertalca i žene naprednije zajednice proces parenja po prvi put pretvara u vođenje ljubavi, inicijativom upravo žene koja je članica tehnološki naprednije zajednice, koja tu radnju ne veže isključivo uz razmnožavanje već je vidi kao čin ljubavi. Činom ljubavi u ritualnome smislu može se protumačiti i njegovo sudjelovanje u ritualu bojenja njezinog tijela pepelom.

Vatra i rituali vezani uz vatru također su tema filmova, a i samo paljenje vatre predstavlja ritual (*Potruga za vatrom (Quest for Fire)*), jednostavnije pleme prirodnu vatru zna koristiti i važnost pridaje njezinome čuvanju, a naprednije pleme je zna i proizvesti i u posebnome ritualu toj vještini naučiti i

ostale. U filmovima *Year One*, *Pećinski čovjek (Caveman)* i *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* oko ognjišta se odvijaju i rituali društvenog zajedništva poput plesa, pjevanja, sviranja i vođenja ljubavi. Zanimljiva je diferencijacija između spolova i zanimanja prikazana unutar zajednice prikazana u filmu *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)*, u kojem muškarci imaju rituale koji se odvijaju odvojeno od rituala koje provode žene, dok liječnici-šamani kao izdvojeni članovi zajednice, imaju svoje vlastite rituale nedostupne drugima.

5.3.3 f) Prikaz odnosa sa životinjama

Ono što se može primijetiti u većini filmova o prapovijesti je da se naglasak, vjerojatno iz razloga da bi se popularizirali, stavlja na suživot s dinosaurima i prijatnu koju oni predstavljaju za zajednice (*Pećinski čovjek (Caveman)* (slika 121. i 122.), *One Million Years BC* (slika 124., 125., 126., 127. i 128.)). Kao što je prikazano u figuri 1., dinosaure i početak kamenog doba vremenski odvaja gotovo 63 milijuna godina. Tema pripitomljavanja životinja obrađena je u animiranome filmu *Croods* na način da se komunikacija prikazuje naglašenim kontrastom između ranijeg straha prema nepoznatome i divljem svijetu te kasnije empatije za nemoćne životinjske vrste, koja rezultira njihovim pripitomljavanjem. Ista tema obrađena je i u filmu *Alfa (Alpha)* (slika 120.), glavnom radnjom koja također proizlazi iz straha od divljih životinja koji prerasta u pripitomljavanje i suživot s vukom radi empatije prema ozlijeđenoj životinji, ili animiranom filmu *Legenda o medvjedu (Brother Bear)*, u kojem divlji medvjed postaje ljubimcem nakon shvaćanja prirodnog poretka u odnosu među vrstama te međusobne ugroženosti kod obje strane, a animirani film *Ledeno doba (Ice Age 1)* (slika 123.) prikazuje domesticirane pse u lovu s čovjekom. U nekoliko filmova odnos i suživot sa životinjama nije prikazan kroz pripitomljavanje već kroz animalizam i njihovo štovanje, u vidu životinjskih totema u filmovima *Legenda o medvjedu (Brother Bear)* i *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (slika 117.), njihovim kulturnim štovanjem ili izjednačavanjem njihovih osobina s ljudskim te potrebom za njihovim slikovnim prikazom. U nekim su filmovima (*Pećinski čovjek (Caveman)*, *10 000 prije Krista (10 000 BC)*) prikazane životinjske vrste koje tom vremenu ne pripadaju poput ptica koje podsjećaju na dinosaure te pripitomljenih konja u razdoblju mezolitika u filmu *10 000 prije Krista (10 000 BC)*, u kojem su i mamuti prikazani kao pripitomljena radna snaga.

5.3.3 g) Prikaz staništa

U vezi s ranije spomenutim terminom „špiljski čovjek”, u gledanim filmovima je život također uglavnom vezan uz špilje na način da su o njima čak i ovisni (*Croods*) ili su u njima kao u mjestima staništa i pokapali mrtve te obavljali većinu aktivnosti, a identitet zajednice proizlazi iz pronalaska zadovoljavajuće špilje - staništa (*Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (slika 131.)). U nekim filmovima (*Year One, Ledeno doba (Ice Age 1)* (slika 132.), *Potruga za vatrom (Quest for Fire)*, *Alfa (Alpha)* (slika 129.), *10 000 prije Krista (10 000 BC)*) prikazan je i realan način izgradnje staništa; poput materijala kao što je pruće, trska, glina ili čak šivana tkanina, dok filmovi *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* i *10 000 prije Krista (10 000 BC)* i ovu kategoriju koriste u svrhu diferencijacije između tehnološki naprednijih i nazadnijih zajednica pa čak i do razine neopravdanog prikaza megalitske arhitekture utemeljene na robovlasničkoj izgradnji hramova kako bi se istaknula superiornost druge zajednice nad jednostavnim mezolitičkim kućama od pruća prevučениh glinom. Film *Alfa (Alpha)* najbolje prikazuje trenutno uvriježeno znanstveno mišljenje o vezi kamenodobnog čovjeka i špilja, koje on ne koristi kao trajno stanište, već privremeno sklonište.

5.3.3 h) Analiza filma *Ledeni čovjek (Iceman)*

Posebno izdvajamo film *Ledeni čovjek (Iceman)* koji pokazuje razne elemente neolitičkoga života. Film se temelji na kvalitetnim rekonstrukcijama, prikazuje aktivnosti poput šivanja odjeće, tkanja, pripreme hrane na kućnom ognjištu, mužnje kože. Bliskost zajednice proizlazi iz veličine naselja (nekoliko susjeda) i oni zajedno sudjeluju u sprovodnom ritualu, sviranju frule i druženju oko ognjišta. U filmu u nekoliko scena vidimo kako je keramika obješena na zidove kuće užetom kroz za to namijenjene ušice te je također zanimljiv prikaz tkalačkoga stana. Osim dobrih vizualnih elemenata, treba istaknuti kako se u filmu služe rekonstrukcijom jezika nastalog na osnovi retskog jezika²⁸, za razliku od mnogih filmova razne povijesne tematike, u kojima se govori engleskim jezikom za potrebe javnosti.

„To me it always sounds ridiculous when in a movie about ancient Rome, people speak BBC English. So I contacted a linguist who reconstructed the language that could have been spoken in south Tyrol 5 000 years ago. He took Rhaetic (a language spoken in the eastern Alps in pre-Roman and Roman times) and reconstructed it back to some ancient forms. It's not a real language and there are no subtitles in the movie, but you don't have to understand the language because there isn't much talking.“ -Felix Randau, director (Guglielmi, 2017)

²⁸ Retski jezik je izumrli praindoeuropski jezik kojim se povijesno govorilo na području talijanskih i švicarskih Alpi („Retski jezik“, 2020)

5.3.4 Obitelj Kremenko (*The Flintstones*)

Analizom provedene online ankete²⁹ ustanovile smo da je najveći broj ispitanika (44%) na pitanje *Koji medijski sadržaj o kamenom dobu poznaju*, odgovorio odgovorom „Kremenko“, a određen broj (6%) odgovorio je i „Gogs“. Ostali medijski sadržaji u odgovorima su bili zastupljeni daleko manje od *Kremenka*, dok smo serijal *Gogs* odabrale temeljem vlastitog iskustva. Potaknute ovim rezultatima, ali i vlastitim iskustvom iz djetinjstva, odlučile smo ove animirane serijale posebno izdvojiti od ostalih obrađenih filmova.

Serijal *Obitelj Kremenko (The Flintstones)* sniman je u brojnim verzijama od prve prikazane epizode 1960., što u animiranom, što u igranom obliku. Izašlo je deset TV serija, deset specijala, pet TV filmova, dva igrana filma te čak i mjuzikl, zbog originalnog sadržaja, postali su „besmrtni“, a proizvodi s njihovim imenom proizvodili su se čak trideset godina (Pisar, 2011). Njihova značajnost omogućila im je čak i reklamiranje duhanskih proizvoda distributera Winston, koji je snimanje prve dvije sezone i kosponsorirao, u dječjem crtiću! Prilažemo poveznicu reklame:

<https://adage.com/article/rewind/yabba-dabba-cough-flintstones-shilled-cigarettes/240572>

Slika 26. Reklama cigareta Winston s likovima iz serijala *Obitelj Kremenko (The Flintstones)* (izvor: <https://adage.com/article/rewind/yabba-dabba-cough-flintstones-shilled-cigarettes/240572>)

²⁹ Vidi pod 5.2, pitanje 4

Slika 27. Barney Kamenko i Winston cigarete (izvor: <https://adage.com/article/rewind/yabba-dabba-cough-flintstones-shilled-cigarettes/240572>)

Na domaćoj televiziji, *Obitelj Kremenko* (*The Flintstones*) bila je čak prvi inozemni crtani film sinkroniziran u Hrvatskoj i čitavoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, kada je 1968. prvi put puštena na RTZ-u³⁰ (današnjem HRT-u³¹) (Marotti, 2009). Ovaj crtani film, sa svojom je dugom i raznolikom poviješću utjecao na mnoge generacije. Njihova popularnost se nakon već šezdeset godina ne smanjuje te su popularni još i danas.

S obzirom na to da se serijal krenuo emitirati početkom 60-ih godina prošlog stoljeća, što je ranije od ostalog popularnog televizijskog sadržaja koji smo obradile u radu, *Obitelj Kremeneko* je jedan od prvih prikaza usmjeren popularizaciji tog razdoblja. Kako je kameno doba u *Kremenku* prikazano u crtanom, neznanstvenom obliku s uklopljenim komponentama suvremenog života prikazanim na prapovijesni način, slika o razdoblju koju javnost doživljava nakon gledanja serijala, zasigurno probuđuje interes za proučavanjem kamenog doba i izvan znanstvenih krugova, odrastanjem uz čestu reprodukciju na TV-u od najranije dobi, takva ideja ostaje urezana kao osnova za opće razmišljanje o

³⁰ Odsjek Radiotelevizija Zagreb u sklopu Jugoslavenske radiotelevizije

³¹ Hrvatska radiotelevizija

počecima čovječanstva. S toga ni ne čudi da generacije koje su uz *Kremenka* odrastale često povezuju čovjeka s razdobljem kada je zemljom hodao dinosaur.

Na osnovi svega navedenog odlučile smo izdvojiti *Kremenka* u posebno poglavlje od ostalih filmova koje smo obradile na isti način, jer smatramo da zbog svojeg značaja u oblikovanju mišljenja o prapovijesti zaslužuje istaknuto mjesto.

(a) Prikaz odjeće i nakita

Odjeća i nakit su prikazani, kao i većina drugih elemenata, u suvremenoj modi, ali prapovijesnim materijalom poput odjeće od krzna ili nakita od kamena i školjaka. Odjeća je vrlo prepoznatljiva, i odjevne kombinacije likova tijekom vremena su postale simbolom pojedinih likova.

Slika 28. Glavni likovi Fred Kremenko i Barney Kamenko u svojim reprezentativnim odjevnim kombinacijama (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

Slika 29. Wilma Kremenko i Betty Kamenko u svojim reprezentativnim odjevnim kombinacijama (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

Slika 30. Primjer odjevne kombinacije sporednog lika, obučenog u bojanu krznenu haljinu s naušnicama (*Obitelj Kremenko(The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

(b) Prikaz oruđa i oružja

S obzirom da radnja nije smještena u kameno doba klasičnoga smisla, već je radnja više suvremena nisu česti prikazi lova ili drugih aktivnosti koje uključuju druge aktivnosti koje uključuju oružje i oruđe već u rekreativne svrhe (slika 32). Ponekad su prikazane scene kojima likovi drže toljage ili modernije oružje od kamenodobnog materijala – litike (slika 33).

Slika 31. Wilma Kremenko i Betty Kamenko drže toljagu (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

Slika 32. Fred Kremenko i Barney Kamenko kupuju rekreativno litičko oružje (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

Slika 33. Prikaz modernog oružja: zračnica s kamenim punjenjem, bojne sjekire sa sječivom od litike (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

(c) Prikaz komunikacije

Nema se potrebe osvrnuti na prikaz komunikacije u serijalu s obzirom da je serijal snimljen na engleskome jeziku, te je sinkroniziran na veliki broj drugih jezika. Zanimljivo je izdvojiti neka vlastita imena u izvornome obliku na engleskome jeziku koja su dana po arheološkoj terminologiji kamenog doba: samo prezime glavnih likova, *the Flintstones* (flintstone-kremen, stoga prijevod na hrvatski jezik: *Kremenko*) i naziv grada u kojem žive, *Bedrock* (bedrock-zdravica³², matična stijena, prijevod na hrvatski jezik: *Kamengrad*).

³² Definicija zdravice, po Oxfordovom rječniku, je čvrst kamen u tlu, ispod rahle zemlje i pijeska („Bedrock, 2020.“)

(d) Prikaz društva i privređivanja

U serijalu *Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, društvo kamenog doba prikazano je na sasvim moderan način, a kada bismo njihov život usporedili s današnjicom, aktivnosti se ne bi mnogo razlikovale od neke druge suvremene obitelji; voze automobile, gledaju televiziju i slušaju radio, Fredova omiljena aktivnost je kuglanje, a u kuglani provodi večeri nakon napornog dana na poslu u kamenolomu. U međuvremenu, Wilmine aktivnosti sastoje se od druženja s prijateljicom Betty, odlaska u kupovinu, odgajanja njezine i Fredove kćeri Šljunčice, a pri obavljanju kućanskih poslova pomažu joj razni *gadjeti* i kućanski „aparati“. Čuvar kuće njihov je ljubimac Dino, koji laje na nepoznate i od poštara preuzima novine.

Međutim, primamljivost ove animirane serije upravo je u tome što su navedeni elementi modernog života, s kojima se vrlo lako poistovjetiti, ukomponirani u kamenodobno okruženje i predmeti koji okružuju stanovnike grada *Kamengrada* izrađeni su tehnologijom koja se temelji na materijalu dostupnom u prirodi.

Tako oni voze drvene automobile koje pokreću nogama, dok Fred na poslu u kamenolomu „vozi“ dinosaura, televizor, radio i mnogi kućanski „aparati“ izrađeni su od kamena, kao i Fredova kugla za kuglanje, a osim kamenih predmeta, mnoge sprave bez kojih današnji život ne možemo zamisliti osmišljene su kao životinje s određenom ulogom u kućanstvu, primjerice, prašinu usisava surlom malena životinja koja nalikuje na mamuta, a ispod slične veće surle se i tuširaju, iglu gramofonske ploče čini kljun ptice, a drobilica otpada je svinja smještena u kuhinji. Dino, njihov kućni ljubimac, ljubičasti je dinosaur, što je možda jedan od razloga percepcije koju ljudi imaju o istovremenosti s dinosaurima.

Slika 34. Prikaz svakodnevne aktivnosti u Kremenku (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*), sezona 4, epizoda 23)

Slika 35. Prikaz glavnih likova u Kremenku (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*), sezona 4, epizoda 23)

Slika 36. Automobil obitelji Kremenko (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*), sezona 4, epizoda 23)

Slika 37. Prikaz svakodnevnih aktivnosti u Kremenku (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*), sezona 4, epizoda 23)

(e) Prikaz religije i rituala

Nema se potrebe osvrnuti na rituale i religiju s obzirom da je to crtić, prvotne namjene za djecu. Zanimljivo je spomenuti da je Fred član nekoliko bratstava pa o tome čak proizlaze teorije o masonstvu, primjerice:

„Was Fred Flinstone a Freemason? It wasn't easy, but after exhausting research, I believe I am finally able to definitively answer that question. Yes, he was. Fred Flinstone and Barney Rubble were both members of Water Buffalo Lodge No. 26 Bedrock A.M. (Ancient Freemasons). (...) They had regular meetings, wore strange hats, and it was men only--should be obvious. The secret passwords, handshakes and rituals have been long lost to history, but my research suggests that the word „Yabba-dabba-doo“ may have had some Masonic ritual significance during that pre-historic era of Masonry (...) In closing, there was at least one very famous Freemason involved in The Flintstones - The Man of 1,000 Voices.“ (Creason, 2012)

(f) Prikaz odnosa sa životinjama

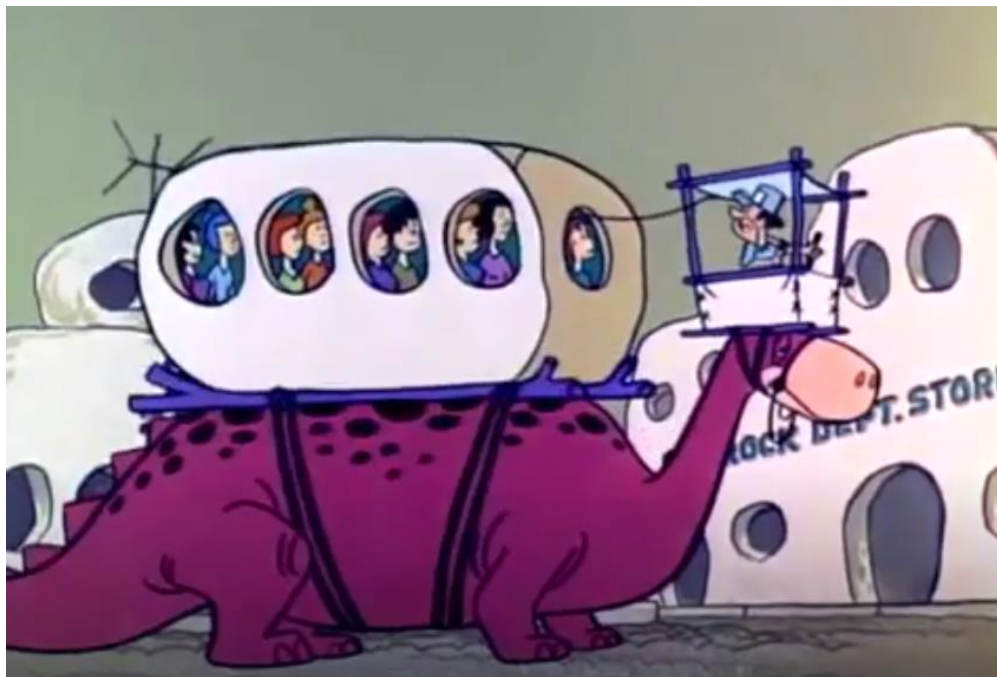
Odnos sa životinjama, koje uglavnom čine dinosauri, neizostavan su dio serijala. Životinje služe kao svakodnevna pomoć pri obavljanju različitih aktivnosti. S obzirom da je gotovo nemoguće zamisliti epizodu *Kremenka* bez raznih vrsta dinosaura, svaki opet u različitoj ulozi, njegova popularnost i duga povijest svjetskog emitiranja zasigurno je pridonijela subliminalnom povezivanju razdoblja najranijeg čovjeka s dinosaurom, a stoga i povezivanje same arheološke struke, posebice uže specijalizirane za kameno doba, a još više paleolitik, s iskopavanjem kostiju dinosaura. Najbolji primjer navedenog slika je 41.

Slika 38. Prikaz ljubimca obitelji Kremenko u svakodnevnoj aktivnosti skupljanja novina (*Obitelj Kremenko*(*The Flintstones*), sezona 4, epizoda 23)

Slika 39. Prikaz životinje sa surlom koja služi za usisavanje prašine (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

Slika 40. Prikaz dinosaura koji služi kao pogon za autobus za prijevoz putnika (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

Arheološki pribor

Ovakvi prikazi istovremenosti ljudi i dinosaura³³ pridonose težem shvaćanju vremena i prostora kamenoga doba, te se paleontologija i arheologija ne razlikuju, već ih se svrstava u iste kategorije s istim usmjerenjima i ciljevima u istraživanju. Filmovi i crtici lako mogu zavarati čovjeka koji se detaljnije ne bavi navedenom tematikom te ga odvesti u krivome smjeru što utječe na njegovo buduće shvaćanje prošlosti. Takvom krivom shvaćanju pridonosi i igračka s tematikom arheološkog pribora koja se može pronaći u mnogim trgovinama, čime ljudi misle da je arheologija istovjetna paleontologiji te sami upisuju taj studij jer žele „istraživati dinosaure“. Arheologija ne proučava dinosaure već najstariju ljudsku prošlost te utjecaj ljudi na okolinu, a sama je povezanost arheologije i paleontologije nerealna, bez obzira koliko je čest prikaz koegzistiranja čovjeka i dinosaura u istom filmu.

Slika 41. Prikaz dječje igračke s tematikom arheološkog pribora (izvor: <https://bestbabykit.com/stem/science-kits/top-10-best-archeology-kits-for-kids/>)

³³ O odnosu čovjeka i dinosaura vidi figuru 1.

(g) Prikaz staništa

Čitavi gradovi, kao i svi građivni elementi, izrađeni su od kamena. Iako su građeni od kamena, nisu manje arhitektonski zahtjevni nego današnja moderna arhitektura. Svaka obitelj stanuje u vlastitoj kući koja je bogato ukrašena raznim ornamentima, od kamenih slika do vaza, ukrasa od kristala, krznenim tepisima i ostalim ukrasnim elementima. Od kamena grade i specijalizirane građevine, kao što su kuglana, trgovački centar, hoteli ili *drive-in* kino.

Slika 42. Prikaz plaže grada Frantic City (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

Slika 43. Prikaz kuće obitelji Kremenko u gradu Kamengradu (*Obitelj Kremenko (The Flintstones)*, sezona 4, epizoda 23)

5.3.5 *Gogs*

Za razliku od *Kremenka*., animirana serija *Gogs* nikad nije emitirana na hrvatskim televizijskim programima, a kako je način komunikacije u serijalu zapravo izmišljeno glasanje, potrebe za sinkronizacijom nije ni bilo. Na inozemnom tržištu, serijal se počeo emitirati 1993. na velškom televizijskome programu S4C s velškim titlovima i zaslugama, a 1996. se počela emitirati na engleskome jeziku, na britanskome programu BBC2 („Gogs“, 2020). Ova prva sezona sastojala se od pet epizoda, a sljedeće godine (1997.) za englesku publiku snimljena je i druga sezona od osam epizoda („Gogs“, 2020).. Ukupnih 13 epizoda trajalo je u prosjeku od pet do šest minuta, a snimljen je i specijal *Gogwana* u trajanju od 30 minuta („Gogs“, 2020)..

Putem televizijskoga programa *Cartoon Network*, animirani sadržaj dostigao je do publike s našeg prostora. Epizode serijala prate obitelj Gogs tijekom njihovih svakodnevnih aktivnosti u kamenom dobu, poput lova, otkrića vatre, skrbi za obitelj, izrade oruđa, a posebno je zanimljiva sastavnica otkrivanja novih tehnologija (slika 45.) i snalaženja uslijed nepogoda. Likovi su u animaciji prikazani na donekle primitivan način, primjerice njihov načina komunikacije ili odijevanja, no takvi elementi doprinose humorističnosti sadržaja, koji je u prvom redu namijenjen djeci te im svakako približava svijet rane povijesti.

Animiranu seriju *Gogs*, također smo odlučile izdvojiti od ostalih obrađenih filmova i crtića, zbog pojave u anketi i susreta s njome u djetinjstvu, a izdvojene scene odlučile smo prikazati zasebno, bez uvrštavanja u posebne kategorije jer su epizode relativno kratke i malobrojne, a sadržajno slične te se više fokusiraju na samu obitelj Gogs nego na davanje konkretne slike kamenog doba.

Slika 44. Prikaz društva u animiranoj seriji *Gogs* (*Gogs*, sezona 1, epizoda 2)

Slika 45. Prikaz zidnog slikarstva moderne tematike u animiranoj seriji *Gogs* (*Gogs*, sezona 1, epizoda 2)

Slika 46. Prikaz obitelj u animiranoj seriji *Gogs* (*Gogs*, sezona 1, epizoda 2)

Slika 47. Prikaz luka i strijele u animiranoj seriji *Gogs* (*Gogs*, sezona 1, epizoda 2)

Slika 48. Prikaz načina odijevanja u animiranom serijalu *Gogs* (*Gogs*, sezona 1, epizoda 2)

Slika 49. Prikaz obitelji Gogs u trenutku izgradnje dolomitne strukture (*Gogs*, sezona 1, epizoda 2)

5.3.6 Zaključak - filmovi

Gledanjem obrađenih filmova³⁴ zaključile smo kako broj filmova i ostalog televizijskog sadržaja koji se bave tematikom kamenog doba nije velik, a rijetko mu je primarna uloga biti poučnim. Uglavnom se radi o zabavnim filmovima kojima je objektivna prikazati prapovijesni način života drugačijim nego današnjim, a time i naglasiti zanimljivost teme i približiti ih poznatim franšizama o arheolozima koji traže naprednije i „zanimljivije“ nalaze, no ovo je ipak sadržaj s kojim se svakodnevno susrećemo. Upravo su ti filmovi odraz vremena u kojem su nastali, sukladno tadašnjim znanstvenim saznanjima, a zbog svoje nesigurne prirode kameno doba nije toliko predstavljano u medijima. Koliki je interes za njim najbolje oslikava popularnost crtanog serijala *Kremenko (The Flintstones)* gledan već šest desetljeća.

Ipak, bez obzira na njihovu zabavnu svrhu, filmovi od 60-ih godina prošlog stoljeća raznoliko prikazuju sliku i život čovjekovih predaka, a promatrajući ove elemente u 14 igranih i animiranih filmova, možemo zaključiti kako oni odražavaju upravo redateljevo viđenje naprednosti ranog čovjeka, a sami filmovi i njihov uspjeh (film *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* (1981.) čak je osvojio nagradu *Oscar* za najbolju šminku 1983. godine) odraz su potražnje za istima u nekom vremenu.

³⁴ Vidi pod 5.3.3

6. Zaključci

Uzevši u obzir ranije objašnjenju ulogu udžbenika u oblikovanju doživotnog viđenja prapovijesnog čovjeka u očima mladih koji pohađaju nastavu povijesti u petom razredu osnovne škole i prvom razredu srednje škole te činjenicu da su novi udžbenici, na čiju je analizu stavljen poseban naglasak u ovom radu, napisani kao dio kurikularne reforme s ciljem poboljšanja kvalitete nastave, možemo reći da nisu napravili velik pomak od sadržaja koji se nastojao revidirati.

Kako bi se prilikom prvog susreta s kamenim dobom na nastavi ovo razdoblje kvalitetno predočilo, u udžbenicima za peti razred osnovne škole dobro je priložiti više slikovnog materijala, a posebice grafički prikaz kronološkog slijeda događaja, koji bi postavio temelje za bolje snalaženje u vremenu tijekom budućeg obrazovanja. Rezultati ankete pokazali su da je davanje vremenskih okvira za pojedine događaje osobito problematično.

U srednjoškolskim udžbenicima predlažemo drugačiji pristup obradi kamenodobnih kultura, pritom imajući na umu doseg shvaćanja istih u čitatelja, i dalje izbjegavajući listanje naziva kultura prije objašnjene osnove za njihovo izdvajanje, a najprije osnovnu razliku u materijalu za uopće definiranje starijeg i mlađeg razdoblja unutar kamenog doba, koju čini tranzicija s okresanog kamenog oruđa na uglačane kamene sjekire, prijelaz na sjedilački način života, proizvodnja keramike, domestikacija biljnih i životinjskih vrsta, proizvodnja viškova, robna razmjena itd. (Težak-Gregl, 2011: 53), tumačeći razvoj znanja i tehnologije potrebne za ovaj pomak. S obzirom da je proizvodnja keramike jedna od glavnih sastavnica Childeovog „neolitičkog paketa“ (Težak-Gregl, 2011: 73), u udžbenicima je dobro pridati više pažnje ovoj komponenti, ali primjerice na način na koji je neolitička proizvodnja keramike obrađena u udžbenicima izdavača Alfa, *Povijest 5* i *Povijest 1*, a to je navođenje različitih tehnika proizvodnje i ukrašavanja keramičkih posuda te slikovni prikaz procesa same proizvodnje, što učenicima približava materijal, a izbjegava se nizanje imena kultura. Potreba za ovakvom promjenom vidi se u provedenoj online anketi. Želimo potaknuti nastavnike i autore da pri odabiru i pisanju udžbenika uzmu u obzir doseg dječjeg i adolescentskog shvaćanja takvih kompleksnih tema, o kojima bi, pored njihovog laičkog prikaza u medijima, najtočnije i najnovije informacije trebali usvojiti upravo

iz te literature, stoga više pažnje treba pridati recenziji i lekturi sadržaja, čime se izbjegavaju faktografske greške.

Opće je poznato da vjerodostojnosti internetskih izvora uvijek treba pristupati s određenom dozom kritičnosti, a naslovi novinskih članaka u ovome rada ovo dodatno potvrđuju. Kada se radi o arheološkim otkrićima, s obzirom na javnu potražnju arheologije koja otkriva nešto *najranije*, *senzacionalno*, *misteriozno* te *spektakularno*, takvi su naslovi potpuno neizbježni, no čitatelj treba biti svjestan da ovakvi naslovi često služe većoj čitanosti te su ponekad jednako utemeljeni kao i naslov ovog rada.

Pri gledanju filmova koji se bave davnom ljudskom prošlošću, gledatelj treba biti svjestan znanstvenih dostignuća vremena u kojima su snimani. Znanost je suovisna o medijima, te jedno drugo pokušavaju popularizirati pa tako mediji često potkrepljuju svoj sadržaj „znanstvenim činjenicama“, dok znanost traži medijski publicitet. Njihov je odnos uvijek postojan, barem u najmanjoj mjeri.

7. Dodatak 1: Katalog novinskih članaka:

U ovome katalogu prilažemo naslovne stranice novinskih članaka koji prikazuju tematiku hrvatskih arheoloških istraživanja. Ove smo članke izdvojile kako bismo ukazale na ranije iznesenu tezu o popularnom prikazu hrvatske arheologije u okviru medija³⁵. Ono što želimo naglasiti, u prvom je redu formulacija samih naziva članaka u pokušaju privlačenju publike. Do ovih smo članaka došle upisivanjem termina „krapinski neandertalac“ i „vučedolska kultura“ dok smo se za članak (slika članka) došle pripremom za vlastiti ispit. Do istih rezultata za ostala hrvatska nalazišta pokušale smo doći upisivanjem termina „hrvatska arheologija“, „arheološka istraživanja u Hrvatskoj“, „arheološko otkriće“ i „arheolozi pronašli“, međutim primijetile smo da je naglasak i dalje bio na već prethodno navedenim pretraživanjima i do rezultata je bilo puno teže doći za nalazišta neke druge kulture. Stoga smo izdvojile 30 naslova članaka s internetskih portala raznih novina, u kojima se arheologija u smislu istraživanja povijesti brendira kao uzbudljiva, pustolovna disciplina.

Prilaganjem ovih naslova želimo uputiti na dvije stvari: da su hrvatski mediji jako blisko vezani uz Krapinu (130 000 BP) i Vučedol (3000.-2400. pr. n. e.), gotovo zanemarujući ostala istraživanja i otkrića; te da autori članaka često koriste marginalne pojmove (senzacionalno, prvo, najranije, spektakularno) u svrhu privlačenja publike.

³⁵ Vidi pod 5.1.4

NP PLITVIČKA JEZERA

Arheološka istraživanja daju nove spoznaje o prošlosti Krčingrada

[Pogledaj sve iz: Lika & Senj](#)[Pogledaj sve vijesti](#)

Autor: Marin Smolčić

Objavljeno: 15. studeni 2019. u 19:48

Ovogodišnjim radovima istražen je cijeli južni dio grada te su stvoreni uvjeti za konzervatorsko-restauratorske građevinske radove te izradu projekta prezentacije i uklapanja tih neprocjenjivih sadržaja u turističku ponudu NP-a

PLITVIČKA JEZERA Hrvatski restauratorski zavod je nakon višegodišnje stanke nastavio ove godine s arheološkim istraživanjima Starog grada Krčingrada na Plitvičkim jezerima. Ovogodišnji radovi su pružili vrijedne spoznaje o izgledu i prošlosti toga starog grada, a provedeni su sredstvima JU NP-a Plitvička jezera.

Stari grad Krčingrad nalazi se na šumovitom poluotoku (Gradina Kozjak) između Gradinskog i Kozjačkog jezera u sklopu parka. Prirodno zaštićena uzvisina dodatno je utvrđena obrambenim zidom od sedrenih klesanaca. Južnim dijelom grada dominira trokutasta

Nakon višegodišnje stanke nastavljena arheološka istraživanja

Slika 50. Naslov članka na internet portalu *novilist.hr* (izvor:

http://www.novilist.hr/Vijesti/Regija/node_1586/Arheoloska-istrazivanja-daju-nove-spoznaje-o-proslosti-Krcingrada)

ZAKLJUČCI STUDIJE

SENZACIONALNO OTKRIĆE Krapinski pračovjek bio je napredniji nego što se smatralo

AUTOR: Antonija Handabaka OBJAVLJENO: 13.03.2015. u 10:45

Slika 51. Naslov članka na internet portalu *Jutarnji Vijesti* (izvor: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/senzacionalno-otkrice-krapinski-pracovjek-bio-je-napredniji-nego-sto-se-smatralo/485989/>)

MetLife

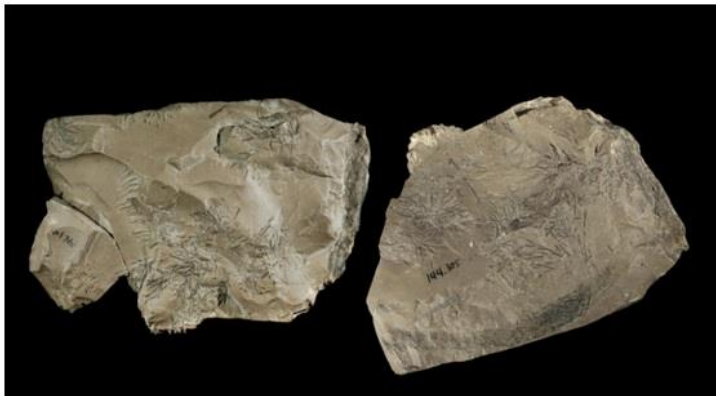
Protezione Junior: fino a 600€ al mese per i tuoi figli se non potessi occuparti di loro.

MetLife

CONTATTACI

Naslovnica » Hrvatska » Krapinski neandertalac sa smislom za estetiku

Krapinski neandertalac sa smislom za estetiku

Vikend akcija u Emmezeti

Uštedi do 30% na izbor namještaja, bijele tehnike i dekoracija u Emmezeti!

Emmezeta

Kupite odmah >

STALNE RUBRIKE U ČASOPISU

history

INFO

- PROŠLOST U SLIKAMA
- POZNA TE ŽENE
- POVIJESTICE
- MITOLOV
- KRATKE BIOGRAFIJE
- VOJNA POVIJEST
- TEMA BROJA
- VREME PLOV
- UKRATKO
- ZANIMANJA

Slika 52. Naslov članka na internet portalu *povijest*. (izvor: <https://povijest.hr/povijestice/krapinski-neandertalac-sa-smislom-za-estetiku/>)

Oglašavajte se na Googleu
 Google Ads Budite primijećeni s Google Adsom uz promotivni kupon od 400 kuna.

NAJNOVIJE vijete iz zagrebačkog vrtića zaraženo koronavirusom 13.03.2020. u 18:13 Odgađaju se pregledi djece za upis u 1. razred zabočke osnovne š

"Kramberger nije otkrio krapinskog pračovjeka"

Autor: **Sebastijan Fuštin** — 18 studenog, 2006. 07:30

O samom liku i djelu slavnog istraživača te proslavi važnih obljetnica razgovarali smo s višom kustosicom Muzeja evoluci...

ispis Tweet Share on Facebook Plus on Google+

LJETO
 Zakynthos od 1190 kn
 FIRST MINUTE

emmezeta
 vikendakcija
 do -30%
 UŠTEDI Od 13.3. do 15.3.2020.

NAJNOVIJI ČLANCI Pregled svih članaka

- Premijer Plenković sutra dolazi u Krapinu
 PRIJE: 3 SATI 32 MINUTA
- 'Štrajkam glađu zbog nezakonito izgrađene farme jelena radi knie

Slika 53. Naslov članka na internet portalu zagorje.com (izvor: <https://www.zagorje.com/clanak/vijesti/kramberger-nije-otkrio-krapinskog-pracovjeka>)

The image shows a screenshot of the KIGO.hr website. At the top, there is a navigation bar with the KIGO.hr logo and the text "CROATIA SKIPPER The Best Croatian Skippers". Below the navigation bar, there is a main content area with an orange header for the article "Svi su ljudi za neandercima-Krapina". The article is dated "Objavljeno 28.02.2016 - Turizam" and features a large photograph of a Neanderthal man in a museum setting. To the right of the article is a sidebar containing a search bar, a "Member of NAUTIC ALLIANCE" badge, a photo of a boat, a poll titled "ANKETA: Bojite li se Koronavirusa?" with four radio button options, a "GLASAJ" button, and a weather widget for "HRVATSKA - VRIJEME" showing "4°C Oblačno".

Slika 54. Naslov članka na internet portalu *KIGO.hr* (izvor: <https://www.kigo.hr/123/>)

GANJK OBLOK KIŠTRA KREDEC NAJŽE LUČ DVORIŠČE LOJTRE

Naslovnica · Najže · Haute couture Monike Hršak: I neandertalac može biti inspiracija

Slika 55. Naslov članka na internet portalu *ni Zagorje malo* (izvor: <https://www.nizagorjemalo.hr/najze/haute-couture-monike-hrsak-i-neandertalac-moze-biti-inspiracija/>)

Početna » Zadar » Posuda u kolektivnom grobu otkrila dio tajni Vučedolske kulture

ARHEOLOŠKI MUZEJ DOMAĆIN INTERESANTNE IZLOŽBE I PREDAVANJA

Posuda u kolektivnom grobu otkrila dio tajni Vučedolske kulture

© Pon, 12/03/2018 - 10:10 - Podijeli: [Facebook](#) [Twitter](#)

Autor: [Boris Kupčak](#)

Uz pojašnjenja o vučedolskoj kulturi, dr.sc. Aleksandar Durman koji je održao predavanje uz izložbu, posebno je opisao rijedak nebeski događaj zbog kojega je ova izložba otvorena baš 9. ožujka.

Piktografsko pismo s posuda govori mnogo o vučedolskoj kulturi

Pretraga...

Rodeni

Nika Miletic

Sebastian Rubeša

Erna Štraleger

David Borzin

Panorama
ZADARSKJE ŽUPANIJE

Vjenčanja

Nera Gojanović i Mate Stručić

Andrea Hromeček i Roko Vlakčić

Marija Orlović i Stipe Kolčeg

Martina Turčić i Josip Krpina

Slika 56. Naslov članka na internet portalu *Zadarski list* (izvor:

<https://www.zadarskilist.hr/clanci/12032018/posuda-u-kolektivnom-grobu-otkrila-dio-tajni-vu%C4%8Dedolske-kulture>)

Park vučedolske kulture otkrit će magične tajne vukovarskog kraja

Autor: Josip Antić ■ Zadnja izmjena 28.01.2017 19:30 ■ Objavljeno 28.01.2017 u 17:00

Muzej Vučedol

Izvor: Licencirane fotografije / Autor: Vučedol

**Uštedite
10.000 kn!**

PROVERITE

-96.000 kn-

Slika 57. Naslov članka na internet portalu *tportal.com* (izvor: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/park-vucedolske-kulture-otkrit-ce-magicne-tajne-vukovarskog-kraja-20170118>)

MUZEJ VUČEDOLSKE KULTURE

Predstavljeno spektakularno prapovijesno materijalno i duhovno eneolitsko blago...

Objavljeno 18. srpnja, 2015.

Slika 58. Naslov članka na internet portalu *Glas Slavonije* (izvor: <http://www.glas-slavonije.hr/275111/11/Predstavljeno-spektakularno-prapovijesno-materijalno-i-duhovno-eneolitsko-bлаго>)

Najčitanije iz rubrike

Danas Tjedan dana Mjesec dana

- 1** FILM
21 Bridges (2019.)
- 2** PONOS I SLAVA: OSJEČKA NOGOMETNA PROŠLOST
Slavijaši s Drave i poker starih asova
- 3** VIRUSOMANIJA: SVI NAŠI STRAHOVI (I)
Nije kraj svijeta, prestanimo paničariti!

Slika 59. Naslov članka na internet portalu *Večernji list* (izvor: <https://www.vecernji.hr/vijesti/imali-su-kalendar-jeli-s-tanjura-i-zrtvovali-ljude-1081487>)

Slika 60. Naslov članka na internet portalu *Večernji list* (izvor: <https://www.vecernji.hr/kultura/vucedolci-su-poznavali-zvijezde-zrtvovali-ljude-i-sve-to-zabiljezili-1276607>)

FOTO: Vučedol: Mjesto gdje se treba pokloniti indoeuropskoj kulturi

17. 01. 2016. 10:50

Autor: HINA

Vučedolska kultura, koja je Europi dala mnoge prvenstvene pojave, dobila je nedavno muzej koji mnogi smatraju najuspješnijim kulturnim događajem godine u Hrvatskoj, a njegovi se pokretači nadaju da bi mogao otvoriti novu stranicu u životu kraja slomljena ratnim nesrećama.

Muzej koji donosi prvu zaokruženu sliku indoeuropskog kulturnog buma starog između četiri i pet tisuća godina, otvoren je krajem linnia prošle godine. Izgrađen je u lesnu nadinu uz obalu Dunava, pet kilometara južno od Vukovara.

BROJ 1142 | 10. OŽUJKA 2020.

Slika 61. Naslov članka na internet portalu *Nacional.hr* (izvor: <https://www.nacional.hr/foto-vucedol-mjesto-gdje-se-treba-pokloniti-indoeuropskoj-kulturi/>)

Home · Županijske vijesti · Slavna Vučedolska kultura je izvorno starohrvatska kultura iz doba antike

Županijske vijesti

Slavna Vučedolska kultura je izvorno starohrvatska kultura iz doba antike

lipanj 7, 2017

2160 0

Share on Facebook Tweet on Twitter Like 45 Tweet

PRATITE NAS NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

 4,051 Fans	 65,467 Followers	 14,700 Subscribers
-------------------	-------------------------	---------------------------

ZADNJE OBJAVE

- Divjak još jednom pokazala da ne zna hrvatski jezik
Kultura ožujak 13, 2020
- Narod poslušao Milanovića i opustošio 'police trgovina'
Županijske vijesti ožujak 13, 2020
- VIDEO: 'PLENKOVIĆ JE UČLANJEN U NAJJAČU MASONSKU LOŽU U SVIJETU'
Hrvatska ožujak 13, 2020

Slika 62. Naslov članka na internet portalu HOP (izvor: <https://www.hop.com.hr/2017/06/07/slavna-vucedolska-kultura-je-izvorno-starohrvatska-kultura-iz-doba-antike/>)

Slika 63. Naslov članka na internet portalu *Večernji list* (izvor:

<https://www.vecernji.hr/techsci/znastvenici-otkrili-kako-su-krapinski-neandertalci-rjesavali-problem-zubobolje-1182841>)

Vikend akcija

13.03.-15.03.2020.

s popustima do

50%

PRAPOVJESNI EKSKLUZIV

'Neandertalci su bili toliko animalni da su žderali jezike vlastite djece, ali nisu mogli preživjeti susret s čovjekom!'

AUTOR: Tanja Rudež OBJAVLJENO: 22.01.2012. u 19:17

Slika 64. Naslov članka na internet portalu *Jutarnji Vijesti* (izvor:

<https://www.jutarnji.hr/vijesti/%E2%80%98neandertalci-su-bili-toliko-animalni-da-su-zderali-jezike-vlastite-djece-ali-nisu-mogli-prezivjeti-susret-s-čovjekom%E2%80%99/1634028/>)

EVO ZAŠTO IM SMETAMO: Srbija je kolevka evropske civilizacije

Uvek kada je srpski narod stradao u novijoj istoriji, Rim, odnosno Vatikan, se nazirao negde u pozadini toga stradanja. Neki putevi svakako vode u Berlin ili Beč, Nemcima i njihovoj vekovnoj težnji da budu gospodari Evrope

94

22

pre

Slika 65. Naslov članka na internet portalu *Telegraf* (izvor: <https://www.telegraf.rs/vesti/1329875-evo-zasto-im-smetamo-srbija-je-kolevka-evropske-civilizacije>)

DNEVNO^{HR}

Vijesti | Novac | Sport | Domovina | Magazin | Planet-X | Zdravlje | Zagreb | Vjera | Q

Probajte Google oglašavanje

Kad korisnici pretražuju online, osigurajte da vas pronađu - uz Google Ads.

ads.google.com **OTVORI**

Krunoslav Petric/PDSELL

INTERVJU DR. ALEKSANDAR DURMAN

+ A Aa -

Vučedol – europski odgovor na egipatske piramide

Autor: Marina Tenžera/7Dnevno/17. srpnja 2015 Subota, 18. srpanj 2015. u 19:03

Like 0 Share

Rekao bih da je Vučedolska kultura najbolji europski odgovor na najveći povijesni civilizacijski skok koji počinje s 3000. godinom prije Krista s

Vikend akcija - Emmezeta

Emmezeta

Ovog vikenda u Emmezeti uštedi do 30% na izbor namještaja, bijele tehnike i dekoracija.

KUPITE ODMAH

KULTURA < >

12.03.2020
Zagrebačko kazalište mladih odgađa sve predstave, uključujući i najavljenu premijeru CEMENT

Anketa

Jesu li cijene hrane i pića na Jadranu prerasuhane?

Slika 66. Naslov članka na internet portalu *Dnevno.hr* (izvor:

<https://www.dnevno.hr/magazin/kultura/vucedol-europski-odgovor-na-egipatske-piramide-816852/>)

#NIKADJAČA
Kako živi žena 2020.
DOZNAJ VIŠE

Partneri projekta: **PREVEK** | **ZVIJZDA** | **Henkel** | **SONO**

ARHEOLOŠKI MUZEJ ISTRE

SENZACIONALNO ARHEOLOŠKO OTKRIĆE U PULI Kod Dvojnih vrata pronađeni histarski žarni grobovi iz razdoblja prije rimske vladavine

AUTOR: [Hina](#) OBJAVLJENO: 05.03.2020. u 18:43

Arheološki muzej Istre

Tijekom arheoloških istraživanja oko zgrade Arheološkog muzeja Istre pronađen je izniman nalaz histarskih žarnih grobova, a to će se otkriće predstaviti u petak, priopćeno je u četvrtak popodne iz tog muzeja.

Nalime, u neposrednoj blizini Dvojnih vrata pronađeno je pet histarskih žarnih grobova iz željeznog doba, koji okvirno potječu od 11. do 2. stoljeća prije Krista.

Riječ je, kako navode iz Arheološkog muzeja, o ukoplama u žarama, tako da su neke od njih odložene u rupe u zemlji obložene kamenjem, to jest suhozidom, a druge su ukopane izravno u tlo te poklopljene kamenim pločama. U žarama su vidljivi spaljeni ostaci pokojnika, a u neposrednoj blizini umi vide se ostaci paljevine - pepela i gara.

**U PONEĐJELJAK, 16. OŽUJKA
U JUTARNJEM LISTU**

PRUŽANJE PRVE POMOĆI

NOVO IZDANJE HRVATSKOG CRVENOG KRIŽA

Detaljni priručnik za vasače i sve sudionike u prometu

- CILJEVI I PRAVILA PRVE POMOĆI
- POSTUPAK NA MJESTU NESREĆE
- OPREMA ZA PRUŽANJE PRVE POMOĆI

Usvojite znanje iz prve pomoći i naučite spasiti život!

Slika 67. Naslov članka na internet portalu *Jutarnji Kultura* (izvor:

<https://www.jutarnji.hr/kultura/senzacionalno-arheolosko-otkrice-u-puli-kod-dvojnih-vrata-pronađeni-histarski-zarni-grobovi-iz-razdoblja-prije-rimske-vladavine/10056562/>)

Naslovnica · Vijesti · Aktualno · Sensacionalno arheološko otkriće u Lovasu: Trojni grob iz bakrenog doba

Vijesti Aktualno Kultura

Senzacionalno arheološko otkriće u Lovasu: Trojni grob iz bakrenog doba

Objavio **Aneta Pšihistal** · 11. siječnja 2020.

2039 0

Foto: Filip Franković

Nakon istraživanja obavljenih 2011. godine, kada je otkriveno preko 20 različitih arheoloških

- Reklama -

NOVA OPEL
CORSA

Zabavno je
čitati o njoj.
No, još ju je
zabavnije voziti.

Autowill

**POSEBNA
PONUDA DANA**

Slika 68. Naslov članka na internet portalu *novosti.hr* (izvor: <https://novosti.hr/senzacionalno-arheolosko-otkrice-u-lovasu-trojni-grob-iz-bakrenog-doba/>)

NOVO VELIKO ARHEOLOŠKO OTKRIĆE: Izraelci pronašli grad star 5500 godina, ondje umalo izgradili prometno čvorište

© 12:34 07.10.2019

Autor: HINA

Foto: JACK GUEZ/AFP/Profimedia

Arheolozi su utvrdili kako je površina grada oko 650.000 četvornih metara, a u njemu je živjelo između 5000 i 6000 ljudi do trećeg tisućljeća prije nove ere kada je napušten

Slika 69. Naslov članka na internet portalu *net.hr* (izvor: <https://net.hr/danas/svijet/novo-veliko-arheolosko-otkrice-izraelci-pronasli-grad-star-5500-godina-ondje-umalo-izgradili-prometno-cvoriste/#>)

Arheološka senzacija godine: Svega par stotina metara od originalnog otkriven Stonehenge II

F.Č.
7.9.2015.

NAJNOVIJE NAJČITANIJE VEZANO

- 12 min** Leylu Hajrović šokirala scena koju je snimila u dućanu: Ni životinje se tako ne ponašaju
- 37 min** Cardi B iznenadila fanove: Da, ovo je moja prirodna kosa
- 1 h** VIDEO Umjesto igračkama, popularni stroj napunio - WC paprom
- 1 h** Što igrati kad ste u karanteni?
- 1 h** Gledatelji bijesni zbog Miss Universe Hrvatske: "Prva pratilja je ljepša, sve je namješteno"

PRIKAZI JOŠ VIJESTI

Slika 70. Naslov članka na internet portalu *index.hr* (izvor:

<https://www.index.hr/magazin/clanak/Arheoloska-senzacija-godine-Svega-par-stotina-metara-od-originalnog-otkriven-Stonehenge-II/840445.aspx>)

ARHEOLOŠKO OTKRIĆE STOLJEĆA: 'Sad znamo tajnu Tutankamonove grobnice'

© 14:17 17.03.2016

Autor: Danas.hr

Foto: KHALED DESOUKI/AFP

Najsuvremenija arheološka oprema je sa sigurnošću od 90 posto pokazala je da u Tutankamonovoj grobnici postoji sakrivena komora, prenosi AFP. Arheolozi pretpostavljaju se u njoj nalazi organski materijal, prenio je egipatski ministar zadužen za arheološka nalazišta.

“Tajna komora mogla bi biti puna dragocjenosti a ako se pretpostavke pokažu točnima

Slika 71. Naslov članka na internet portalu *net.hr* (izvor: <https://net.hr/danas/znanost/arheolosko-otkrice-stoljeca-tutankamonova-grobnica-krije-vise-tajnih-komora/>)

SVIJET OD KUGE DO LINČA

Arheološka otkrića prikazuju sve opasnosti života u ovom gradu!

Piše B.V., 10. veljače. 2015. @ 16:16 [KOMENTARI](#)

🕒 1min.

Slika 72. Naslov članka na internet portalu *dnevnik.hr* (izvor: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/arheoloska-otkrice-prikazuju-sve-opasnosti-zivota-londona-u-17-stoljecu---372046.html>)

SVIJET FANTASTIČNO OTKRIĆE

FOTO 'Arheologu se ovo može dogoditi samo jednom u životu'

Piše B.V., 17. listopada, 2014. @ 09:01 KOMENTARI

1min.

Slika 73. Naslov članka na internet portalu *dnevnik.hr* (izvor: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/foto-arheolozi-pronasli-bлаго-iz-zeljeznog-doba---356799.html>)

SVIJET NASTAO NA SOLI

Bugarski arheolozi: Otkrili smo najstariji europski grad!

Piše I.D., 15. listopada. 2012. @ 15:30 KOMENTARI

1min.

R
NIJE S
AKO
NA

Slika 74. Naslov članka na internet portalu *dnevnik.hr* (izvor: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/bugarski-arheolozi-otkrili-smo-najstariji-europski-grad.html>)

Senzacionalno otkriće: Pronađen dalmatinski neandertalac!

Piše Šime Vičević, 06. srpnja, 2012. @ 20:15 [KOMENTARI](#)

🕒 2min.

Slika 75. Naslov članka na internet portalu *dnevnik.hr* (izvor: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/senzacionalno-otkrice-pronadzen-dalmatinski-neandertalac.html>)

HRVATSKA ROMUALDOVA PEĆINA

Veliko arheološko otkriće u Istri: "Imamo nešto stvarno izvanserijsko"

Piše M.V., 10. travnja, 2019. @ 13:59 KOMENTARI

3min.

Slika 76. Naslov članka na internet portalu *dnevnik.hr* (izvor: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/veliko-arheolosko-otkrice-u-istarskoj-pecini-pronadjeni-crtezi-stari-30-000-godina---556519.html>)

NEUSTRAŠIVA RATNICA / Arheolozi pronašli skelet žene koja je poginula u bitki. Borila se lukom i strijelom pa smatraju da je riječ o mitskoj Amazonki

100posto

[facebook](#) / [twitter](#) / [instagram](#)

02.12.2019. 🕒 17:30

U jednom od rijetkih arheoloških nalazišta pomoću kojeg se može rekonstruirati drevna kraljevstva koja su se prostirala na području današnje Armenije, otkriven je grob žene s višestrukim ranama zadobivenim u borbi, uključujući rane na kukovima i nogama. Zbog ozljeda pronađenih na skeletu, arheolozi smatraju da je žena za života bila ratnica i to ne bilo kakva.

Kako javlja Forbes u armenskim planinama pronađeno je bogato arheološko nalazište koje datira iz perioda 9. do 6. stoljeća p.n.e kada se teritorijem prostiralo kraljevstvo Urartu. U grobovima je okružena keramičkim vazama i nakitom, pronađen skelet ratnice koji datira iz ranoarmenskog perioda.

Slika 77. Naslov članka na internet portalu *Jutarnji.hr* (izvor:

<https://100posto.jutarnji.hr/news/arheolozi-zahvaljujuci-kostima-otkrili-otkud-potjece-drevno-zensko-ratnicko-pleme-amazonki>)

-58.000 kn
48.000 kn

VW Polo 1,4
164.159 km
2014.

AUTO ZUBAK
Neostar

**Uštedite
10.000 kn!**

PROVJERITE

-74.900 kn
64.900 kn

VW Golf 1,6 TDI
171.969 km
2014.

AUTO ZUBAK
Neostar

RUSKA ATLANTIDA

Arheolozi pronašli kostur star dva tisućljeća s 'telefonom' pri ruci

Autor: T. B. • Zadnja izmjena 10.09.2019 15:41 • Objavljeno 10.09.2019 u 15:41

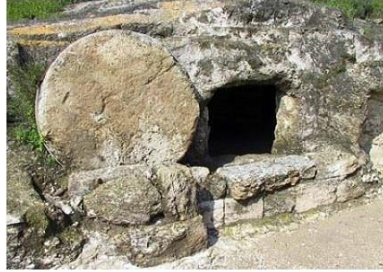
Izvor: Profimedia / Autor: N.N.

Slika 78. Naslov članka na internet portalu *tportal.hr* (izvor:

<https://www.tportal.hr/funbox/clanak/arheolozi-pronasli-kostur-star-dva-tisucljeca-s-telefonom-pri-ruci-foto-20190910>)

ARHEOLOZI PRONAŠLI ISUSOV GROB?

Potruga za starokršćanskim relikvijama možda je dosegla svoj vrhunac pronalaskom dvojice istraživača koji tvrde da su u kripti u Jeruzalemu otkrili sarkofag iz 1. stoljeća u kojemu je bio pokopan Isus Krist. "Bili smo u totalnoj nevjerici, no dokazi su bili pred nama", rekao je James Tabor, jedan od voditelja istraživanja jeruzalemskog podzemlja.

Naime, istraživači James Tabor i Simcha Jacobovici dobili su dozvolu da pomoću robota s kamerom istraže arheološku lokaciju na kojoj je 80-tih godina prošlog stoljeća, na zahtjev ortodoksnih Židova, izgrađena zgrada. Snimanjem kripti koje su smatrane Isusovom obiteljskom grobnicom otkriveni je sarkofag koji na poklopcu ima stari grčki natpis koji počinje ovim riječima: "Božanski Jahve ustani, ustani" ili "Božanski Jahve je ustao na Sveto mjesto". Arheolozi su također pronašli sarkofag na kojemu je bio crtež ribe sa štapom u ustima, i vjeruju da to ima veze s pričom o Joni i kitu koja inače u Bibliji simbolizira uskrsnuće.

Slika 79. Naslov članka na internet portalu *krscanstvo.net* (izvor:

<http://krscanstvo.net/index.php/arheologija/223-arheolozi-pronasli-isusov-grob>)

Večernji list | Vijesti | Ostajemo odgovorni | Sport | Večernji TV | Zagreb | Showbiz | Lifestyle | Biznis | Tech/Sci | Art | Kultura | Blegosfera | Lokalni.hr | Premium

Hrvatska | Hrvati koji su mijenjali svijet | Crna kronika | Svijet | Zanimljivosti | Kućni ljubimci | Hrvatska kakvu trebamo | Mala akademija financija | Ordinacija iz bajke | Kupujem/hrvatsko | Mibrinemo

Raiffeisen FUTURE BOOST
Serija najzabavnijih emisija o financijama na Večernji TV-u
27. svibnja u 12:00h večernji.hr
SAZNAJ VIŠE

Iz slavonskog tla najveću senzaciju tek treba iskopati. Sfinga?! Ma i to je moguće

Ovdje se živi u kontinuitetu dulje od osam tisuća godina, tu je nastajala europska civilizacija, a Vinčanci nose epitet najstarijeg europskog grada, tu je nastao prvi indoeuropski kalendar Orion, tu je Vučedo, megalopolis tadašnjeg svijeta

25. SVIBNJA 2020. 0:22:46 | 15 KOMENTARA | 51965 PRIKAZA

VOZI EKO
SIGURNO I STROJNO
PRATITE SPECIJAL I SAZNAJTE SVE O EKONOMIČNOJ I SIGURNOJ VOŽNJI

Raiffeisen FUTURE BOOST
Serija najzabavnijih emisija o financijama na Večernji TV-u
27. svibnja u 12:00h večernji.hr
SAZNAJ VIŠE

Upravo se čita...

Slika 80. Naslov članka na internet portalu *Večernji list* (izvor: <https://www.vecernji.hr/vijesti/iz-slavonskog-tla-najvecu-senzaciju-tek-treba-iskopati-sfinga-ma-i-to-je-moguće-1404652>)

8. Dodatak 2: Katalog filmova:

U ovome katalogu odlučile smo priložiti slike scena koje ilustriraju kategoriju o prikazu društva (1) iz pojedinih filmova. Ovu kategoriju želimo istaknuti jer smatramo da vizualni prikaz svakodnevnog života u zajednici najviše utječe na sveukupnu sliku o nekom razdoblju. Također, prilaganjem ovog kataloga, nadamo se uputiti na odraz viđenja kamenog doba tijekom razdoblja od šest desetljeća razvoja filmske industrije. Najveći pomak očituje se u samom fizičkom izgledu ranog čovjeka, koji napreduje od majmunolikog izgleda bića prekrivenih dlakom, čovjeka u hladnim uvjetima obučenog u komad krzna koji ga ne štiti od hladnoće te ima tek estetsku, a ne funkcionalnu ulogu. Dok su i muškarci i žene često oskudno obučeni, u izgledu ženske odjeće naspram muške, očita je seksualizacija ženskog tijela. Osim kategorije prikaza društva (1) prilažemo i scene koje najbolje ilustriraju ostale kategorije.

Katalogom želimo prezentirati različita viđenja kamenodobnog čovjeka, kojeg je moguće prikazati na toliko načina zbog pretpostavne prirode arheologije tog razdoblja, koja se uglavnom zasniva na kamenoj industriji i osteološkim ostatcima i ostavlja širok put rekonstrukciji i interpretaciji.

Usto, kako bismo što bolje opisale ove, tek rijetke filmove te tematike, iz filmova *Pećinski čovjek* (*Pećinski čovjek (Caveman)*) (1981.), *Potraga za vatrom* (*Quest for Fire*) (1981.), *Ledeni čovjek* (*Iceman*) (2017.) i *Alfa* (*Alpha*) (2018.), izdvojile smo primjere komunikacije³⁶ za usporedbu animalnog glasanja s jedne strane te rekonstrukcije jezika za svrhu filma s druge strane. Film *Pleme špiljskog medvjeda* (*The Clan of the Cave Bear*) (1986.) posebno smo izdvojile zbog jedinstvenog prikaza komunikacije koja kombinira uglavnom neverbalne elemente s verbalnima, koji se u prvom redu sastoje od vlastitih imena. Za svaki smo film priložile YouTube poveznice njihovih *trailer*a, koji prikazuju komunikaciju. Poveznice se nalaze na stranici 145.

³⁶ Vidi pod 5.3.3 d)

1. Prikaz društva

Slika 81: Prikaz društva u filmu *10 000 prije Krista (10 000 BC)* (2008.)

Slika 82. Prikaz društva u filmu *Alfa (Alpha)* (2018.)

Slika 83. Prikaz društva u filmu *Pećinski čovjek (Caveman)* (1981.)

Slika 84. Prikaz društva u animiranom filmu *Ledeno doba (Ice Age 1)* (2002.)

Slika 85. Prikaz društva u animiranom filmu *Legenda o medvedu (Brother Bear)* (2003.)

Slika 86. Prikaz društva u filmu *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (1986.)

Slika 87. Prikaz neandertalskog plemena u filmu *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* (1981.)

Slika 88. Prikaz naprednog plemena u filmu *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* (1981.)

Slika 89. Prikaz pojedinca iz kanibalskog plemena u filmu *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* (1981.)

Slika 90. Prikaz društva u filmu *Year One* (2009.)

Slika 91. Prikaz društva u animiranome filmu *The Croods* (2013.)

Slika 92. Prikaz društva u filmu *One Million Years BC* (1966.)

2. Ostale kategorije

(a) Prikaz odjeće i nakita

Slika 93. Prikaz šivane kožne odjeće u filmu *Alfa (Alpha)* (2018.)

Slika 94. Prikaz odjeće od ovčjeg krzna u filmu *Ledeni čovjek (Iceman)* (2017.)

Slika 95. Prikaz oskudne ženske odjeće glavne glumice u filmu *One Million Years BC* (1966.)

Slika 96. Prikaz oskudne ženske odjeće u filmu *One Million Years BC* (1966.)

Slika 97. Prikaz muškarca gologa tijela, obučenog u krzneni plašt u filmu *One Million Years BC* (1966.)

(b) Prikaz oruđa i oružja

Slika 98. Prikaz obrade litike mekim čekićem u filmu *Alfa (Alpha)* (2018.)

Slika 99. Prikaz kožne pračke za lov u filmu *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (1986.)

Slika 100. Prikaz jednostavnih drvenih toljaga u filmu *One Million Years BC* (1966.)

Slika 101. Prikaz vrha koplja od litike s dodatnom obradbom u filmu *Alfa (Alpha)* (2018.)

Slika 102. Prikaz uglavljivanja litičkog vrha na koplje u filmu *One Million Years BC* (1966.)

(c) Prikaz komunikacije³⁷

- (1) *Pećinski čovjek (Caveman)* (1981.), prikaz komunikacije glasanjem prapovijesnog čovjeka:
<https://youtu.be/tYBNoFcvcWI>
- (2) *Potraga za vatrom (Quest for Fire)* (1981.), prikaz komunikacije glasanjem neandertalaca:
https://youtu.be/pv2XxPu-m_E
- (3) *Ledeni čovjek (Iceman)* (2017.), prikaz rituala rekonstrukcijom jezika nastaloga na osnovi izumrllog retskog jezika:
<https://youtu.be/y6VbFJTofWo>
- (4) *Alfa (Alpha)* (2018.), prikaz jezika prapovijesne zajednice:
<https://youtu.be/D9hdUAuVjKs>
- (5) *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (1986.), prikaz kombinacije verbalne i neverbalne komunikacije kod neandertalaca
<https://youtu.be/N4LfBQkuJTg>

³⁷ Vidi pod 5.3.3 d)

(d) Prikaz privređivanja

Slika 103. Prikaz strategije lova paleolitika u filmu *Alfa (Alpha)* (2018.)

Slika 104. Prikaz mužnje domaće životinje u filmu *Ledeni čovjek (Iceman)* (2017.)

Slika 105. Prikaz tkanja na uspravnom tkalačkom stanu s utezima u filmu *Ledeni čovjek (Iceman)* (2017.)

Slika 106. Prikaz hranjenja domaćih životinja u toru iz korita u filmu *Ledeni čovjek (Iceman)* (2017.)

Slika 107. Prikaz ribolova u filmu *One Million Years BC* (1966.)

(e) Prikaz religije i rituala

Slika 108. Prikaz rituala odlaganja ukrašenih oblutaka za obilježavanje groba člana zajednice u filmu *Alfa (Alpha)* (2018.)

Slika 109. Prikaz šamana zajednice u filmu *Alfa (Alpha)* (2018.)

Slika 110. Prikaz rituala u špilji- staništu u filmu *One Million Years BC* (1966.)

Slika 111. Prikaz zidne slikarije koja prikazuje scene lova u animiranom filmu *Legenda o medvjedu* (*Brother Bear*) (2003.)

Slika 112. Prikaz zidne slikarije s otiscima ruku članova zajednice u animiranom filmu *Legenda o medvjedu (Brother Bear)* (2003.)

Slika 113. Prikaz pogrebnog rituala i prilaganja cvijeća u grob člana zajednice u špilji u filmu *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (1986.)

Slika 114. Prikaz rituala plodnosti u filmu *Potruga za vatrom (Quest for Fire)* (1981.)

Slika 115. Prikaz rituala štovanja špiljskog medvjeda i inicijacije u pleme u filmu *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (1986.)

Slika 116. Prikaz špiljske slikarije u filmu *One Million Years BC* (1966.)

Slika 117. Prikaz paleolitičkih antropomorfnih figurica i boja u filmu *One Million Years BC* (1966.)

(f) Prikaz odnosa sa životinjama

Slika 118. Prikaz pripitomljenog vuka u gornjem paleolitiku u filmu *Alfa (Alpha)* (2018.)

Slika 119. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu *Pećinski čovjek (Caveman)* (1981.)

Slika 120. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu *Pećinski čovjek (Caveman)* (1981.)

Slika 121. Prikaz domesticiranih pasa u animiranom filmu *Ledeno doba (Ice Age 1)* (2002.)

Slika 122. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu *One Million Years BC* (1966.)

Slika 123. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu *One Million Years BC* (1966.)

Slika 124. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu *One Million Years BC* (1966.)

Slika 125. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu *One Million Years BC* (1966.)

Slika 126. Prikaz borbe s dinosaurom u filmu *One Million Years BC* (1966.)

(g) Prikaz staništa

Slika 127. Prikaz složenih kuća od raznolikog materijala u filmu *Alfa (Alpha)* (2018.)

Slika 128. Prikaz kuće od balvana u alpskom krajoliku u filmu *Ledeni čovjek (Iceman)* (2017.)

Slika 129. Prikaz aktivnosti u špilji- staništu u filmu *Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear)* (1986.)

Slika 130. Prikaz šivanih kuća u naselju u animiranom filmu *Ledeno doba (Ice Age 1)* (2002.)

Slika 131. Prikaz aktivnosti u špilji- staništu u filmu *One Million Years BC* (1966.)

9. Zahvale

U prvome redu želimo zahvaliti našoj mentorici, izv. prof. dr. sc. Rajni Šošić Klindžić, za zanimanje za našu temu dok je još bila samo ideja te sve mjesece koje je uložila u vodstvo pisanja ovog rada, za sve savjete i prijedloge kvalitetnije obrade teme i strpljenje za sva naša pitanja. Hvala i profesoru dr. sc. Nikoli Vukosavljeviću i profesorici dr. sc. Ani Pavlović za korisne savjete, svu ponuđenu literaturu i generalnom interesu za naš rad. Još želimo zahvaliti i našim nastavnicima povijesti prof. Petru Bagariću i prof. Jasmini Tumi Jandrok, koji su nas svojim pristupom, kvalitetom nastave, ali i velikom podrškom tijekom srednjoškolskog obrazovanja potaknuli na daljnje proučavanje povijesti, a bez kojih ne bismo ni bile na ovome studiju, uvijek ćemo ih se sjećati.

10. Popis figura

Figura 1. Crta vremena s prikazom kronologije velikih razdoblja povijesti	33
Figura 2. Crta vremena s prikazom bitnih događaja u povijesti ljudske kulture i njihovih kronoloških odnosa u vremenu.....	34

11. Popis grafikona

Grafikon 1. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koja nalazišta iz razdoblja prapovijesti poznajete u Hrvatskoj?"	36
Grafikon 2. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Kada je čovjekov predak prvi put izradio rukotvorinu?"	37
Grafikon 3. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Gdje je čovjekov predak prvi put izradio rukotvorinu?"	38
Grafikon 4. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koja je razlika između neandertalca i kromanjonca?"	39
Grafikon 5. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koji medijski sadržaj s temom prapovijesti poznajete?"	40
Grafikon 6. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "U kakvim je staništima živio čovjek u prapovijesti?"	41
Grafikon 7. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Keramika je prvi put proizvedena u razdoblju:"	42
Grafikon 8. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Prije koliko je godina izumljena keramika?"	43
Grafikon 9. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Što znate o odnosu čovjeka i dinosaura?"	44
Grafikon 10. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koliko su vremenski bliski neandertalci i prvi anatomske moderni ljudi?"	45
Grafikon 11. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koliko je staro nalazište neandertalaca u Krapini?"	46
Grafikon 12. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Koje nazive prapovijesnih kultura poznajete na području Hrvatske?"	47
Grafikon 13. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Što je kameno doba?"	48
Grafikon 14. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Vučedolska golubica pripada razdoblju:"	49
Grafikon 15. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Što je vučedolska golubica?"	50
Grafikon 16. Grafikon prikazuje odgovore na pitanje "Od čega je napravljena vučedolska golubica?"	50

12. Popis slika

Slika 1. Primjer kvalitetne rekonstrukcije izrade strelice u udžbeniku (Kujundžić, et al., 2019: 29)	9
Slika 2. Obredna posuda riton s nalazišta Smilčići u Hrvatskoj (kraj 6. i početak 5. tis. Pr. n. e.) (Dimitrijević, 1998: 99).....	10
Slika 3. Prikaz života u špilji u udžbeniku (Bančić, et al., 2013: 23).....	10
Slika 4. Rekonstrukcija nastambe s nalazišta Terra Amata, oko 380 000 BP, u Francuskoj (Koca, 2018: 139)	11
Slika 5. Rekonstrukcija nastambe od mamutovih kostiju s nalazišta Mezryichi u Ukrajini (izvor: http://www.infoukes.com/history/inventions/) [pristupano 1.4.2020.]	11
Slika 6. Rekonstrukcija ukopane zemunice u udžbeniku (Bančić, et al., 2013: 25).....	12
Slika 7. Perle od spužve s nalazišta Saint Acheul u Francuskoj (Rigaud, et al., 2009: 28).....	19
Slika 8. Nakit od školjke spondilus iz ostave s područja Čepina i Turskog Groblja u Hrvatskoj (Šošić Klindžić, 2014: 181).....	20
Slika 9- Rekonstrukcija ukopa dječaka s nalazišta Lagar Velho u Portugalu (izvor: https://www.antropologija.org/djecak-iz-lapeda-i-dolina-coe-prapovijest-portugala/lagar-velho-lapedo-child-reconstruction/) [pristupano 1.4.2020.].....	23
Slika 10. Koplja s nalazišta Schöningen u Njemačkoj (420 000 BP) (izvor: https://steemit.com/til/@dlr/til-of-the-schoeningen-spears-the-oldest-completely-preserved-hunting-weapons-photos-and-video) [pristupano 2.4.2020.].....	24
Slika 11. Nalaz pretpostavljenog svirala s nalazišta Divje Babe u Sloveniji (izvor: https://www.divje-babe.si/en/about-the-park/) [pristupano 2.4.2020.]	25
Slika 12. Slikarija iz špilje Lascaux u Francuskoj (17 000 BP) (izvor: https://www.bbc.co.uk/programmes/p046v30l) [pristupano 3.4.2020.].....	27
Slika 13. Slikarija iz špilje Altamire u Španjolskoj (35 000-15 000BP) (izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Altamira) [pristupano 3.4.2020.]	27
Slika 14. Figurica s nalazišta Willendorf u Austriji (29 000-25 00 BP), (Dimitrijević, 1998: 14)	26

Slika 15. Figurica s nalazišta Hohlenstein u Njemačkoj (izvor: https://blog.britishmuseum.org/the-lion-man-an-ice-age-masterpiece/) [pristupano 5.4.2020.].....	26
Slika 16. Figurica s nalazišta Hohle Fels u Njemačkoj (32 000 BP) (izvor: https://www.researchgate.net/figure/Hohle-Fels-Venus-ivory-mammoth-tusk-Swabian-Alb-Germany-H-6-cm-Photo-Hilde_fig14_30474612) [pristupano 5.4.2020.].....	26
Slika 17. Figurica s nalazišta Berekhat Ram u Izraelu (800 000-233 000 BP) (izvor: https://www.amusingplanet.com/2016/10/venus-of-berekhat-ram-worlds-oldest.html) [pristupano 6.4.2020.].....	26
Slika 18. Figurica s nalazišta Tan-Tan u Maroku (500 000-300 000 BP) (izvor: http://www.bradshawfoundation.com/sculpture/tan_tan.php)	26
Slika 19. Megaliti s uklesanim zoomorfnim prikazima s nalazišta Göbekli Tepe u Turskoj (izvor: http://www.sci-news.com/astronomy/european-paleolithic-art-complex-astronomy-06658.html) [pristupano 9.4.2020.]	27
Slika 20. Cirkularna struktura s nalazišta Göbekli Tepe u Turskoj (izvor: https://www.gaia.com/article/turkish-archaeologists-find-site-much-older-than-gobekli-tepe) [pristupano 11.4.2020.]	28
Slika 21. Tlocrt staništa-svetišta kulture Lepenskog Vira (11 000-8 000 pr. n. e.) (izvor: https://impulsportal.net/index.php/zanimljivosti/svastara/17215-arhitektura-i-mistika-lepenski-vir-u-pocetku-bjese-trokut) [pristupano 15.4.2020.]	29
Slika 22. Izbor monumentalnih kamenih skulptura kulture Lepenskog Vira (11 000-8 000 BP) (izvor: http://www.panacomp.net/lepenski-vir-archaeological-site-lepen-whirlpool/) [pristupano 15.4.2020.]	29
Slika 23. Vučedolska golubica (3000.-2400. pr. n. e.) (izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Vu%C4%8Dedolska_golubica) [pristupano 16.4.2020.]	29
Slika 24. Svjetski novinski naslovi o arheologiji (Holtorf, 2007: 47).....	55
Slika 25. Jedan od primjera „paleo dijete“ (izvor: https://minutzamene.com/paleo-dijeta-ishrana-pecinskog-coveka/) [pristupano 19.4.2020.]	62

Slika 26. Reklama cigareta Winston s likovima iz serijala Obitelj Kremenko (The Flintstones) (izvor: https://adage.com/article/rewind/yabba-dabba-cough-flintstones-shilled-cigarettes/240572) [pristupano 20.4.2020.].....	77
Slika 27. Barney Kamenko i Winston cigarete (izvor: https://adage.com/article/rewind/yabba-dabba-cough-flintstones-shilled-cigarettes/240572) [pristupano 20.4.2020.].....	78
Slika 28. Glavni likovi Fred Kremenko i Barney Kamenko u svojim reprezentativnim odjevnim kombinacijama (Obitelj Kremenko (The Flintstones) , sezona 4, epizoda 23)	80
Slika 29. Wilma Kremenko i Betty Kamenko u svojim reprezentativnim odjevnim kombinacijama (Obitelj Kremenko (The Flintstones), sezona 4, epizoda 23).....	80
Slika 30. Primjer odjevne kombinacije sporednog lika, obučenog u bojanu krznenu haljinu s naušnicama (Obitelj Kremenko(The Flintstones), sezona 4, epizoda 23).....	81
Slika 31. Wilma Kremenko i Betty Kamenko drže toljagu (Obitelj Kremenko (The Flintstones), sezona 4, epizoda 23)	82
Slika 32. Fred Kremenko i Barney Kamenko kupuju rekreativno litičko oružje (Obitelj Kremenko (The Flintstones), sezona 4, epizoda 23).....	83
Slika 33. Prikaz modernog oružja: zračnica s kamenim punjenjem, bojne sjekire sa sječivom od litike (Obitelj Kremenko (The Flintstones), sezona 4, epizoda 23).....	83
Slika 34. Prikaz svakodnevne aktivnosti u Kremenku (Obitelj Kremenko (The Flintstones) , sezona 4, epizoda 23)	86
Slika 35. Prikaz glavnih likova u Kremenku (Obitelj Kremenko (The Flintstones), sezona 4, epizoda 23).....	86
Slika 36. Automobil obitelji Kremenko (Obitelj Kremenko(The Flintstones) , sezona 4, epizoda 23)	87
Slika 37. Prikaz svakodnevne aktivnosti u Kremenku (Obitelj Kremenko (The Flintstones), sezona 4, epizoda 23)	87
Slika 38. Prikaz ljubimca obitelji Kremenko u svakodnevnoj aktivnosti skupljanja novina (Obitelj Kremenko(The Flintstones) , sezona 4, epizoda 23)	89
Slika 39. Prikaz životinje sa surlom koja služi za usisavanje prašine (Obitelj Kremenko (The Flintstones), sezona 4, epizoda 23).....	90

Slika 40. Prikaz dinosaura koji služi kao pogon za autobus za prijevoz putnika (Obitelj Kremenko (The Flintstones) , sezona 4, epizoda 23).....	90
Slika 41. Prikaz dječje igračke s tematikom arheološkog pribora (izvor: https://bestbabykit.com/stem/science-kits/top-10-best-archeology-kits-for-kids/) [pristupano 27.4.2020.].....	91
Slika 42. Prikaz plaže grada Frantic City (Obitelj Kremenko (The Flintstones), sezona 4, epizoda 23)	92
Slika 43. Prikaz kuće obitelji Kremenko u gradu Kamengradu (Obitelj Kremenko (The Flintstones), sezona 4, epizoda 23)	92
Slika 44. Prikaz društva u animiranoj seriji Gogs (Gogs, sezona 1, epizoda 2).....	94
Slika 45. Prikaz zidnog slikarstva moderne tematike u animiranoj seriji Gogs (Gogs, sezona 1, epizoda 2).....	94
Slika 46. Prikaz obitelji u animiranoj seriji Gogs (Gogs, sezona 1, epizoda 2)	95
Slika 47. Prikaz luka i strijele u animiranoj seriji Gogs (Gogs, sezona 1, epizoda 2).....	95
Slika 48. Prikaz načina odijevanja u animiranom serijalu Gogs (Gogs, sezona 1, epizoda 2).....	96
Slika 49. Prikaz obitelji Gogs u trenutku izgradnje dolomitne strukture (Gogs, sezona 1, epizoda 2) .	96
Slika 50. Naslov članka na internet portalu novilist.hr (izvor: http://www.novilist.hr/Vijesti/Regija/node_1586/Arheoloska-istrazivanja-daju-nove-spoznaje-o-proslosti-Krcingrada) [pristupano 15.5.2020.]	101
Slika 51. Naslov članka na internet portalu Jutarnji Vijesti (izvor: https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/senzacionalno-otkrice-krapinski-pracovjek-bio-je-napredniji-nego-sto-se-smatralo/485989/) [pristupano 15.5.2020.].....	102
Slika 52. Naslov članka na internet portalu povijest. (izvor: https://povijest.hr/povijestice/krapinski-neandertalac-sa-smislom-za-estetiku/) [pristupano 15.5.2020.].....	103
Slika 53. Naslov članka na internet portalu zagorje.com (izvor: https://www.zagorje.com/clanak/vijesti/kramberger-nije-otkrio-krapinskog-pracovjeka) [pristupano 15.5.2020.].....	104

Slika 54. Naslov članka na internet portalu KIGO.hr (izvor: https://www.kigo.hr/123/) [pristupano 15.5.2020.].....	105
Slika 55. Naslov članka na internet portalu ni Zagorje malo (izvor: https://www.nizagorjemalo.hr/najze/haute-couture-monike-hrsak-i-neandertalac-moze-bitii- inspiracija/) [pristupano 15.5.2020.]	106
Slika 56. Naslov članka na internet portalu Zadarski list (izvor: https://www.zadarskilist.hr/clanci/12032018/posuda-u-kolektivnom-grobu-otkrila-dio-tajni- vu%C4%8Dedolske-kulture) [pristupano 15.5.2020.]	107
Slika 57. Naslov članka na internet portalu tportal.com (izvor: https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/park-vucedolske-kulture-otkrit-ce-magicne-tajne-vukovarskog- kraja-20170118) [pristupano 15.5.2020.].....	108
Slika 58. Naslov članka na internet portalu Glas Slavonije (izvor: http://www.glas-slavonije.hr/275111/11/Predstavljeno-spektakularno-prapovijesno-materijalno-i-duhovno-eneolitsko- blago) [pristupano 15.5.2020.]	109
Slika 59. Naslov članka na internet portalu Večernji list (izvor: https://www.vecernji.hr/vijesti/imali- su-kalendar-jeli-s-tanjura-i-zrtvovali-ljude-1081487) [pristupano 15.5.2020.]	110
Slika 60. Naslov članka na internet portalu Večernji list (izvor: https://www.vecernji.hr/kultura/vucedolci-su-poznavali-zvijezde-zrtvovali-ljude-i-sve-to-zabilježili- 1276607) [pristupano 15.5.2020.]	111
Slika 61. Naslov članka na internet portalu Nacional.hr (izvor: https://www.nacional.hr/foto-vucedol- mjesto-gdje-se-treba-pokloniti-indoeuropskoj-kulturi/) [pristupano 15.5.2020.]	112
Slika 62. Naslov članka na internet portalu HOP (izvor: https://www.hop.com.hr/2017/06/07/slavna- vucedolska-kultura-je-izvorno-starohrvatska-kultura-iz-doba-antike/) [pristupano 15.5.2020.]	113
Slika 63. Naslov članka na internet portalu Večernji list (izvor: https://www.vecernji.hr/techsci/znanstvenici-otkrili-kako-su-krapinski-neandertalci-rjesavali-problem- zubobolje-1182841) [pristupano 15.5.2020.]	114
Slika 64. Naslov članka na internet portalu Jutarnji Vijesti (izvor: https://www.jutarnji.hr/vijesti/%E2%80%98neandertalci-su-bili-toliko-animalni-da-su-zderali-jezike-	

vlastite-djece-ali-nisu-mogli-prezivjeti-susret-s-covjekom%E2%80%99/1634028/) [pristupano 17.5.2020.].....	115
Slika 65. Naslov članka na internet portalu Telegraf (izvor: https://www.telegraf.rs/vesti/1329875-evo-zasto-im-smetamo-srbija-je-kolevka-evropske-civilizacije) [pristupano 17.5.2020.].....	116
Slika 66. Naslov članka na internet portalu Dnevno.hr (izvor: https://www.dnevno.hr/magazin/kultura/vucedol-europski-odgovor-na-egipatske-piramide-816852/) [pristupano 17.5.2020.]	117
Slika 67. Naslov članka na internet portalu Jutarnji Kultura (izvor: https://www.jutarnji.hr/kultura/senzacionalno-arheolosko-otkrice-u-puli-kod-dvojnih-vrata-pronadeni-histarski-zarni-grobovi-iz-razdoblja-prije-rimske-vladavine/10056562/) [pristupano 17.5.2020.]	118
Slika 68. Naslov članka na internet portalu novosti.hr (izvor: https://novosti.hr/senzacionalno-arheolosko-otkrice-u-lovasu-trojni-grob-iz-bakrenog-doba/) [pristupano 17.5.2020.].....	119
Slika 69. Naslov članka na internet portalu net.hr (izvor: https://net.hr/danas/svijet/novo-veliko-arheolosko-otkrice-izraelci-pronasli-grad-star-5500-godina-ondje-umalo-izgradili-prometno-cvoriste/#) [pristupano 17.5.2020.]	120
Slika 70. Naslov članka na internet portalu index.hr (izvor: https://www.index.hr/magazin/clanak/Arheoloska-senzacija-godine-Svega-par-stotina-metara-od-originalnog-otkriven-Stonehenge-II/840445.aspx) [pristupano 17.5.2020.].....	121
Slika 71. Naslov članka na internet portalu net.hr (izvor: https://net.hr/danas/znanost/arheolosko-otkrice-stoljeca-tutankamonova-grobnica-krije-vise-tajnih-komora/) [pristupano 17.5.2020.].....	122
Slika 72. Naslov članka na internet portalu dnevnik.hr (izvor: https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/arheoloska-otkricka-prikazuju-sve-opasnosti-zivota-londona-u-17-stoljecu---372046.html) [pristupano 17.5.2020.]	123
Slika 73. Naslov članka na internet portalu dnevnik.hr (izvor: https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/foto-arheolozi-pronasli-blago-iz-zeljeznog-doba---356799.html) [pristupano 17.5.2020.].....	124
Slika 74. Naslov članka na internet portalu dnevnik.hr (izvor: https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/bugarski-arheolozi-otkrili-smo-najstariji-europski-grad.html) [pristupano 17.5.2020.]	125

Slika 75. Naslov članka na internet portalu dnevnik.hr (izvor: https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/senzacionalno-otkrice-pronadzen-dalmatinski-neandertalac.html) [pristupano 17.5.2020.]	126
Slika 76. Naslov članka na internet portalu dnevnik.hr (izvor: https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/veliko-arheolosko-otkrice-u-istarskoj-pecini-pronadjeni-crtezi-stari-30-000-godina---556519.html) [pristupano 17.5.2020.]	127
Slika 77. Naslov članka na internet portalu Jutarnji.hr (izvor: https://100posto.jutarnji.hr/news/arheolozi-zahvaljujuci-kostima-otkrili-otkud-potjece-drevno-zensko-ratnicko-pleme-amazonki) [pristupano 17.5.2020.]	128
Slika 78. Naslov članka na internet portalu tportal.hr (izvor: https://www.tportal.hr/funbox/clanak/arheolozi-pronasli-kostur-star-dva-tisucljeca-s-telefonom-pri-ruci-foto-20190910) [pristupano 17.5.2020.].....	129
Slika 79. Naslov članka na internet portalu krscanstvo.net (izvor: http://krscanstvo.net/index.php/arheologija/223-arheolozi-pronasli-isusov-grob) [pristupano 17.5.2020.].....	130
Slika 80. Naslov članka na internet portalu Večernji list (izvor: https://www.vecernji.hr/vijesti/iz-slavonskog-tla-najvecu-senzaciju-tek-treba-iskopati-sfinga-ma-i-to-je-moguće-1404652) [pristupano 17.5.2020.].....	131
Slika 81: Prikaz društva u filmu 10 000 prije Krista (10 000 BC) (2008.)	133
Slika 82. Prikaz društva u filmu Alfa (Alpha) (2018.)	133
Slika 83. Prikaz društva u filmu Pećinski čovjek (Caveman) (1981.).....	134
Slika 84. Prikaz društva u animiranom filmu Ledeno doba (Ice Age 1) (2002.)	134
Slika 85. Prikaz društva u animiranom filmu Legenda o medvjedu (Brother Bear) (2003.).....	135
Slika 86. Prikaz društva u filmu Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear) (1986.)	135
Slika 87. Prikaz neandertalskog plemena u filmu Potraga za vatrom (Quest for Fire) (1981.).....	136
Slika 88. Prikaz naprednog plemena u filmu Potraga za vatrom (Quest for Fire) (1981.).....	136
Slika 89. Prikaz pojedinca iz kanibalskog plemena u filmu Potraga za vatrom (Quest for Fire) (1981.)	137

Slika 90. Prikaz društva u filmu Year One (2009.)	137
Slika 91. Prikaz društva u animiranome filmu The Croods (2013.).....	138
Slika 92. Prikaz društva u filmu One Million Years BC (1966.)	138
Slika 93. Prikaz šivane kožne odjeće u filmu Alfa (Alpha) (2018.).....	139
Slika 94. Prikaz odjeće od ovčjeg krzna u filmu Ledeni čovjek (Iceman) (2017.)	139
Slika 95. Prikaz oskudne ženske odjeće glavne glumice u filmu One Million Years BC (1966.).....	140
Slika 96. Prikaz oskudne ženske odjeće u filmu One Million Years BC (1966.)	140
Slika 97. Prikaz muškarca gologa tijela, obučenog u krznenu plašt u filmu One Million Years BC (1966.)	141
Slika 98. Prikaz obrade litike mekim čekićem u filmu Alfa (Alpha) (2018.)	142
Slika 99. Prikaz kožne pračke za lov u filmu Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear) (1986.)	142
Slika 100. Prikaz jednostavnih drvenih toljaga u filmu One Million Years BC (1966.).....	143
Slika 101. Prikaz vrha koplja od litike s dodatnom obradbom u filmu Alfa (Alpha) (2018.).....	143
Slika 102. Prikaz uglavljivanja litičkog vrha na koplje u filmu One Million Years BC (1966.)	144
Slika 103. Prikaz strategije lova paleolitika u filmu Alfa (Alpha) (2018.)	146
Slika 104. Prikaz mužnje domaće životinje u filmu Ledeni čovjek (Iceman) (2017.)	146
Slika 105. Prikaz tkanja na uspravnom tkalačkom stanu s utezima u filmu Ledeni čovjek (Iceman) (2017.)	147
Slika 106. Prikaz hranjenja domaćih životinja u toru iz korita u filmu Ledeni čovjek (Iceman) (2017.)	147
Slika 107. Prikaz ribolova u filmu One Million Years BC (1966.).....	148
Slika 108. Prikaz rituala odlaganja ukrašenih oblutaka za obilježavanje groba člana zajednice u filmu Alfa (Alpha) (2018.).....	149
Slika 109. Prikaz šamana zajednice u filmu Alfa (Alpha) (2018.).....	149
Slika 110. Prikaz rituala u špilji- staništu u filmu One Million Years BC (1966.)	150
Slika 111. Prikaz zidne slikarije koja prikazuje scene lova u animiranom filmu Legenda o medvjedu (Brother Bear) (2003.).....	150

Slika 112. Prikaz zidne slikarije s otiscima ruku članova zajednice u animiranom filmu Legenda o medvjedu (Brother Bear) (2003.)	151
Slika 113. Prikaz pogrebnog rituala i prilaganja cvijeća u grob člana zajednice u špilji u filmu Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear (1986.)	151
Slika 114. Prikaz rituala plodnosti u filmu Potraga za vatrom (Quest for Fire) (1981.)	152
Slika 115. Prikaz rituala štovanja špiljskog medvjeda i inicijacije u pleme u filmu Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear) (1986.)	152
Slika 116. Prikaz špiljske slikarije u filmu One Million Years BC (1966.)	153
Slika 117. Prikaz paleolitičkih antropomorfnih figurica i boja u filmu One Million Years BC (1966.)	153
Slika 118. Prikaz pripitomljenog vuka u gornjem paleolitu u filmu Alfa (Alpha) (2018.)	154
Slika 119. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu Pećinski čovjek (Caveman) (1981.)	154
Slika 120. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu Pećinski čovjek (Caveman) (1981.)	155
Slika 121. Prikaz domesticiranih pasa u animiranom filmu Ledeno doba (Ice Age 1) (2002.)	155
Slika 122. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu One Million Years BC (1966.)	156
Slika 123. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu One Million Years BC (1966.)	156
Slika 124. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu One Million Years BC (1966.)	157
Slika 125. Prikaz neposredne prijetnje dinosaura u filmu One Million Years BC (1966.)	157
Slika 126. Prikaz borbe s dinosaurom u filmu One Million Years BC (1966.)	158
Slika 127. Prikaz složenih kuća od raznolikog materijala u filmu Alfa (Alpha) (2018.)	159
Slika 128. Prikaz kuće od balvana u alpskom krajoliku u filmu Ledeni čovjek (Iceman) (2017.)	159
Slika 129. Prikaz aktivnosti u špilji- staništu u filmu Pleme špiljskog medvjeda (The Clan of the Cave Bear) (1986.)	160
Slika 130. Prikaz šivanih kuća u naselju u animiranom filmu Ledeno doba (Ice Age 1) (2002.)	160
Slika 131. Prikaz aktivnosti u špilji- staništu u filmu One Million Years BC (1966.)	161

13. Bibliografija

1. Anon., 2006. *Gogs*. [Mrežno] Available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/Gogs> [Pokušaj pristupa 19 svibanj 2020].
2. Anon., 2014. *Evo zašto im smetamo: Srbija je kolevka evropske civilizacije*. [Mrežno] Available at: <https://www.telegraf.rs/vesti/1329875-evo-zasto-im-smetamo-srbija-je-kolevka-evropske-civilizacije> [Pokušaj pristupa 24 svibanj 2020].
3. Bančić, S., Cerovski, S. & Pladino, Š., 2013. *Tragom prošlosti 5*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bančić, S. & Matanić, T., 2019. *Klio 5*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bilić-Dujmušić, S., Glazer, E. K. & Jakovljević, J., 2019. *Povijest 1*. Zagreb: Alfa.
6. Birin, A. i dr., 2019. *Povijest 5*. Zagreb: Alfa.
7. Budak, N., Hajdarović, M., Posavec, V. & Ristić, V., 2019. *Zašto je povijest važna 1?*. Zagreb: Profil Klett.
8. Burić, M., 2014. Vinčanska kultura. U: T. Hršak, R. Šošić Klindžić & J. Balen, ur. *Darovi zemlje. Neolitik između Save, Drave i Dunava*. Osijek: Aheološki muzej u Zagrebu; Muzej Slavonije Osijek; Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, pp. 40-59.
9. Caput, M., Ujaković, K. & Vorel, S., 2019. *Tragovi 1*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Conrad, N., 2009. A female figurine from the basal Aurignacian of Hohle Fels cave in southwestern Germany. *Nature vol. 459*, 14 svibanj, pp. 248-252.
11. Creason, T. E., 2012. *Fred Flinstone: Freemason Or Not*. [Mrežno] Available at: <http://www.midnightfreemasons.org/2012/09/fred-flintstone-freemason-or-not.html> [Pokušaj pristupa 15 svibanj 2020].
12. Devièse, T. i dr., 2017.. Direct dating of Neanderthal remains from the site of Vindija Cave and implications for the Middle to Upper Paleolithic transition. *PNAS*, 3 listopaad, pp. 10606-10611.
13. Dictionaries, O. L., n.d. *Bedrock*. [Mrežno] Available at: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/bedrock> [Pokušaj pristupa 12. lipanj 2020].
14. Dimitrijević, S., 1998. *Paleolitik*. Zagreb: Naprijed.
15. Gamble, C., 2007. *Origins and Revolutions: Human Identity in Earliest Prehistory*. New York: Cambridge University Press.

16. Guglielmi, G., 2017. *Europe's 5000-year-old frozen man gets his own movie - but don't expect to understand what he says*. [Mrežno] Available at: <https://www.sciencemag.org/news/2017/12/europe-s-5000-year-old-frozen-man-gets-his-own-movie-don-t-expect-understand-what-he#> [Pokušaj pristupa 16 svibanj 2020].
17. Holtorf, C., 2007. *Archaeology is a Brand! The meaning of archaeology in contemporary popular culture*. Oxford: Archaeopress.
18. Ivanović, T., n.d. *Paleo dijeta – ishrana pećinskog čoveka*. [Mrežno] Available at: <https://minutzamene.com/paleo-dijeta-ishrana-pecinskog-coveka/> [Pokušaj pristupa 24 svibanj 2020].
19. Jugo-Superina, D. & Malbaša Kovačić, N., 2019. *Moja povijest 5*. Zagreb: Alka script.
20. Karavanić, I., 2004. *Život neandertalaca*. Zagreb: Školska knjiga.
21. Karavanić, I. & Janković, I., 2009. *Osvit čovječanstva*. Zagreb: Školska knjiga.
22. Koca, G., 2018. *Ecological Properties of Wooden Building Materials*. [Mrežno] Available at: https://www.researchgate.net/figure/Prehistoric-hut-Terra-Amata-Nice-URL-7_fig4_328654824 [Pokušaj pristupa 24 svibanj 2020].
23. Krleža, L. z. M., n.d. *Retski jezik*. [Mrežno] Available at: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52587> [Pokušaj pristupa 1 lipanj 2020].
24. Kujundžić, M., Labor, Š., Budak, N. & Hajdarović, M., 2019. *Vremeplov 5*. Zagreb: Profil Klett.
25. Lev, E., Kislev, M. E. & Bar-Yosef, O., 2005. Mousterian vegetal food in Kebara, Mt. Carmel. *Journal of Archeological Science* 32, pp. 475-484.
26. Ljiljana Jojić, L. & Matasović, R., 2004. *Hrvatski enciklopedijsko rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
27. Marotti, B., 2009. *Gargamel, Papa Štrumpf, Kremenko i Vanda žive u Zagrebu* [Intervju] (10. listopad 2009).
28. Megarry, T., 1995. *Society in Prehistory: The Origins of Human Culture*. Hampshire, London: MACMILLAN PRESS LTD.
29. Mijatović, D., 2015. *Povijest 1*. Zagreb: Alfa.
30. Palavestra, A., 2017. All shades of grey: the case of vinča script. *Филозофски факултет, Универзитет у Београду, No. 5*, pp. 143-165.

31. Pisar, C. W., 2011. *Etched in Stone: Journalistic Portrayals and the Prevalance of Media in a Town Called Bedrock*. [Mrežno]
Available at:
<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjG4e-SktDpAhXKKewKHTpmB04QFjAAegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fwww.ijpc.org%2Fuploads%2Ffiles%2FThe%2520Flintstones%2520Chris%2520Pisar.pdf&usg=AOvVaw2gw0GwritQWPipKXEqvKi->
32. Rigaud, S., Vanhaeren, M., d'Errico, F. & Neumann, C., 2009. Critical reassessment of putative Achuelean Prosephera globularis beads. *Journal of Archaeological Science vol 36*, pp. 25-34.
33. struna, n.d. *Biotrubacija*. [Mrežno] Available at:
<http://struna.ihjj.hr/naziv/bioturbacija/32010/#naziv> [Pokušaj pristupa 17 ožujak 2020].
34. struna, n.d. *Gravetijan*. [Mrežno] Available at:
<http://struna.ihjj.hr/naziv/gravetijen/29760/#naziv> [Pokušaj pristupa 23 ožujak 2020].
35. struna, n.d. *Krioturbacija*. [Mrežno] Available at:
<http://struna.ihjj.hr/naziv/krioturbacija/32016/#naziv> [Pokušaj pristupa 17 ožujak 2020].
36. struna, n.d. *Kućni lijep*. [Mrežno] Available at: <http://struna.ihjj.hr/naziv/kucni-lijep/31667/#naziv> [Pokušaj pristupa 15 svibanj 2020].
37. struna, n.d. *Steatopigija*. [Mrežno] Available at:
<http://struna.ihjj.hr/naziv/steatopigija/31896/#naziv> [Pokušaj pristupa 3 travanj 2020].
38. struna, n.d. *Tipologija*. [Mrežno] Available at: <http://struna.ihjj.hr/naziv/tipologija/31937/> [Pokušaj pristupa 16 ožujak 2020].
39. struna, n.d. *Totemizam*. [Mrežno] Available at:
<http://struna.ihjj.hr/naziv/totemizam/23056/#naziv> [Pokušaj pristupa 3 travanj 2020].
40. Šošić Klindžić, R., 2014. 100 % prirodno - sirovine korištene u neolitiku. U: T. H. R. Š. K. Jacqueline Balen, ur. *Darovi zemlje: Neolitik između save, Drave i Dunava*. Osijek: Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, pp. 178-191.
41. Težak-Gregl, T., 2011. *Uvod u prapovijesnu arheologiju*. Zagreb: Leykam international.

42. Težak-Gregl, T., 2014. Kultura linearnotrakaste keramike. U: T. H. R. Š. K. Jacqueline Balen, ur. *Darovi zemlje: neolitik između Save, Drave i Dunava*. Osijek: Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, pp. 29-40.
43. Tomorad, M. i dr., 2019. *Svijet prije nas: Povijest 1*. Zagreb: Meridijani.
44. Tomorad, M. i dr., 2019. *Učiteljica života: Povijest 5*. Zagreb: Meridijani.
45. Turk, I., Flaum, M. & Pekarović, D., 2005. Rezultati računalniške tomografije najstarejše domnevne piščali iz Divjih bab I (Slovenija): prispevek k teoriji luknjanja kosti. *Arheološki vesnik* 56, pp. 9-32.
46. Ujaković, K. & Vorel, S., 2014. *Koraci kroz vrijeme 1*. Zagreb: Školaska knjiga.
47. Vuković, J., 2018. „Život je ljubav“: vinčensko pismo i izmišljene baštine. *Ethnology and Anthropology, Vol. 13 Is. 3*, pp. 695-706.
48. Zilhao, J. & Trinkaus, E., 2002. *Portrait of the artist as a child- The Gravettian Human Skeleton from the Abrigo do Lagar Velho and its Archaeological Context*. Lisabon: Instituto Portuguese de Arqueologia.

14. Sažetak

Senzacionalno otkriće: povijesni udžbenici kriju pretpotopne misterije!

Kako povijesni udžbenici i popularni mediji utječu na percepciju kronološkog slijeda rane povijesti čovječanstva

Petra Grizelj, Paula Mesarić

Svrha je ovog rada razumjeti, odakle potječu krive ideje o odnosu *Homo sapiens sapiens* i drugih vrsta hominina, njegovom odnosu s drugim životinjskim vrstama te uopće njegovom odnosu s vremenom. Rad se temelji na analizi sadržaja udžbenika za osnovnu i srednju školu, napisani kao dio nove kurikularne reforme školstva, no uzimajući u obzir i neke starije verzije, kao temelja shvaćanja prošlosti, potom utjecaja medija na njezino daljnje shvaćanje, a očit problem shvaćanja iste potvrđen je provedenom anketom. Sve navedene komponente analizirane su kroz različite kategorije, koje predstavljaju različite sastavnice života čovjeka u kamenom dobu. Ukazuje se na manjkavost superlativa u kontekstu arheoloških otkrića, s obzirom da je svrha takvih epiteta jasna u kontekstu novinskih članaka. Iako ovakvi termini često nisu prikladni, oni u kombinaciji s polufiktivnim prikazima arheologa pustolova stvaraju platformu za daljnja istraživanja i osvješćivanje javnosti o aktualnim otkrićima unutar same znanosti, stoga mogu imati pozitivan doprinos u promociji arheologije i povijesti. Osvješćivanjem o uzrocima problema shvaćanja kronologije nastoji se potaknuti na njegovo rješavanje, u vidu promjene pristupa pisanju sadržaja udžbenika.

Ključne riječi: kameno doba, popularni mediji, obrazovanje, povijest, arheologija

15. Summary

Sensational: History textbooks are hiding Antedeluvian mysteries!

How history textbooks and the mainstream media influence the perception of the chronological sequence of early human history

Petra Grizelj, Paula Mesarić

The purpose of this research paper is to understand how wrong ideas about the relations between *Homo sapiens sapiens* and other Hominini come to be, its relations with other animal species and with time altogether. The paper is based on an analysis of the content of textbooks for primary and secondary school which was written as part of the new curriculum reform, but also taking into account some older variants of textbooks, as the foundation for understanding the past, as well as the influence of the media, with the glaring issue of misunderstanding of the past being confirmed by conducting a survey. All of the aforementioned components were analysed as different categories which represent different aspects of human life in the Stone Age. There is an emphasis on the abundance of superlatives in the context of archaeological discoveries, considering that the point of such epithets is clear in the context of newspaper articles. Even though these terms are often unsuitable, in combination with the semi-fictional ideas of the *archaeologist adventurer*, they create a platform for future research and properly informing the public about relevant scientific discoveries, so they could have a positive impact on the promotion of archaeology and history. By bringing awareness to the causes of problems of understanding chronology, there is an attempt to encourage resolving it by changing the approach to writing textbooks.

Key words: Stone Age, mainstream media, education, history, archaeology